

PSZICHOLOGIA

47

A GYAKORLATBAN

LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES—
MARTON KLÁRA

ÉRTELMI FOGYATÉKOSOK
SZOCIÁLIS
TELJESÍTMÉNYEINEK
VIZSGÁLATA

LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES—
MARTON KLÁRA

ÉRTELMI FOGYATÉKOSOK SZOCIÁLIS TELJESÍTMÉNYEINEK VIZSGÁLATA

Pszichológia a gyakorlatban 47.

A beilleszkedési alkalmasság megállapításához az intelligencia mérésén túl a szociális érettséget és a viselkedéses önállóság színvonalát is vizsgálni kell. E munka az erre szolgáló módszerekkel ismertet meg, és többretű érdeklődést elégít ki. Egyfelől olyan pszichológusoknak, gyógypedagógusoknak közvetít új ismereteket, akik klinikai pszichodiagnosztikával foglalkoznak, és az értelmi fogyatékosok megítélésében érdekeltek. Másfelől e munkát a korrekciós pedagógusok és a fejlesztő terápiát végző pszichológusok is haszonnal forgathatják. A szerzők maguk a státusdiagnosztikán túlmutató, fejlesztésre orientált diagnosztika hívei. Munkájuk szemléleti keretet nyújt az értelmi fogyatékosok életfeltételeinek normalizálását szolgáló újító jellegű rehabilitációs szolgáltatások megvalósításához, és tájékoztat e témában külföldön terjedő új gondolatokról is.

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

PSZICHOLÓGIA
A GYAKORLATBAN
NEGYVENHETEDIK KÖTET

Sorozatszerkesztő:

ILLYÉS SÁNDOR

LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES —
MARTON KLÁRA

ÉRTELMI FOGYATÉKOSOK
SZOCIÁLIS
TELJESÍTMÉNYEINEK
VIZSGÁLATA

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1991

*A Bevezetés — Az adaptív viselkedési skála fejezetek
Lányiné Engelmayer Ágnes,
A Pedagógiai analízis... fejezettől
Marton Klára munkája.*

ISBN 963 05 5661 8

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1991

© Lányiné Engelmayer Ágnes — Marton Klára, 1991

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte

Felelős vezető: Hazai György

Budapest, 1991

Nyomdai táskaszám: 18 919

Felelős szerkesztő: Hanzséros György

Műszaki szerkesztő: Horváth Anikó

Kiadványszám: 2783

Megjelent: 7,49 (A/5) ív terjedelemben

HU ISSN 0079—7456

Printed in Hungary

TARTALOM

Bevezetés	7
Az értelmi fogyatékoság fogalmának összefüggése a felderítésére szolgáló diagnosztikai módszerekkel	11
Az intelligenciadeficit vizsgálata	14
Az adaptív viselkedés, illetve az életvezetési akadályozottság vizsgálata	17
Az értelmi fogyatékoság két minősítő tényezőjének (a mentális és a szociális alkalmatlanságnak) összefüggése	20
A normalizációs elv az értelmi fogyatékosok megítélésében és életfeltételeik szervezésében	23
A normalizációs elv tartalma	24
A normalizációs elv kialakulásának története	25
Tényfeltárások az értelmi fogyatékosok intézeti gondozásával kapcsolatban	26
Az értelmi fogyatékosok élet- és lakáskörülményeinek normalizálása	29
Legfontosabb gyakorlati szempontok a normalizációs elv megvalósításához intézeti feltételek között	32
Módszerek a szociális érettség és az adaptív viselkedés vizsgálatára	36
A Vineland szociális érettségi skála	36
Keletkezésének története. A szerzőről	36
A skála kialakítása	37
A standardizálás és az alapjául szolgáló minta	37
A skála alapjául szolgáló elméleti hipotézis	38
Mit ért <i>Doll</i> a szociális kompetencia fogalmán?	39

A skála szerkezete	40
A felvétel és az értékelés módja	41
A pontozás	42
A Vineland szociális érettségi skála tesztételei	43
A Vineland szociális érettségi skála alkalmazásának magyarországi tapasztalatai	49
Az adaptív viselkedési skála	64
Pedagógiai analízis és curriculum (P-A-C) a szociális és személyes fejlődés mérésére értelmi fogyatékosoknál	68
A P-A-C 1	73
A P-A-C 1 készségi listája	78
A P-A-C 1-gyel végzett vizsgálataink	85
A feldolgozás előzményei	86
A feldolgozás menete	87
Az S-C-I vizsgálata. Csoportátlagok elemzése	89
A szóródás vizsgálata	92
A skála belső szerkezetének vizsgálata	96
Összefoglalás, következtetések	101
A P-A-C 2	105
A P-A-C 2 készségi listája	112
A P-A-C 2-vel végzett vizsgálataink	118
A feldolgozás eredményei, értékelése	120
Néhány példa a nagyon kevés fiatal által teljesített itemekből	121
Néhány példa a legtöbb fiatal által teljesített itemekből	124
A P-A-C/S 1	126
A P-A-C/S 1 készségi listája	130
Irodalom	145

BEVEZETÉS

Minden társadalom humanitásának egyik fokmérője az, hogy az adott társadalom hogyan viszonyul fogyatékos tagjaihoz. Ha a különböző fogyatékoságok — érzékszervi, testi, mozgás és értelmi fogyatékoság — társadalmi jelentőségét, súlyát vizsgáljuk, akkor az értelmi fogyatékosok csoportja jelenik meg első helyen, mind az érintettek számaránya, mind az ellátandó egészségügyi, nevelési, rehabilitációs feladatok szempontjából.

Az értelmi fogyatékosokkal, különösen a középsúlyos és súlyos fogyatékosokkal való társadalmi bánásmód története azt bizonyítja, hogy sorsukat igen gyakran és igen sokáig a társadalomból való kirekesztés, az elkülönítés határozta meg, nem fogyatékos embertársaik részéről pedig az elutasítás volt a jellemző.

Az értelmi fogyatékosok ellátására szervezett szolgáltatások — akár gyógypedagógiai iskolázásukról, akár felnőtt kori gondozásukról is volt szó — elkülönített rendszerekben alakultak ki. Ezek a rendszerek igen kevés lehetőséget tudtak biztosítani a nem fogyatékosokkal való igazi kapcsolatra, kommunikációra.

Századunk második felében indultak el főleg külföldön azok a törekvések, amelyek az értelmi fogyatékosok életé-

nek normalizálását tűzték ki célul. A normalizálás kezdetben elsősorban az intézmények tárgyi, személyi feltételeinek humanizálását jelentette, majd elindult a nagy tömegintézetek átalakítása kisebb, családi intézményekké. Megjelent az a követelmény, hogy az értelmi fogyatékos is élhessen családi közösségben, és így is hozzájuthasson a gyógypedagógiai iskolázáshoz, a rehabilitációs szolgáltatásokhoz, hozzátartozói pedig különféle segítséghez, támogatáshoz. Megindult az értelmi fogyatékosok „kitagolása” a pszichiátriai intézményekből, az elmeszociális otthonokból.

A lakóközösségekre alapozott rehabilitációs szolgáltatások modern rendszere sok európai országban az értelmi fogyatékosokra is kiterjed.

Hazánkban is megindult ez a tendencia, nem utolsósorban az értelmi fogyatékosok szüleinek igényeit és sürgető kérését is figyelembe véve. Alakultak védőmunkahelyek, szociális foglalkoztatók nemcsak intézeti, hanem családi háttérrel, létesültek napközi otthonok értelmi fogyatékosoknak. Bár ezen intézmények száma ma még nem kielégítő, és országos eloszlásuk sem egyenletes, mégis legalább elindult egy pozitív folyamat e téren.

Az értelmi fogyatékosok társadalmi integrációjának elősegítéséhez feltétlenül szükséges fejleszteni kommunikációs képességüket, önállóságukat a legkülönbélebb szociális területeken az önkiszolgálástól a praktikus munkavégzésen át a közlekedés és a szabadidő-eltöltés feladataig. Igen gyakori, hogy az értelmi fogyatékos gyermek és felnőtt képességeit e téren alábecsülik. Ez is az oka annak, hogy gyakran pesszimizmussal ítélik meg képezhetségüket. Ha pszichológiai szempontból vizsgálják őket, elsősorban az intelligenciadeficit meghatározását, mérését tartják fontosnak. Az intelligen-

ciavizsgálat önmagában nem alkalmas a szocializációs szint és érettség megismerésére. Enélkül pedig nem lehet eredményes a társadalmi integrációt szolgáló fejlesztés sem. Jelen munkánkban olyan vizsgálati módszereket mutatunk be, amelyek éppen ezeknek a szociális képességeknek a vizsgálatára irányulnak, és kiindulási alapot adnak a fejlesztő munkához. Lehetővé teszik továbbá, hogy a fejlesztés hatására létrejövő változásokat regisztráljuk az értelmi fogyatékosok szociális teljesítményeiben.

AZ ÉRTELMI FOGYATÉKOSSÁG FOGALMÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSE A FELDERÍTÉSÉRE SZOLGÁLÓ DIAGNOSZTIKAI MÓDSZEREKKEL

Az értelmi fogyatékoság meghatározásának legfontosabb kritériuma az általános értelmesség, az intelligencia sérülése, a népesség átlagos intellektuális teljesítményeihez viszonyított *jelentős* elmaradása. Az értelmi fogyatékos gyermek és felnőtt vizsgálatában tehát az intelligenciát vizsgáló pszichológiai teszteknek kitüntetett szerepük van, hiszen segítségükkel lehet objektíven mérni a mentális/intellektuális képességek sérülését és az egyes egyén teljesítményeinek a népesség átlagához történő viszonyítását megoldani. Az is egyértelmű, hogy az intelligenciafogalom változása, fejlődése is hatott az értelmi fogyatékoság fogalmi körülírására.

Ha úgy értelmezzük az intelligenciát, mint átfogó képességet, mely a teljesítmények mögött mintegy erőforrásként áll, lehetővé téve új helyzetben, régi ismeretek felhasználásával a problémamegoldó magatartást, akkor egyértelmű, hogy az intelligenciadeficit hatása a személyiségfejlődésre is igen összetett lesz. Az ember magatartásformái közül nagyon sok kognitív vezérlésű, vagyis függ a külvilág megismerésének, a megismert jelenségek feldolgozásának szintjétől, az értelmességtől. Az intelligenciadeficit következményei tehát megnyilvánulnak a szorosan vett mentális működésben.

déseken kívül a környezethez történő értelmes alkalmazkodás sérülésében, a személyes függetlenség kialakulásának nehezítettségében, az életvezetés akadályozottságában is. Mindezek az intelligenciadeficitből eredő viselkedéses következmények az értelmi fogyatékosok élethelyzetét alapvetően jellemzik. Ha meg akarjuk ismerni az értelmi fogyatékosok pszichológiai természetét és az intelligenciadeficit súlyosságát, akkor tehát figyelembe kell vennünk

- a szorosan vett mentális funkciók fejlettségi szintjét (absztrakció, általánosítás, lényegkiemelés, összehasonlítás, közös jegy megtalálás, logikai összefüggések feltárása stb.) mind a verbális, mind a performációs intelligencia feladatokban (ennek megállapítását szolgálják a hagyományos intelligenciatesztek),
- az adaptív viselkedéses következményeket, a másokra való ráutaltság mértékét, az életvezetési akadályozottság szintjét.

Sok szerző hangsúlyozta, hogy a hagyományos intelligenciatesztekkel történő vizsgálat nem ad kellő információt erről a második, következményesen sérült személyiségdimenzióról. Ezért ennek speciális vizsgálatát, az erre a célra szolgáló módszerek kidolgozását szorgalmazták.

Először természetesen azt is meg kellett határozni, hogy mi is ez a következményesen, a viselkedéses szinten akadályozott személyiségdimenzió.

Az értelmi fogyatékosággal foglalkozó amerikai társaság, az American Association on Mental Deficiency (AAMD) 1959-ben és 1973-ban kiadott terminológiai kézikönyvében HEBER (1959) és GROSSMAN (1973) az *adaptív viselkedés akadályozottsága* kifejezést használják azzal a megszorítással, hogy csak olyan magatartási, viselkedési

problémákat értenek ezen, melyek egyértelműen az intelligenciadeficit következményei. Más szerzők úgy írják le az értelmi fogyatékosnak ezt a személyiségdimenzióját, hogy az *életvezetés akadályozott*. Ebben a fogalomban kifejezésre jut az értelmi fogyatékos ember nagyobb *függősége*, ráutaltsága szűkebb környezetére, illetve a társadalomra. Az életvezetési akadályozottság elsősorban felnőttkorban manifesztálódik, amikorra egyértelművé válik, hogy a fogyatékos ember nem tud megfelelni a felnőtt szerepeknek.

Az életvezetési akadályozottság az értelmi fogyatékoság súlyosságától függően megjelenhet mint az önálló társadalmi életre való képtelenség, illetőleg előfordulhat úgy is, hogy az önálló felnőtt szerepek között nem egyforma mértékben mutatkoznak a zavarok, fogyatékoságok. Munkavégzés önálló munkavállalóként, részvétel a társadalmi munkamegosztásban, önálló kereset, szerelem, szexualitás, családalapítás, családról való gondoskodás, felelősségvállalás, élettervek megvalósítása, közéletiség mind különböző rétegei, szintjei az önállóságnak, a felnőtt szerepnek. Előfordulhat, hogy ezek közül néhány nem jelentősen akadályozott, pl. az enyhe értelmi fogyatékosoknál. De ha az életvezetés minden szférájában kielégítő módon teljesíti valaki a felnőtt szerepet, ha független, autonóm személyiséggé fejlődött, akkor nincs alapunk arra, hogy őt értelmi fogyatékosnak minősítsük, akkor sem, ha valamikori intelligenciavizsgálata során nyert IQ-érték belecsúszott az értelmi fogyatékosok IQ tartományába, vagy ha iskoláskorban az értelmi fogyatékosok iskolájában oktatták.

Az intelligenciadeficit mellett az életvezetési akadályozottság tehát az a kritérium, amely kifejezi az értelmi fogyatékos ember ráutaltságát a társadalomra, létének legmegha-

tározóbb pszichológiai jellemzőjét: függő helyzetét. A középsúlyos és súlyos értelmi fogyatékosoknál már minden felnőtt szerepben megmutatkozik az akadályozottság, de ennek kifejeződése igen széles skálán mozoghat. Maga a fogalom is sok relativitást hordoz, hiszen a társadalmi közeg elvárásai, a tolerancia és az elfogadás színvonala, a nyújtott társadalmi segítségek rendszere mind befolyással vannak arra, hogy valaki tud-e létezni és hogyan egy társadalmi élettérben.

Az értelmi fogyatékoság diagnosztizálásának tehát az állapotot meghatározó két legfontosabb tényezőre kell irányulnia:

1. Az intelligenciadeficit pszichológiai eszközökkel történő feltárására (az intelligenciadeficitet a külföldi szakirodalom a mentális *inkompetencia* kifejezéssel szokta helyettesíteni. Pontos fordítás helyett, ami magyarul esetleg félreérthető lenne, a mentális *alkalmatlanság* kifejezés a legtalálhatóbb).
2. Az adaptív viselkedés vagy életvezetési akadályozottság pszichológiai eszközökkel való feltárására (e személyiségdimenzió érzékeltetésére a *szociális inkompetencia* kifejezést szokták használni, ami értelemszerűen a szociális szerepkörökben mutatkozó alkalmatlanságot fejezi ki).

Az intelligenciadeficit vizsgálata

A ma legáltalánosabban elfogadott értelmi fogyatékoság definíció tartalmazza a pszichometriai kritériumot, vagyis az ép értelem és a fogyatékos értelem közötti határt standardizált intelligenciatesztek IQ értékével adják meg, két stan-

dard deviációnál nagyobb eltérésnél húzzák meg az ún. „abnormalitás” határát.

A hagyományos intelligencia-diagnosztika már az első intelligenciateszt megalkotásakor azt tűzte ki célul, hogy mérésre, összehasonlításra alapozva, objektív mérőeszköz birtokában legyen képes minősíteni az adott populáció átlagától jelentős mértékben eltérő intelligenciájú egyéneket. Kialakult az intelligenciatesztek széles választéka, gyermek- és felnőttkorban is rendelkezésre álltak módszerek, amellyel a mentális szubnormalitás mérhetővé vált.

Az intelligenciatesztek alkalmazásával kapcsolatban az értelmi fogyatékoság minősítésében azonban egyre több kritikai észrevétel is felmerült. Jelen munkánkban nem tartjuk feladatunknak a hagyományos intelligencia-tesztelmélet kritikáját megadni, csupán néhány lényeges, az értelmi fogyatékosággal kapcsolatos szempontot emelünk ki.

a) *A gyermeki intelligenciateszteknek a predikciós, vagyis előrejelző értéke nem abszolút.* Előfordulhat, hogy kora gyermekkorban pszichometriailag értelmi fogyatékos sávba eső egyén megismételt tesztvizsgálatnál későbbi életkorban nem kerül a mentális szubnormalitás övezetébe. Ez összefügghet természetesen az aktuális mérés valamilyen hibájával is, és nem feltétlenül a mérőeszköz hibája. Az értelmi fogyatékoság fogalmához az is hozzátartozik, hogy az nemcsak időleges, hanem tartós állapot, elméletileg az IQ konstanciának érvényesülni kellene.

b) *Az intelligenciateszt-vizsgálat csak az értelmi fogyatékos gyermek vagy felnőtt negatívumait mutatja.* Nem tárja fel tehát azt, hogy mi az, amit az értelmi fogyatékos is tud, mi az, amit másképpen él át és ad vissza, mi ennek a másságnak a lényege és struktúrája. THALHAMMER

(1977, i. m. 39. o.) az értelmi fogyatékoságnál nem azt tartja elsőrendű fontosságúnak, hogy az értelmi teljesítmények jelentős mértékben elmaradnak a népesség átlagától. Hanem azt hangsúlyozza, hogy „Értelmi akadályozottságnak nevezzük az emberi élményeknek (átélésnek) azt a létezési módját és formarendjét, amelyet a kognitív más milyenség határoz meg, és amely sajátos embertársi segítséget tesz az egész életen át szükségessé annak érdekében, hogy az individuális dimenziókban és a kommunikatív folyamatokban az önmegvalósulás érvényesülhessen”. Ezt az „élményvilágot” szerinte nem tárja fel kellően a nem fogyatékosok intelligenciájának standard értékeihez való viszonyítás. E definícióban az is lényeges, hogy a sajátos embertársi segítségre helyezi a hangsúlyt. Hol és milyen mértékben van erre szükség, ennek feltárása is a pszichológiai diagnosztika feladata és nemcsak a mínusz teljesítmények regisztrálása. Fontos és korszerű követelmény az értelmi fogyatékosok pszichológiai vizsgálatában, hogy a tesztvizsgálatok mellett az értelmi fogyatékos egyén individuális jellemzőit és pozitív lehetőségeit is megismerjük.

- c) *A hagyományos deviációs IQ-val dolgozó intelligenciatestekben nincsenek olyan alacsony IQ-értékek, amelyek a közép-súlyos és súlyos értelmi fogyatékoságot jellemzik, ezért nem is alkalmasak ennek a populációnak a vizsgálatára. Pl. a WECHSLER-intelligenciatest táblázatában a legalacsonyabb IQ-érték 44. Ezzel a közép-súlyos értelmi fogyatékoság szinte egész tartománya kizorul a teszt alkalmazási illetékességéből, hiszen a közép-súlyos értelmi fogyatékoság 50 alatti IQ-t reprezentál.*

d) *Az iskolai szelekciót, vagyis az értelmi fogyatékosná minősítés iskolai gyakorlatát gyakran egyedül az IQ-t abszolútizáló szemlélettel végezték, mereven ragaszkodva ezen egyetlen mutató határértékéhez. Háttérbe szorult a komplex vizsgálat, a sokoldalú megközelítés, az egyszeri intelligenciamérés esetleges hibalehetőségeinek feltételezése. Az intelligenciateszt eredmények ugyanakkor nem adtak elegendő támpontot és segítséget az értelmi fogyatékosnak minősített gyermekek fejlesztéséhez, tanításához. Ez a felismerés indította el a hagyományos pszichodiagnosztika mellett az ún. *fejlesztésre orientált* diagnosztika kialakulását.*

Az adaptív viselkedés, illetve az életvezetési akadályozottság vizsgálata

Bármennyire is sok kritika merült fel az intelligenciatesztekkel szemben, azt mégis meg kell állapítanunk, hogy összehasonlítva őket az adaptív viselkedés vizsgálatára rendelkezésre álló pszichológiai eszközökkel, az intelligenciavizsgálat területén mégis kedvezőbb a helyzet. A pszichodiagnosztika történetében csak igen későn kezdtek foglalkozni olyan mérőeszközök, skálák, megfigyelési leltárok kidolgozásával, amelyek alkalmasak az adaptív viselkedés zavarának, a függőségnek a mérésére.

Ennek több oka volt. Az egyik az,

a) hogy viszonylag későn alakult ki az értelmi fogyatékoság ún. kéttényezős meghatározása, vagyis mind az intelligenciadeficit, mind az életvezetési akadályozottság figyelembevétele. Kezdetben elsősorban a mentális képes-

ségek sérülését, a gondolkodási funkciók akadályozottságát, az absztrakció és az általánosítás műveleteinek hiányosságait sorolták fel az értelmi fogyatékoság legfontosabb jellemzőiként.

- b) Másik oka ennek a jelenségnek, hogy rendkívül nehezen objektíválható az a fogalom, hogy „adaptív viselkedés sérülése” vagy „életvezetési akadályozottság”. Az intelligenciavizsgálatok háttérében pontosan definiált intelligenciafogalom állt. Igaz, hogy az intelligencia fogalmának is sokféle megközelítése és elmélete van, sőt a fogalomértelmezésének kiélezett vitatott pontjai vannak (főleg az intelligencia mint képesség örökletes és környezeti meghatározottsága területén), mégis sokkal jobban megragadható és leírható, és ezért könnyebben található vizsgálatára módszer is. A magatartási, viselkedési jellemzők terén sokkal nehezebb „átlagost”, „normálist” meghatározni, és nagyon nehéz elkülöníteni azokat a magatartási, viselkedési jegyeket, amelyek közvetlen következményei az értelmi deficitnek azoktól, amelyek a környezet bánásmódjának reakciójaként alakultak ki. Az adaptív magatartás, viselkedés a megszokottól eltérő lehet egy nem konformista tehetséges gyermeknél, az újjítónál vagy a forradalmárnál is. Mégis mennyire különbözik ez a nem konformista magatartás attól, amit az értelmi fogyatékosoknál adaptív viselkedési zavarnak nevezünk!

A magatartási, viselkedési jellemzők megítélése sokkal szubjektívebb, mint az intelligenciateljesítményeké, nehezebben szorítható objektív értékelési kritériumok közé. Mint PENROSE (1949) is hangsúlyozta, a megítélés szociális kritériuma nem tekinthető abszolút kritériumnak,

hanem nagyon is relatívnak, amely történelmi időszakként és társadalmanként is változik.

- c) Következő oka annak, hogy pszichodiagnosztikai tárukban kevés eszköz van az életvezetési akadályozottság vizsgálatára, az, hogy értelmi fogyatékoság gyanúja miatt leginkább gyermekkorban történnek diagnosztikus célú vizsgálatok. Szinte lehetetlen olyan előrejelző vizsgálati rendszert kialakítani, amelynek segítségével gyermekkorban meg lehet állapítani, hogy ki lesz az, aki majd felnőtt korában nem fog tudni megfelelni a felnőtt szerepeknek, aki nem lesz önálló, hanem függőségben fog élni. Szinte önként adódott az az értelmezés, hogy gyermekkorban is lehetne nézni azt, hogy életkora szintjéhez képest mennyire önálló a gyermek bizonyos szerepekben: étkezésben, öltözködésben, közlekedésben, szabad ideje eltöltésében, barátkozásban. Így dolgozta ki DOLL (1953) a „szociális érettség” fogalmát és ennek vizsgálatára szolgáló skáláját 1953-ban. Ha meggondoljuk, hogy az első gyermeki intelligencia teszt 1904-ben készült, akkor is fél évszázadnyi távolság van az értelmi fogyatékoság leírásához szükséges két személyiségtényező vizsgálatára alkalmas kétféle módszer között. Az persze nem véletlen, hogy éppen DOLL volt az, aki a szociális érettség vizsgálatával foglalkozni kezdett. A század első évtizedében az USA-ban egy óriási intézet igazgatója volt (Vineland Training School), ahol értelmi fogyatékosokat neveltek. Az intézet pszichológiai laboratóriuma hosszú ideig az értelmi fogyatékoságra irányuló kutatások központja volt. DOLL maga már a negyvenes években úgy fogalmazta meg az értelmi fogyatékoság fogalmát, hogy

annak egyik kritériuma a *szociális inkompetencia* volt, vagyis alkalmatlanság arra, hogy az illető saját élete ügyeit önállóan intézze.

Az értelmi fogyatékoság két minősítő tényezőjének (a mentális és szociális alkalmatlanságnak) összefüggése

Az értelmi fogyatékoság tudományos tanulmányozásának egyik legizgalmasabb és legnehezebben értelmezhető problémája az, hogy vajon egybeesik-e a kétféle minősítéssel megragadott populáció. Már korán felfigyeltek arra, hogy a mentális képességek szempontjából fogyatékosnak minősített egyének egy részéről később kiderül, hogy nincs életvezetési akadályozottságuk, eltűnnek a társadalomban, környezetük nem tartja értelmi fogyatékosoknak őket. Mi a magyarázat? Az értelmi fogyatékoság mégsem egy életen át tartó állapot? Meg lehet gyógyítani, lehet korrigálni az értelmi fogyatékoságot? Tévedés volt az előző diagnózis? Az igazi minősítés mégis a társadalmi megítélés és nem a pszichodiagnosztikai mérés? Vagy látszat csak ez a fel nem tűnés, az értelmi fogyatékoság mégis elsősorban a magasrendű intelligencia teljesítmények deficitje? Lehet értelmi fogyatékosan mégis észrevétlenül beilleszkedni a társadalomba? Szinte mindegyik felvetett kérdésnek igen nagy gyógypedagógiai-pszichológiai irodalma van, és azt mondhatjuk, hogy a probléma korántsem tekinthető megoldottnak és lezártnak. A legélesebb viták természetesen az enyhe értelmi fogyatékosnak minősítettek esetében, kiélezetten a „határ” közelében zajlanak. Van arra is törekvés, hogy az

értelmi fogyatékoság fogalmának tudatos szűkítésével, a pszichometriai határ alacsonyabbra helyezésével egyértelműbbé tegyék a két tényező értelmi fogyatékoság definícióját. Például az NSZK-ban nem a két standard deviációhoz, a 70-es IQ-értékhez kötik az értelmi fogyatékoságot, hanem az 55-ös értékhez. A klasszikus felosztásban 50—70 IQ-érték közé eső enyhe értelmi fogyatékosnak minősített csoportra az NSZK-ban a „tanulásban akadályozottak” fogalmat használják, kifejezve ezzel azt, hogy itt elsősorban iskolai tanulási problémákról, olyan mentális alulteljesítésről van szó, amelynek később nem lesz életvezetési akadályozottság a következménye.

Ez a szűkítési tendencia egyébként több országban kezd érvényesülni. Észrevehető ez az értelmi fogyatékosok nyilvántartási gyakorisági értékeinek változásából. Ha következetesen ragaszkodunk ahhoz, hogy csak az az értelmi fogyatékos, aki felnőtt korában is rászorul az értelmi fogyatékosok számára létesített szolgáltatásokra, aki tehát szociálisan függő helyzetben van, akkor a gyakorisági mutatók 1% alá kerülnek, a régebbi felfogással szemben, amely 2-3% között adta meg az értelmi fogyatékosok előfordulását a társadalomban.

Több vizsgálat foglalkozott azzal, hogy milyen az összefüggés értelmi fogyatékosoknál a mért IQ és az adaptív viselkedés, illetve a szociális érettség szintje között (SMITH és POLLOWAY, 1979). A vizsgálatokat és az összevetést nehezítette az a tény, hogy míg az intelligenciavizsgálat eredménye egyetlen számszerű mutatóban az IQ-ban megadható, addig a magatartási tartomány vizsgálata többnyire megfigyeléssel, leírással történik, és legtöbbször nem kvantifikálható úgy, mint az IQ. A DOLL-féle Szociális érettségi

skála talán éppen azért lett a legnépszerűbb e téren, mert az eredménye szintén kifejezhető kvóciensben, az ún. szociális kvóciensben, SZQ-ban.

Az IQ és az SZQ összevetése az egyéni diagnosztikában sokat ígérő. Amennyiben az SZQ magasabb, mint az IQ, felmerülhet a gyanú, hogy nem valódi értelmi fogyatékos-ságról van szó, hanem csak speciális részképesség zavarról: tanulási zavarról. A gyermek önállóságának fejlett szintje az értelmi fogyatékoság ellen szól. Az SZQ IQ-hoz viszonyított alacsonyabb értéke viszont felhívhatja a figyelmet arra is, hogy a gyermek korlátozó, esetleg túlvédő környezetben él, vagy egyéb környezeti megszorítások, pl. intézeti élet nehezítik szociális függetlenedésének kifejlődését. Az értelmi fogyatékosok különböző klinikai kategóriáiban is megjelenik az IQ—SZQ különbség. Például az elsődlegesen organikus agyi sérülés hátterű értelmi fogyatékoságnál és az ismeretlen eredetű, de nem organikus hátterű, hanem esetleg familiáris értelmi fogyatékoságnál eltérő lehet a két személyiségdimenzió kapcsolata.

Természetesen az SZQ — ugyanúgy, mint az IQ — önmagában nem ad képet arról, hogy miért alacsony vagy magas az érték. Az okok felderítése többek között az egyéni élet-történet, az anamnézis ismerete alapján válik lehetővé.

A NORMALIZÁCIÓS ELV AZ ÉRTELMI FOGYATÉKOSOK MEGÍTÉLÉSÉBEN ÉS ÉLETFELTÉTELEIK SZERVEZÉSÉBEN

Századunk második felétől kezdve Európában és Amerikában is jelentősen fellendült és szemléletében is megváltozott a fogyatékos emberekről történő gondoskodás mind módszereiben és kiterjedtségében, mind a fogyatékos emberről vallott felfogásban. Az újfajta hozzáállás elméleti gyökerei a skandináv országokban az 50-es évek végén megfogalmazódott „*normalizációs elv*”-ben található meg. Ez az elv kezdetben csak az értelmi fogyatékosok nevelésével, életfeltételeik humanizálásával kapcsolatban jelölt ki gyakorlati tennivalókat, majd később ebből általánossá fejlesztett elméleti koncepció, mondhatni a fogyatékoságügy átfogó filozófiai rendszere épült ki. Miután a normalizációs elv értelmében a felnőtt értelmi fogyatékosok társadalomba való integrálásának folyamata felgyorsított programmá vált, az érdeklődés előterébe került az értelmi fogyatékosok szociális és kommunikatív képességeinek fejlesztése, e téren mutatkozó hiányosságaik felderítése, célzott fejlesztő programok kialakítása. Témánk — az értelmi fogyatékosok szociális tevékenységének elemzése — szempontjából nagyon fontos tehát, hogy ezt az elvet és filozófiát bemutassuk. E gondolatrendszer Magyarországon sajnálatos módon a gyógypedagógiai szakirodalomban szinte alig kapott reflektálást.

A normalizációs elv tartalma

A normalizáció nem azt fejezi ki, hogy a fogyatékos embert mindenáron a nem fogyatékosokhoz hasonlóvá kívánják tenni, tehát nem a sérült embert akarják „normálisá” varázsolni. Elismerik azt, hogy a fogyatékoság tartós akadályozottságot jelent, és ezen korlátok elismerésével kívánják a sérült ember életét emberhez méltóvá tenni, *vagyis a vele való bánásmódot kívánják normalizálni*, életfeltételeit a lehető legnagyobb mértékben közelíteni a nem fogyatékos emberek általános életfeltételeihez.

A normalizáció elsősorban azt az újfajta szemléletet jelenti, melyben újraértelmeződnek a fogyatékosokról, az emberi méltóságról, magáról az emberről vallott nézeteink. Ebben a szemléletben nincs kétfajta életmód: egy a fogyatékosoknak, egy pedig az épeknek. Nincs kétfajta ember — fogyatékos és ép — hanem csak változatos tulajdonságokkal rendelkező ember. A normalizációs elv alapján nem lehetséges kétféle bánásmód, csak egyetlenegy: ami emberhez méltó. Ha a fogyatékosok nem izoláltan, külön rendszerbe szegregálva élnek, hanem mint a társadalom tagjai integráltan együtt élnek a nem fogyatékosokkal, akkor ezáltal a társadalom maga is újfajta kérdésekkel szembesül.

A fogyatékos emberek léte kihívást jelent a nem fogyatékosok számára: átértékelődnek bizonyos értékek, elvesztik abszolút voltukat (egészség, műveltség, intelligencia), és más értékek is jelentőséget kapnak (elfogadás, tolerancia, a másság tisztelete). A fogyatékos emberek társadalmi integrációja a nem fogyatékosok számára is értékhozó jelentőségű tehát, segít kiteljesíteni mindazokat az emberi tulajdonságokat, amelyek egyúttal a társadalom humanitásának fokmérői is (KORNIS F.-né, 1986).

A normalizációs elv kialakulásának története

A normalizációs elv első tudatos megfogalmazása — a szóhasználat néhány szórványos előzményétől eltekintve — BANK-MIKKELSEN (1969) nevéhez fűződik, aki Dániában hosszú évekig az értelmi fogyatékosüggyel foglalkozó egyik tudományos kutatóintézet vezetője, majd később a szociális minisztérium gyógypedagógiai osztályának vezetője volt. BANK-MIKKELSEN a normalizáció kifejezést az értelmi fogyatékosok ügyével kapcsolatban a következőképpen használta: . . . „lehetővé tenni azt, hogy az értelmi fogyatékosok olyan egzisztenciát érjenek el, mely lehetőség szerint a normális életfeltételekhez legközelebb áll”.

BANK-MIKKELSENnek jelentős szerepe van abban, hogy ez a gondolat már 1959-ben bekerült az értelmi fogyatékosokra vonatkozó dán oktatási és szociális törvényekbe. Ő indította el a normalizáció fogalmának nemzetközi megvitátását is. E fogalom akkor még nem annyira az értelmi fogyatékosokkal való foglalkozás egész folyamatára vonatkozott, hanem elsősorban a végeredményre, a célra helyezte a hangsúlyt.

A normalizációs gondolat elméletté formálásának és a hozzá vezető út módszertani lépéseinek kidolgozója a svéd NIRJE (1969). BANK-MIKKELSEN és NIRJE munkásságát már ismerve, de azt sajátosan amerikai körülményekre alkalmazva kezd WOLFENSBERGER is foglalkozni a normalizációs elvvel, és szinte azt mondhatnánk, e gondolat „profétájává” vált. Nemcsak értelmi fogyatékosok társadalmi helyzetének normalizálásával foglalkozott, hanem kiterjesztette a társadalmi programot mindazokra a személyekre, akik — az ő kifejezésével élve — „leértékelt” embe-

rek (devaluated person). Így foglalkozott a fogyatékosokon kívül az öregek, az elmebetegek, a nyomorba szorultak, az etnikai kisebbségek és általában a társadalom peremére szorult emberek élethelyzetének normalizálásával.

Tényfeltárások az értelmi fogyatékosok intézeti gondozásával kapcsolatban

KUGEL és WOLFENSBERGER 1969-ben megjelent könyve — „Megváltozott formák az értelmi fogyatékosok bentlakásos szolgáltatásaiban” — indította el azt az átfogó programmá szervezett gyakorlati munkát, amely az értelmi fogyatékosokat gondozó intézmények gyökeres átalakításához vezetett.

Ezt megelőzte az USA-ban J. F. Kennedy elnök által létrehozott Elnöki Bizottság (President's Committee) munkája, mely a közép súlyos és súlyos értelmi fogyatékosokat gondozó intézetek helyzetének felmérésére irányult. 1967-ben jelent meg az Elnöki Bizottság jelentése, amely megállapította, hogy ezek az intézmények a „nemzet szegényfoltjai”.

KUGEL és WOLFENSBERGER könyve is közöl adatokat ebből a jelentésből, mely tiszteletreméltó őszinteséggel tárja fel az USA intézményeinek elszomorító helyzetét.

Az állami intézetek ijesztő anyagi helyzetben voltak. Kiderült, hogy az állatkertekben egy-egy nagyobb állatra fordított költségvetés magasabb volt, mint az intézetekben az egy gondozottra jutó pénzösszeg. Az anyagi feltételek hiányossága megmutatkozott a gondozottakat ellátó személyzet minőségében is. Az intézetekben a dolgozók létszáma az

ellátandó feladatokhoz képest alacsony volt, így nem valósulhatott meg semmiféle individuális bánásmód. A munkatársak között nagyon sok volt a képesítés nélküli, tehát igazi szakmai ellátásról alig lehetett beszélni. A dolgozók bére a munkanélküli segéllyel volt egyenlő. Az intézetekben hiányoztak a speciális terápiát biztosító szakemberek is, mint pl. logopédus, gyógytornász, foglalkozási terapeuta. A gondozottak gyakran voltak felügyelet nélkül, hosszasan várokoztak pl. az ebédre vagy fürdetésre. Rendszerint passzív foglalkozásokat biztosítottak a számukra, pl. órákig nézték a televíziót, vagy kopár udvarokban üldögéltek. Az értelmi fogyatékosokat foglalkoztató intézetekben rendkívül heterogén volt a gondozottak összetétele, sok helyen a súlyos értelmi fogyatékosok intézeteiben tengődtek ép értelmű testi fogyatékosok, mindenféle terápia és iskoláztatás nélkül.

1967-ben BLATT és KAPLAN dokumentációs jellegű riportkönyve „Karácsony a tisztítóüzemben” címmel jelent meg, és megrázó képet festett az értelmi fogyatékosok intézeteinek helyzetéről. A szerzők egyike mint fotóriporter rejtett kamerával vette fel és dokumentálta az intézeti létnek azokat a visszásságait, amelyek között az értelmi fogyatékos gondozottak kiszolgáltatottan, emberi méltóságukban megaláztatottan éltek.

Az intézetekben legáltalánosabban tapasztalt visszásságok közé tartozott, hogy az épületek maguk inkább börtönre emlékeztettek rácsaikkal, az állandóan zárt ajtókkal és kerítésekkel, mint kellemes lakókörnyezetre. A hálótermek túlszűfoltak, az emeletes ágyak szorosan egymás mellett állnak, sehol nincs hely személyes holmik számára. Gyakori volt a hálótermekben a bűz és a nem kielégítő tisztaság. A tárgyi körülmények hiányossága mellett a „gondozás”

módszereit mutatja be BLATT. A nyugtalan és agresszív értelmi fogyatékos gyermekek gyakran kerültek elkülönítő szobákba „terápiás izolálás céljából”. A személyes kontaktus nélküli izoláció aligha lehet terápiás hatású. Nem volt ritka a kényszerzubonyt viselő gyermekek és felnőttek látványa sem, a személyzet nyíltan bevallotta, hogy nem tud bánni a gondozottakkal: „mit tegyünk a nyugtalanokkal, nincs más lehetőség, bezárjuk, lekötjük, gyógyszereljük őket”. A gyermekrészlegekben feltűnő volt, hogy kevés a játékszer, a gyerekek kórházi ruhákban töltik napjukat, sokat vannak mindenfajta foglalkoztatás nélkül, az unalom és a tétlenség jellemzi életüket. Emiatt értelmi fogyatékos állapotuk a hospitalizáció káros hatásaival súlyosbodik. A felnőtt részlegekben a fent leírtakon kívül általánosan tapasztalható volt az a szemléletmód, mely az értelmi fogyatékos felnőttet infantilizálja, vagyis teljes gyermeki függőségben tartja. A gondozók tegezik a gondozottakat, állapotukról idegenek előtt, jelenlétükben beszélnek, legfeljebb kiszolgálják őket, de sohasem kérdezik, hogy mit szeretnének, mire volna szükségük.

Az amerikai társadalomban nagy feltűnést keltett és éles vitát váltott ki a megjelentetett tényanyag. A bírálók etikai kifogásokat emeltek, és be akarták perelni a fotóriportert, mert rejtett kamerával és néha az intézetek vezetőinek tudta nélkül végezte munkáját. Az ügy iránt elkötelezettek viszont azzal érveltek, hogy vajon nem az tekinthető-e etikátlannak, hogy esendő és kiszolgáltató emberek ilyen bánásmódban részesítenek, ilyen megalázó élethelyzetben gondoznak. BLATT és KAPLAN munkájának az volt a legfőbb jelentősége, hogy nemcsak a szakemberek szűk körében tudatosította az intézetek rossz helyzetét és a változtatás szükségességét.

ségét, hanem széleskörűen felrázta a közvéleményt is, és ezzel segítette a társadalmi szervezetek, jótékonyági intézmények, a laikus segítők és a szülők összefogását is abban, hogy az állami intézetek helyzete javuljon.

A fenti külföldi tényfeltárásokban leírtakat hazai viszonyainkra is elgondolkoztatónak kell tartanunk. Bár az elmúlt évtizedekben sokat javultak az egészségügyi gyermekotthonok, a szociális otthonok és szociális foglalkoztatók, valamint a gyógypedagógiai nevelőotthonok tárgyi és személyi feltételei, de a túlsúlyosság, a gondozó személyzet szűkössége, állandó fluktuációja, a képzés nélküliek magas száma, a tömeges elhelyezés miatt az individualizáció hiánya nálunk is jellemzőnek mondható. Az értelmi fogyatékosok intézeteire irányuló — BLATT és KAPLAN dokumentumanyagához hasonló — tényfeltárás hazánkban nem történt, de BAKONYI PÉTER „Téboly, terápia, stigma” című könyve (1984), mely a pszichiátriai intézmények helyzetének szociológiai bemutatását adja, nálunk is jelentős mozgósító erőt képviselt.

Az értelmi fogyatékosok élet- és lakáskörülményeinek normalizálása

A tényfeltárásokkal egy időben a skandináv országok után több nyugat-európai országban és az USA-ban is meglepő gyorsasággal kezdtek megvalósítani az intézmények átszervezését. Kezdetben a meglévő intézetek belső életének átalakításáról volt csak szó a normalizációs elv szellemében. Ezt követte olyan új intézmények tervezése és építése, mely már építészeti megoldásaiban is a normalizációt szolgálta.

Végül elkezdődött és széles körben megvalósult az a folyamat, amelyet az angolszász szakirodalom *dezinstitutionalizáció* néven foglal össze. Ez azt jelenti, hogy a felnőtt értelmi fogyatékosokat, akik tömegellátást biztosító nagy intézményekben éltek, kiemelik (kitagolják) ezekből az intézményekből, és kisebb, családias jellegű lakáskörülmények közé helyezik. Természetesen ezeket a körülményeket először meg kellett teremteni, és a függetlenebb életre a fogyatékosokat fel kellett készíteni.

E mozgalommal egy időben a szociális ellátás más területein pl. a pszichiátriai ellátásban is terjedtek a lakóközösségekre orientált rehabilitációs szolgáltatások.

A kisebb, családias intézményeknek több típusa alakult ki. Például:

- *Teljes gondozást, bentlakást is biztosító lakócentrumok.* Kertes családi házak környezetében családiház jellegű épületekben alakítottak ki ilyen otthonokat. Az ilyen szervezeti formát általában 12—15 személy számára tartják igazán ideálisnak. A lakócentrum dolgozói nem a házban laknak, csak oda jönnek dolgozni, de 24 órán keresztül mindig van szakszerű felügyelet. Az ilyen közösségben élő értelmi fogyatékosoknak önálló szobájuk van, vagy esetleg ketten laknak egy szobában, bizonyos alapberendezéstől eltekintve lehetőség van a szobának egyéni bútorokkal történő berendezésére. A szobában rokonokat, vendégeket, mindenki fogadhat. A lakócentrumokban közös helyiségek is vannak, ahol flexibilisen tervezhetők a szabadidőprogramok. Az itt élő értelmi fogyatékosok azonban részt vesznek a lakókörnyezet kulturális életében, eljárnak a közeli moziba, kijárnak vásárolni stb. Foglalkoztatásukat nem ugyanabban az

épületben szervezik, hanem eljárnak a máshol létesített védőmunkahelyre, szociális foglalkoztatóba. A lakás és a munka szférájának szétválasztása fontos feltétel ahhoz, hogy ne úgynevezett „totális intézmény”-ben éljenek.

- *Időszakos gondozási felügyeletet biztosító lakócentrumok.* Ezek főleg olyan esetekben vesznek fel értelmi fogyatékos személyeket, amikor a személy családja, akinek körében élt, átmenetileg nem tudja biztosítani a fogyatékos családtag gondozását. Szülők betegsége, egyéb családi akadályok vagy programok, a család átmeneti tehermentesítése lehetnek ilyen okok.
- *Egyéni lakások, normális lakóépületekben, szociális felügyelettel.* Ez a szint jelenti az intézetekből történő kiemelés és a társadalomba történő integrálás legfejlettebb módját. Azokban az országokban, ahol ezt a gyakorlatot megvalósították, hosszú betanítás, gyakorlás után helyeztek csak ilyen lakásokba értelmi fogyatékosokat. Középsúlyos és súlyos értelmi fogyatékosoknál is elérhető volt a szociális fejlődésnek, az önkiszolgálásnak olyan fejlettsége, ami szociális gondozói támogatás mellett ezt a viszonylag független életet lehetővé tette.

Azon túlmenően, hogy ilyen életfeltételek esetén emberhez méltóbban tudnak élni fogyatékos emberek, gazdasági számítások azt is bizonyították, hogy e rendszer kiépítése nem költségesebb, mint a nagy tömegintézmények fenntartása és működtetése.

Legfontosabb gyakorlati szempontok a normalizációs elv megvalósításához intézeti feltételek között

- a) *Normális napirend.* Intézeti körülmények között természetesen fontos a napirend, mely értelmesen tagolja az életet. Fontos azonban az, hogy ne minden tevékenységet mindig közösen és egyszerre kelljen végezni. Lehesse figyelembe venni egyéni szükségleteket is. Lehesse néha a megszokott étkezési időkön kívül is enni, időnként akár egy-egy gyermeknek vagy felnőttnek korábban vagy később lefeküdni, valamint számára egyéni elfoglaltságot is biztosítani.
- b) *Normális hetirend.* Az emberek általában máshol dolgoznak vagy tanulnak, mint ahol laknak, szabad idejüket pedig különböző helyeken töltik el. Ezért tekintjük helytelennek, hogy egy fogytékos személy ugyanabban az épületben vesz részt az oktatásban, speciális terápiában, mint ami az „otthona”, ráadásul szabadidejét, „szabadságát” is itt tölti.
- A normalizációs elvbe beletartozik, hogy a három különböző életteret — az „otthont”, a „munkahelyet” és a szabadidővel kapcsolatosat — lehetőség szerint el kell különíteni. A normális hetirend biztosítja a különböző életszférák programjainak tervezését és illeszkedését egymáshoz, az intézet közvetlen környezetével történő rendszeres kapcsolattartást.
- c) *Az év szokásos rendje.* A normalizáció az év szokásos eseményeinek a megtapasztalását is jelenti, beleértve a szabadságot és a személyes jellegű ünnepek megtartását, mint pl. névnap, születésnap. A legtöbb ember számára

természetes, hogy évente szabadságra megy, változtat az életmódján, testileg, szellemileg felfrissül az új élményektől. Ezért célszerű, ha intézetben lakó értelmi fogyatékosoknak is biztosítják ezt a szociális tapasztalatot. Hazai intézeteink gyakran élnek ezzel a lehetőséggel, ha másképpen nem, akkor intézetek közötti cserék útján.

- d) *Normális tapasztalatok az élet szakaszairól.* A társadalom, tagjainak életkorát tekintve is, heterogén összetételű. A családban élő gyermek olyan természetes közösségben nő fel, ahol egykorúak, felnőttek, öregek tartoznak a közösséghez. Bizonyos élethelyzetekben (óvodában, iskolában) az egykorúak közössége a domináns, de az élet legtöbb területén fiatalok és idősek együttélése a jellemző. Ez segíti a szociális szerepek megtanulását, a modell követését. Intézeti életfeltételek között is célszerű a nemcsak egy-egy korosztályt befogadó intézetek tervezése. Egy-egy életszakasz lezárulásával mindig más intézménybe kerülés az értelmi fogyatékos gyermeknek és fiatalnak súlyos megrázkodtatást jelenthet. Hazai viszonyaink között a széles korhatárú gyermekintézmények a gyermekvédelemben jelentenek ilyen jellegű előrelépést. Az értelmi fogyatékosokat gondozó intézetekben azonban a szigorú életkori kötöttség következtében többször kell az élet folyamán intézményt változtatni, ami nemcsak a gondozottnak, hanem családjának is sok problémát jelent.
- e) *A kívánságok normális figyelembevétele.* A normalizációs elv az értelmi fogyatékos személy kívánságainak, vágyainak, választásainak a figyelembevételét, valamint az önállósághoz való jogát is jelenti. Különös figyelmet fordít azokra, akik nem tudnak beszélni, vagy más ok miatt

vannak önkifejezési nehézségeik. E szempont értelmében a személyi tulajdon megfelelő tiszteletbentartását is biztosítani kell. Az értelmi fogyatékos felnőttekkel meg lehet beszélni a kialakítandó szabályokat, a napirendet és a szabadidőprogramokat.

- f) *A heteroszexuális világ.* A normális körülmények között felnövő gyermek kétnemű környezetben tapasztalja meg a nemi szerepeket és sajátítja el a nemi identifikációt. A normalizáció értelmében az a helyes, ha az értelmi fogyatékosok intézményei is kétneműek, sőt lehetőség szerint a személyzet se legyen egynemű. Hazai körülmények között az utóbbi években a gyógypedagógiai nevelő otthonokban — kevés kivételtől eltekintve — ezt sikerült is megvalósítani. A szociális intézményekben, ahol a felnőtt értelmi fogyatékosok gondozása, foglalkoztatása történik, szintén lényeges előrelépés történt e téren. Természetesen a heteroszexuális világ felnőtt korban a szexuális problémák normális kezelésének a kérdését is felveti, jelenleg azonban e problémára nem térünk ki.
- g) *Átlagos életszínvonal.* A normalizációs elvet elfogadók azt szeretnék elérni, hogy az értelmi fogyatékos gyermekek és felnőttek ne éljenek rosszabb életkörülmények között, mint ami abban a társadalomban, társadalmi osztályban vagy rétegben, családi közösségben egyébként megszokott. Miután életük során fogyatékoságukból eredően az akadályozó körülmények leküzdéséhez több anyagi erőforrásra van szükség, ezek biztosítása az adott ország szociálpolitikájának kiemelt feladata. Hazai viszonyaink között a magasabb összegű családi pótlék, a GYES meghosszabbítása, az utazási kedvezmények az első jelentős lépések e téren.

h) *Átlagos életkörülmények.* A normalizációs elv magában foglalja, hogy az értelmi fogyatékosok számára létesített különböző szolgáltatások (gyógypedagógiai iskolák, védett munkahelyek, szociális intézetek, egészségügyi gyermekotthonok) színvonalát a nem fogyatékosok számára szervezett hasonló intézmények átlagos színvonalán kell biztosítani. Jobb feltételek kívánatosak, de rosszabbak mindenképpen elkerülendők.

Bebizonyosodott, hogy a normalizációs elv gyakorlati megvalósítása nemcsak a fogyatékos emberek életét teszi emberibbé, hanem jelentős pozitív hatást gyakorol azokra is, akik velük foglalkoznak, szüleikre, a segítő személyzetre és magára a társadalomra is. A normalizált intézeti feltételek az értelmi fogyatékosokkal foglalkozó személyzet munkáját is segítik, látni fogják munkájuk értelmét, és ez növeli önbecsülésüket is.

Az értelmi fogyatékosok személyes függetlenségének és önállóságának növeléséhez feltétlenül ismerni kell az e téren megmutatkozó hiányosságait, mert csak így lehet megtervezni a szociális készségek fejlesztését. A következőkben a szociális készségek vizsgálatára szolgáló módszereket tekintjük át.

MÓDSZEREK A SZOCIÁLIS ÉRETTSÉG ÉS AZ ADAPTÍV VISELKEDÉS VIZSGÁLATÁRA

A Vineland szociális érettségi skála*

Keletkezésének története. A szerzőről

DOLL klinikai pszichológus volt, aki GODDARD után 1925-ben lett a Vineland fejlesztő iskola (Vineland Training School) igazgatója az USA-ban, 1949-ig látta el ezt a funkciót. Ezután tovább folytatta tudományos munkásságát, több intézmény szaktanácsadója volt, 1968-ban halt meg. A vine-landi intézet évtizedeken keresztül az értelmi fogyatékosokra irányuló tudományos kutatások középpontja volt. Az intézetben már GODDARD vezetése alatt létrehoztak egy kutatólaboratóriumot, amelyben aztán a szociális érettségi skálát is kidolgozták. GODDARD maga is jelentős szerepet vállalt az értelmi fogyatékoság kutatásában. A BINET-teszt angolra fordított változatát általános iskolás gyermekeken standardizálta és 400 értelmi fogyatékos gyermekben is kipróbálta. GODDARD az értelmi fogyatékoság fogalmi meghatározásában a mentális defektus következményes megnyilvánulásai között elsőként emelte ki azt, hogy az egyén felnőttkorában a társadalmi szerepek teljesítésében egyértelműen akadályozott lesz. DOLL magát GODDARD tanítványának vallotta, érthető tehát, hogy kutatásaiban ezt a vonulatot is fontosnak tartotta.

* DOLL, E. A., 1953, 1965

A skála kialakítása

A 30-as években nemcsak értelmi, hanem érzékszervi és mozgásfogyatékosokon is kipróbálták a szociális érettség vizsgálatára alkalmas fejlődési skála módszert. Az első teszt kézikönyvet („A” változat) 1935-ben publikálta DOLL és az amerikai értelmi fogyatékoságügyi társaság (American Association on Mental Deficiency, AAMD) azévi konferenciájának kiadványában is megjelent. A „B” változat 1936-ban látott napvilágot, és ezt használták a standardizálási és összehasonlító vizsgálatokhoz. A vizsgálatok kiterjedtek ép értelmű és értelmi fogyatékos csoport longitudinális nyomon követésére, ikrek és testvérek összehasonlítására. Sor került kulturaközi vizsgálatokra néger és indián gyermekekkel, valamint esettanulmányok során ellenőrizték a módszer klinikai alkalmazhatóságát különböző betegcsoportokon. 1953-ban jelent meg DOLL terjedelmes kézikönyve A szociális kompetencia mérése címmel. A rövidített változat, mely egyúttal a módszer tesztkönyve, ma is használt formáját 1965-ben nyerte el.

A módszer külföldön gyorsan elterjedt mind a klinikai pszichodiagnosztikában, mind az értelmi fogyatékoság tudományos tanulmányozásában.

A standardizálás és az alapjául szolgáló minta

DOLL Vinelandban (New Jersey, USA, 18 000 lakosú város) élő ép értelmű gyermekeken és felnőtteken standardizálta skáláját. Minden életkori szinten 0—30 évig kb. 10—10 v. sz.-t vett be a mintába mindkét nemből, összesen

620 személyt. 250 személy esetében a 8 hónapon belül megismételt tesztvizsgálatnál (reteszt-helyzet) 0,92 korrelációs koefficiens találtak. Mások által elvégzett reliabilitás vizsgálatok valamivel alacsonyabb korrelációs koefficiens értékeket mutattak, 0,80 érték körül.

Validitásvizsgálatokat maga DOLL is végzett, elsősorban úgy, hogy az SZQ értékeket összevetette a megfigyelésből származó szakértői becslésekkel. A szociális származás szerinti reprezentativitást az apák foglalkozásának figyelembevételével biztosították.

Mai tesztpsichológiai szempontoknak, reprezentatív mintaválasztási kritériumoknak DOLL mintája már nem felelne meg, mégis újabb standardizálásra azóta sem került sor, a normákat a felhasználásban érvényesnek tartják ma is.

A skála alapjául szolgáló elméleti hipotézis

DOLL feltételezte, hogy az ember fejlődésének, érésének három olyan dimenziója van, amely a társadalomba való beilleszkedés szempontjából igen lényeges. Ezek:

- a) A gyermeki lét teljes szociális függőségéből a fejlődés a független, autonóm viselkedés felé halad. A mások részéről történő felügyelet, irányítás, ellenőrzés, segítségessége progresszíven csökken.
- b) A gyermekkorban nincs még felelősségvállalás. A fejlődés során kibontakozik a felelős emberi viselkedés, legfejlettebb szinten a másokért, végső soron a társadalomért vállalt felelősség szintjét érhetjük el.
- c) A fejlődési, érési folyamat a szociális inkompetenciától a kompetens szociális viselkedés felé halad.

Mit ért DOLL a szociális kompetencia fogalmán?

A szociális kompetencia az emberi tulajdonságoknak olyan funkcionális egysége, amely biztosítja a szociális hasznosságot és tükröződik az önérvényesítésben és a mások szolgálatában.

DOLL úgy gondolta, hogy az ember fejlődésében van egy centrális faktor, a progresszív önirányítás, amely végül mások irányításában és a másokról való gondoskodásban éri el csúcspontját.

DOLL feltételezte, hogy

a) a szociális kompetencia az embernek az a funkcionális képessége, hogy kialakítsa személyes függetlenségét és gyakorolja a szociális felelősségvállalást;

b) ezen képesség a növekvő életkorral szukcesszíven emelkedő érési, viselkedési jegyekben kifejeződik és ezeken keresztül mérhető;

c) a szociális érés jelenségének vizsgálatával az egész személyiség változását tudjuk megragadni;

d) az egyéni teljesítmény numerikusan és deskriptíven is jellemezhető és általános érési normákhoz hasonlítható;

e) a szociális érettségben a konstitucionális alkalmasság és a környezeti feltételek összhangja tükröződik. Ezért minden eltérés az átlagos feltételektől — akár fizikai, akár mentális vagy szociális háttérű — leképeződik a szociális kompetencia változásában, esetleges hanyatlásában vagy növekedésében;

f) gyermekeknél az önállóság, önkiszolgálás funkciói, a szabad idő eltöltés módja alkalmasak arra, hogy színvonalukból előre lehessen jelezni a felnőttkori szociális kompetenciát vagy inkompetenciát. Ezek ugyanis kifejezik az

egyén ráutaltságát a környezet pártfogó, gondoskodó felügyeletére, illetve normális esetben az ettől való fokozatos függetlenedést követik nyomon.

A skála szerkezete

A Vineland szociális érettségi skála tulajdonképpen a fejlődési skálák egyik változata. Jellegzetesen kombinálja az évszála elemeit (BINET-teszt hatás) és a pontozó skálák rendszerét. Miután a standardizálásnál nemi különbségeket nem észleltek, nincs külön értékelése nemekre.

Abban különbözik a teljesítménytesztektől, hogy nemcsak a vizsgálati helyzetben mutatott funkciókat méri fel, hanem támaszkodik az informátor (anya, gondozó személy, pedagógus) megfigyeléseire, emlékezetére a gyermek viselkedési teljesítményeit illetően. Sőt bizonyos esetekben a v.sz. információi is alapul vehetők. Tesztnek tekinthető azonban annyiban, hogy pontosan meghatározottak azok a körülmények, ahogyan végezni és értékelni kell a vizsgálatot. A normák, amelyekhez viszonyítunk, előzetes standardizálás eredményei. A számszerű értékelés is a tesztekkel rokon. Szociális kor (SZK) és szociális kvóciens (SZQ) számítható belőle. Életkori határa 0—25 év, illetve a felnőttkor.

A skála 117 itemből áll, melyek nehezedő sorrendben évekre, illetve évcsoportokra tagolva helyezkednek el. 8 funkciós területet, illetve viselkedési tartományt ölel fel, ezek a következők:

SHG = self-help general, *általános önkiszolgálás,*

SHE = self-help eating, *étkezéssel önkiszolgálás,*

SHD = self-help dressing, *öltözködéses önkiszolgálás*,
SD = self-direction, *önirányítás*,
O = occupation, *elfoglaltság (szabadidő eltöltés)*,
C = communication, *kommunikáció*,
L = locomotion, *lokomóció, helyváltoztató mozgás*,
S = socialisation, *szocializáció*.

A felvétel és az értékelés módja

Az egyes életkori szinteken nem azonos számú item van. Minél alacsonyabb életkorról van szó, annál több item szerepel benne.

A tesztételek címe a vizsgálandó viselkedés központi gondolatát fejezi ki. A teszt instrukciós füzetében részletes magyarázat található, amely segíti a +, illetve – pontok megítélését [LÁNYI Miklósné (ford.), 1988].

A v.sz. bizonyos életkoron túl (általában 5 éves koron túl) amennyiben ép értelmű, önmaga informátora is lehet. Egyébként a gyermeket jól ismerő informátort (anyát, gondozót, apát, közeli rokont) kérdezzük ki. Célszerű megfigyeléses helyzetben ellenőrizni az informátor bemondását. Lehet több informátortól felvenni az adatokat és ezeket összehasonlítva növelni a felvétel hitelességét. Ha egy teljesítményt a kialakulásához szükséges lehetőség hiánya erősen befolyásolja, akkor mód van ezt a pontozásnál külön feltüntetni N.O. (no opportunity = nincs rá lehetőség) jelzéssel. Ha a gyermek mint saját maga informátora szerepel, akkor az eredménybe be kell majd kalkulálni, hogy az kis-mértékben a tényleges érték felett lesz. Bár a gyermek személyiségétől függően előfordulhat ennek az ellenkezője is.

Az eredményeket gondosan és alaposan meg kell vizsgálni abból a szempontból, hogy a v.sz.-nek milyen a riportkészsége, melyet a kooperáció őszintesége jelez. Az alany gyakran jobb informátor, mint valaki más. Mégis a szerénység, az önálábecsülés, a túlzott optimizmus, az önkritika hiánya az öninformálást egy kissé félrevezetővé tehetik. Ezzel kapcsolatban végezhetünk valamilyen ellenőrzést, tehát a pontosság kedvéért felülvizsgálhatunk néhány tesztelt vagy egy független informáló útján, vagy esetleg az aktuális teljesítmény megfigyelése útján is.

Az utóbbi esetben a vizsgálónak kell következtetnie arra, hogy az ilyen teljesítmény vajon szokványos-e.

Különleges helyzetekben sokféle módszer alkalmazható, pl. kettős pontozás, retrospektív vizsgálat stb.

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a v.sz. vagy a független informáló részéről történő félreértése a tényeknek, legyen az szándékos vagy nem szándékos, nem jelent komoly nehézséget.

A pontozás

Plusznak (+) kell értékelni a tesztételeket, ha világosan látszik, hogy az egyén rendszeresen teljesíteni tudja és szokta a tesztételben foglalt tevékenységet. Mindehhez nincs szüksége állandó biztatásra, külső ösztönzésre. Egy-egy sikeres teljesítmény lehet átmeneti, újra eltűnő, „kinőtt” vagy időlegesen megszakított. Ha egyes régebbi pozitív teljesítményét a v.sz. most nem mutatja, akkor ezt a tesztételt plusznak kell pontozni, feltéve, ha a teljesítmény eltűnésének nem visszafejlődés, hanem egy hasonló magasabb teljesítmény megjelenése az oka.

Pluszminusznak (+ -) kell pontozni azokat a teszttételeket, amelyek mintegy átmeneti állapotban jönnek létre, éppen kialakulóban vannak, mégcsak esetenként és nem rendszeresen tudja azokat a v.sz. végrehajtani. Az összpontszám kiszámításakor ilyen esetben fél pontot kell adni.

Minusznak (-) kell pontozni azokat a teszttételeket, amelyeket a v.sz. még egyáltalán nem teljesített, vagy csak igen ritkán, extrém külső nyomás, szokatlan ösztönzés hatására, néha-néha teljesít.

Az adott pontok összértéke lesz az alapja a szociális kor és SZQ kiszámításának.

A Vineland szociális érettségi skála teszttételei

ÉLETKORI PERIÓDUS

Kategóriák:	Teszttételek:	0—1 év	Átlagos életkor:
C.....	1. Gügyög, nevet		0,25
SHG.....	2. Fejét megtartja		0,25
SHG.....	3. Kezeügyében lévő tárgyakat megfog		0,30
S.....	4. Ismerős személyek felé közeledik		0,30
SHG.....	5. Megfordul		0,30
SHG.....	6. Közeli tárgyakért nyúl		0,35
O.....	7. Felügyelet nélkül elfoglalja magát		0,43
SHG.....	8. Felügyelet nélkül ül		0,45
SHG.....	9. Független helyzetbe felhúzza magát		0,55
C.....	10. „Beszél”, hangot utánoz		0,55
SHE.....	11. Segítséggel iszik pohárból		0,55
L.....	12. Halad a padlón		0,63

SHG.....	13. Fogásnál hüvelykujját is használja ...	0,65
S.....	14. Kívánja, hogy figyeljenek rá	0,70
SHG.....	15. Egyedül megáll	0,85
SHE.....	16. Nem nyáladzik	0,90
C.....	17. Egyszerű utasításokat követ	0,93

1—2 év

L.....	18. Szobában felügyelet nélkül sétál	1,01
O.....	19. Ceruzával firkál	1,10
SHE.....	20. Rágja az ételt	1,10
SHD.....	21. Harisnyáját lehúzza	1,13
O.....	22. Tárgyakat elmozdít	1,20
SHG.....	23. Egyszerű akadályokat legyőz	1,30
O.....	24. Ismerős tárgyakat elvesz, hordoz	1,38
SHE.....	25. Önállóan iszik pohárból, bögréből ...	1,40
SHG.....	26. Nem szorul gyerekkocsira	1,43
S.....	27. Más gyerekekkel játszik	1,50
SHE.....	28. Kanállal eszik	1,53
L.....	29. Udvaron, házban egyedül közlekedik	1,63
SHE.....	30. Ehető anyagokat megkülönböztet	1,65
C.....	31. Ismerős tárgyakat megnevez	1,40
L.....	32. Lépcsőn önállóan felmegy	1,75
SHE.....	33. Cukorkát kicsomagol	1,85
C.....	34. Rövid mondatokat mond	1,95

2—3 év

SHG.....	35. W.C.-re kéredzkezik	1,98
O.....	36. Saját játékot kezdeményez	2,03
SHD.....	37. Kabátot vagy ruhát levet	2,05
SHE.....	38. Villával eszik	2,35
SHE.....	39. Iváshoz vizet vesz	2,43

SHD.....	40. Kezet töröl	2,60
SHG.....	41. Egyszerű veszélyeket kikerül	2,85
SHD.....	42. Ruhát, kabátot egyedül felvesz	2,85
O.....	43. Ollóval vág	2,88
C.....	44. Élményt mesél	3,15

3—4 év

L.....	45. Egyet lépve közlekedik a lépcsőn	3,23
S.....	46. Óvodás fokon együttműködően játsszik	3,28
SHD.....	47. Kabátot, ruhát gombol	3,35
O.....	48. Kisebb házimunkában segít	3,55
S.....	49. Mások előtt „produkálja” magát	3,75
SHD.....	50. Egyedül kezet mos	3,83

4—5 év

SHC.....	51. W.C.-n ellátja magát	3,83
SHD.....	52. Egyedül arcot mos	4,65
L.....	53. Szomszédhoz felügyelet nélkül átjár .	4,70
SHD.....	54. Cipőfűzést kivéve egyedül öltözködik	4,80
O.....	55. Ceruzával rajzol	5,12
S.....	56. Versengő, gyakorló játékokat játszik	5,13

5—6 év

O.....	57. Szánkázik, siel, korcsolyázik	5,13
C.....	58. Egyszerű szavakat leír vagy nyom- tat	5,23
S.....	59. Egyszerű asztali játékot játszik	5,63
SD.....	60. Pénz rábízható	5,83
L.....	61. Önállóan jár iskolába	5,83

6—7 év

SHE.....	62. Pástétomot, vaját késsel ken	6,03
C.....	63. Ceruzával ír	6,15
SHD.....	64. Egyedül fürdik kis segítséggel	6,23
SHD.....	65. Segítség nélkül fekszik le aludni	6,75

7—8 év

SHG.....	66. Negyedórás pontossággal időt megmond	7,28
SHE.....	67. Asztalnál késsel vág	8,05
S.....	68. Nem hisz a Mikulásban	8,28
S.....	69. Preadoleszcens játékokba betársul ...	8,28
SHD.....	70. Hajat kefével, fésülködik	8,45

8—9 év

O.....	71. Szerszámokkal bánik	8,50
O.....	72. Háztartási munkát rutinszerűen végez	8,53
C.....	73. Saját magától (maga kedvéért) olvas	8,55
SHD.....	74. Segítség nélkül fürdik	8,85

9—10 év

SHE.....	75. Étkezésnél teljesen önálló	9,03
SD.....	76. Kisebbségek bevásárlásait végez	9,38
L.....	77. Városban szabadon közlekedik	9,43

10—11 év

C.....	78. Rövid leveleket ír bizonyos alkal- makra	9,63
C.....	79. Telefonál	10,30
C.....	80. Hasznosabb munkát végez	10,90
C.....	81. Hirdetésekre válaszol, postai rende- léssel vásárol	11,20

11—12 év

C.....	82. Egyszerű alkotó munkát végez	11,25
SD.....	83. Rábízzák, hogy magára és másokra is vigyázzon	11,45
C.....	84. Érdeklődéssel olvas könyveket, napi- lapokat, folyóiratokat	11,58

12—15 év

S.....	85. Nehéz játékokat játszik	12,30
SHD....	86. Ruházatára teljesen vigyáz	12,38
SD.....	87. Saját céljára ruházati kelléket vásárol ...	13,00
S.....	88. Serdülők csoporttevékenységében részt vesz	14,10
O.....	89. Felelősséggel bíró házimunkát végez	14,65

15—18 év

C.....	90. Levelez	14,95
C.....	91. Követi a napi eseményeket	15,35
L.....	92. Közeli helységekre egyedül utazik ...	15,85
SD.....	93. Nappal ellenőrzés nélkül megy el otthonról	16,13
SD.....	94. Zsebpénze van	16,53
SD.....	95. Ruháit maga vásárolja	17,37

18—20 év

L.....	96. Messzi helyekre egyedül utazik	18,05
SD.....	97. Törődik az egészségével	18,48
O.....	98. Állása vagy folyamatos tanulmányai vannak	18,53
SD.....	99. Korlátozás nélkül jár el éjszaka is	18,70

- SD..... 100. Nagyobb kiadásait beosztja, szabályozza 19,68
 SD..... 101. Személyes felelősségérzetre tesz szert 20,53

20—25 év

- SD..... 102. Előrelátóan, takarékosan bánt a pénzzel 21,50
 S..... 103. Felelősséggel bír saját szükségletein túlmenően 21,50
 S..... 104. Hozzájárul a szociális jóléthez 25,00
 SD..... 105. Gondoskodik a jövőről 25,00
 O..... 106. Képesített munkát végez 25,00
 O..... 107. Hasznos pihenéssel tölti szabad idejét 25,00
 O..... 108. Saját munkáját rendszerezi 25,00
 S..... 109. Másokban bizalmat kelt 25,00
 S..... 110. Elősegíti a haladást 25,00
 O..... 111. Bizonyos foglalkozásokban ellenőrző funkciót tölt be 25,00
 SD..... 112. Mások számára vásárol 25,00
 O..... 113. Mások ügyeit intézi vagy irányítja ... 25,00
 O..... 114. Szakértői vagy hivatásszerű munkát végez 25,00
 S..... 115. Kiveszi részét a társadalmi felelősségből 25,00
 O..... 116. Különböző lehetőségeket teremt magának 25,00
 S..... 117. Elősegíti az általános jólétet 25,00

A Vineland szociális érettségi skála alkalmazásának magyarországi tapasztalatai

Felismerve a szociális kritérium vizsgálatának fontosságát az értelmi fogyatékosok diagnosztikájában az 1970-es évek elején célul tűztük ki, hogy megvizsgáljuk a Vineland szociális érettségi skála alkalmazásának lehetőségeit a hazai diagnosztikus gyakorlatban, különös tekintettel az értelmi fogyatékosok vizsgálatára (LÁNYINÉ ENGELMAYER Á., 1974). Az instrukciós füzetet és a teszt jegyzőkönyvi lapot lefordítottuk. (Tudomásunk szerint a hazai pszichodiagnosztikus gyakorlatba elsőként vezettük be.)

Elővizsgálatok ép értelmű gyermekeknél

Elővizsgálatot végeztünk ép értelmű gyermekeken annak érdekében, hogy a skála működését ellenőrizzük. Vizsgálataink nem helyettesítették a magyar standardizálást és ennek alapján a magyar adaptálást, amely azóta sem készült még el. Az elővizsgálatokat csak óvodás és iskolás korú gyermekekre terjesztettük ki, miután aktuális célunknak ez felelt meg a legjobban. Egyébként ez az az életkori zóna, ahol DOLL standardizálási eredményei szerint is a legmegbízhatóbban mér a skála. Az egészen fiatal korú és a felnőtt próbákban a SZQ-szórás értékei lényegesen magasabbak, mint a középső életkorokban. A vizsgálatokat budapesti óvodákban és általános iskolákban végeztük. Az adatok egy része részletesebb feldolgozást nyert SCHWARCZ M. és SZABÓ M. szakdolgozataiban (1973).

Miután a csoport vegyes volt a kerületek szociális jellegét illetően, és az esetek kiválasztása véletlenszerűen történt, valamint a fiú—lány arány 50—50%-os volt, a budapesti populációra — ha nem is statisztikailag reprezentánsnak — de jellemzőnek tekinthetők az adatok.

1. táblázat. Óvodások életkorának, szociális korának (SZK) és SZQ-ének összehasonlító adatai

N	Életkori csoportok	ÉK- átlag	SZK- átlag	Eltérés években	Szélső értékek		Eltérés években	SZQ- átlag
25	3 év 1 hó—4 év	3,4	3,6	+0,2	2,9	4,6	+1,7	106
20	4 év 1 hó—5 év	4,6	4,9	+0,3	3,7	5,5	+1,8	106
20	5 év 1 hó—6 év	5,8	6	+0,2	4,8	6,6	+1,8	103
25	6 év 1 hó—7 év	6,3	7	+0,7	5,9	7,2	+1,3	101
90	Összesített átlag	5,02	5,37	+0,35				104

2. táblázat. Iskolások teoretikus életkorának, szociális korának (SZK) és SZQ-ének összehasonlító adatai

N	Osztály- fok	Teore- tikus életkor- átlag	SZK- átlag	Eltérés évek- ben	Szélső értékek		Eltérés évek- ben	SZQ- átlag	Szélső értékek
20	I.	7	7,6	0,1	6,1	8,1	2	95	70—120
25	II.	8	8,0	0,0	6,8	8,5	1,7	116	90—120
20	III.	9	9,9	0,9	7,9	10,2	2,3	98	85—120
25	IV.	10	10,8	0,8	9,1	12,4	3,3	115	90—125
90	I—IV.	8,5	9,07	0,45				106	

Külön tüntettük fel az óvodásokat, ahol életkori csoportok szerint dolgoztuk fel az anyagot és külön az iskolásokat,

ahol osztályok szerint, feltételezve az életkori azonos szóródást.

Az 1. és 2. táblázatból láthatjuk, hogy a növekvő életkorral nagyjából egyenletesen növekszik az ép értelmű csoport szociális korátlaga. Ez megfelel DOLL alapkritériumának is, melyet a skála szerkesztésekor felhasznált. Az ÉK-átlag és az SZK-átlag közül mindig az SZK magasabb, ami arra utal, hogy a skála magyar viszonyok között enyhe mértékben ugyan, de könnyűnek bizonyult. Figyelembe véve azonban azt, hogy az eltérés sehol sem haladja meg az egy évet, véleményünk szerint ez elhanyagolhatónak tekinthető. Óvodásoknál az eltérés homogénebb, és kisebb mértékű, mint az iskolás csoportban.

Ha egy-egy életkori csoportnál talált szélső szociális korértékeket figyeljük és az ezek közötti eltérés mértékét, akkor azt látjuk, hogy az óvodás csoportban homogénebbek az eredmények. Az eltérés mindenütt nagyobb 1 évnél, de kisebb 2 évnél. Az iskolás csoportban a szociális korátlagok nagyobb egyéni szóródása figyelhető meg. A negyedik osztályos csoportban a 3 évet is meghaladja a legfejlettebb és leggyengébb gyermek fejlettségbeli különbsége. Ez az adat azonban nem tekinthető egyszerűen a teszt mérési hibájának, hanem azzal a fejlődéslélektani ténnyel is magyarázható, hogy emelkedő életkorral nő a gyerekek közötti individuális különbség. Ez különösen olyan funkciókra áll, ahol a funkció létrejöttében a külső nevelési és kulturális befolyás jelentős.

Tapasztalatunk szerint DOLL skálája sem egyszerűen a belső feltételek által meghatározott „érettséget” vizsgálja, hanem azt a szociális fejlettségi színvonalat, amelybe beletartoznak a külső környezet módosító befolyásai. Nem cé-

lunk elemezni a DOLL által a skálájához felhasznált „fejlődés” és „érés-érettség” fogalom tartalmát. Különösen a felnőtt életkori értékeknél tartjuk bírálhatónak azt, hogy olyan teszttételek mint: „állása vagy folyamatos tanulmányai vannak” (18—20 év) „képesített munkát végez” (25 év) az érettség mutatóiként szerepelnek. Véleményünk szerint ilyen teljesítmények és viselkedésmódok kialakulásában az adott társadalom gazdasági-szociális struktúrájából fakadó lehetőségek és korlátok is közrejátszanak, függetlenül attól, hogy az egyén szociálisan érett-e vagy sem. Miután a 70-es években végzett vizsgálataink nem terjedtek ki a skála felnőtt tartományának vizsgálatára, e probléma elemzését is későbbre halasztottuk.

A SZQ-átlagok az óvodás csoportban a vártnál is homogénebbek és igen közel állnak a 100-as középértékhez. Az iskolás korcsoportban 95—115 közötti SZQ-átlagokat találunk, ami teljesen megegyezik DOLL standardizálási eredményeivel, ahol 95—112 között mozgott az egyes életkori szintek SZQ-átlaga. Az iskolás korúak esetében feltüntettük az egyes osztályok szélső SZQ-értékeit is. Megállapíthatjuk, hogy az SZQ-szóródás a normál övön belül maradt. A DOLL-skálánál is 15 SZQ-pont jelent egy standard deviációt (SD). Vizsgálati anyagunkban a normál mintában egyetlen teljesítmény sem esett a normalitás határa, vagyis a 2 SD alá vagy fölé. Az iskolásoknál található 106 SZQ-átlag valamivel magasabb, mint az óvodások 104-es átlaga, de szintén igen közel fekszik a 100-hoz.

Az ép értelmű csoporton végzett elővizsgálatok azt bizonyítják, hogy a skála egészében véve használható hazai viszonyok között is. Az egyes teszttételek esetében viszont feltehetően szükséges lesz bizonyos életkori átcsoportosítás-

ra. Vannak teszttételek, amelyek adott életkorban túl könnyűnek bizonyultak, mások viszont túl nehéznek. Az óvodás életkori szinten egyenletesek és homogének az eredmények, mind az SZK-, mind az SZQ-értékek vonatkozásában. Az óvodás és iskolás csoportban is enyhe mértékben, de 100 fölé esik az SZQ-átlag.

Ezt a tényt figyelembe kell venni akkor is, ha az értelmi fogyatékoság teljesítményhatárát a pszichometria gyakorlata szerint 2 SD alatt vonjuk meg. Ezt a tulajdonképpen önkényes választóvonalat ennek alapján jelenleg a DOLL-skála esetében nem 70 SZQ-hoz, hanem valamivel magasabban, elővizsgálataink eredménye szerint a 74, illetve 76 SZQ-értékhez kellene rendelni. Természetesen ezt csak nagyobb számú vizsgálati anyag feldolgozása alapján lehet majd véglegesen meghatározni, illetve csak egy magyar standardizálással lehetne kiküszöbölni.

Vizsgálatok közepsúlyos értelmi fogyatékos
gyermekek körében

A következőkben értelmi fogyatékos gyermekek körében végzett vizsgálatainkból közlünk összegező adatokat.

226 közepsúlyos értelmi fogyatékos gyermek adatai: a vizsgálatokat Budapesten a Dohány utcai, a Venetianer úti és a Váci úti kiegészítő iskolához tartozó gyógypedagógiai óvodákban, a Csalogány utcai foglalkoztató iskolában és óvodában, a békéstarhosi, kömlödi és girincsi foglalkoztató iskolákban és nevelőotthonokban végeztük.

Az adatok egy részét szakdolgozatokban részletesebben feldolgozták. (NAGY Gyuláné, 1974; VÁNKOS Mária, 1974). Jelen feldolgozásunk csak a 6—10 éves 134 gyermek-

re terjed ki. Közülük is csak 70-nek van meg az IQ-ja is, tehát IQ—SZQ összehasonlítást csak ezek esetében tudtunk végezni. (A girincsi 111 gyermek teljes feldolgozása WAGNER Pál, 1975, tanulmányában található.)

A 3. táblázat az ÉK, SZK és SZQ alapján történő összehasonlító adatokat mutatja be.

3. táblázat. Az imbecillisek életkorának, szociális korának és SZQ-jának összehasonlító adatai

	N	ÉK- átlag	SZK- átlag	Elmara- dás években	SZQ- átlag	Szélső értékek
6—7 év	28	6,9	3,2	3,7	46	30—58
7—8 év	30	7,6	3,5	4,1	46	20—55
8—9 év	49	8,7	3,6	5,1	41	16—48
9—10 év	27	9,7	3,9	5,8	40	18—47
Összesen	134	8,22	3,5	4,7	43	16—58

Az eredmények feldolgozásakor értékelhető különbséget nem találtunk a fiúk és a lányok teljesítményei között, ezért a nemek szerinti megkülönböztetéstől eltekintünk.

A 3. táblázatból láthatjuk, hogy az emelkedő életkorral közepsúlyos értelmi fogyatékos gyermeknél is egyenletesen emelkednek az SZK-értékek. Az emelkedés azonban az életkorral nem párhuzamos, viszont teljesen egyenletes, életkori csoportonként 0,3 év. A növekvő életkorral együtt nő az elmaradás mértéke is. Ebben szerepet játszik az a tény is, hogy a fiatalabb korcsoportokban az enyhe értelmi fogyatékoság határesetei is szerepeltek.

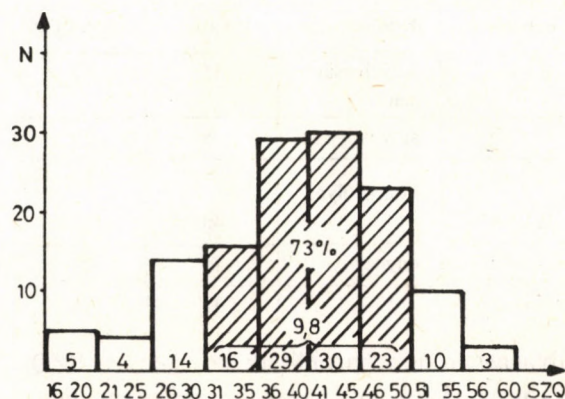
Ők nem elsősorban az IQ alapján kerültek a közepsúlyos kategóriába, hanem annak alapján, hogy a kisegítő első

osztály követelményeinek nem tudtak megfelelni. Rendszerint enyhe mértékben, de halmozottan fogyatékosokról van szó. A 8—10 éves kategóriában a viszonylag alacsony eredményeknek az az oka, hogy a girincsi intézet 14 gyermeke is ebben a kategóriában van, és ezek a gyermekek súlyosabban fogyatékosok, mint a többiek. Általában gyógypedagógiai óvodai nevelés nélkül, átlagosan 8 éves kor körül kerültek beiskolázásra.

Az SZQ-átlagokat figyelve megállapíthatjuk, hogy azok minden életkori kategóriában a közép-súlyos értelmi fogyatékosok IQ övezetébe esnek. Ebben az övezetben az enyhébb csoportba tartoznak, ami megfelel annak, hogy a gyógypedagógiai foglalkoztató intézetekbe általában a jól képezhető imbecillisek kerülnek. A súlyosabbak vagy ott-hon, vagy egészségügyi gyermekotthonokban vannak.

Az SZQ szélső értékeit figyelve azt látjuk, hogy 15—58 SZQ között szóródnak a teljesítmények. Az extrém al-

1. ábra. 134 közép-súlyos gyermek SZQ-megoszlása

csony SZQ-jú gyermekek a gyógypedagógusok megítélése szerint is súlyos értelmi fogyatékosok, foglalkoztató iskolai képezhetőségük kérdéses. A magas SZQ-jú gyermekek a már említett fiatal debilis-imbecillis határesetek.

Az 1. ábra a 134 középsúlyos gyermek SZQ-megoszlását mutatja be. A szélső értékek között a teljesítmények nagyjából normális eloszlást mutatnak, legnagyobb gyakorisággal a 41—45 SZQ-értékek között. A középsúlyos értelmi fogyatékoság pszichometriai határértékei között 31—50 SZQ-értékig találunk 98 esetet, ami 73%-nak felel meg. Az extrém variánsok közül a súlyosabbak magasabb számban fordulnak elő (23), mint az enyhébbek (13).

Ebből a megoszlásból következik, hogy a DOLL-skála adekvátan mér a középsúlyos és a súlyos értelmi fogyatékoság tartományában.

4. táblázat. Az IQ és SZQ összefüggése 70 középsúlyos értelmi fogyatékosnak nyilvánított gyermek adatai alapján

N	IQ kategóriák	Értelmi szint	IQ-átlag	SZQ-átlag
3	0—15	legsúlyosabb szint	15	17
10	16—30	súlyos	28	28
20	31—40	középsúlyos	38	46
30	41—50		48	57
7	51—60	enyhe	55	69
70	Összesítve		37	41

Ha a 4. táblázatban összehasonlítjuk az IQ- és az SZQ-átlagokat, akkor azt látjuk, hogy a súlyos szinteken teljes a megegyezés, a középsúlyos és enyhe kategóriákban az SZQ-

átlagok magasabban fekszenek. Ez megegyezik a normál populáción nyert tapasztalattal.

Igen érdekes adatokat kapunk, ha az egyes funkciókategoróriák nehézségi sorrendjét hasonlítjuk össze az ép értelmű és értelmi fogyatékos csoportnál. Míg az épeknél a legkönnyebben (legmagasabb pontszámértékkel) teljesített kategóriák a kommunikáció, lokomóció és szocializáció, addig az értelmi fogyatékos csoportban ezek a legnehezebb funkciók. Legkönnyebb viszont az étkezéssel-öltözködéses önkiszolgálás és az elfoglaltság (szabadidő-eltöltés). Az utolsó helyre kerülnek mint legnehezebbek azok a funkciók, amelyek az épeknél az első három helyen — legkönnyebbek között — szerepelnek. Ebben biztosan szerepe van annak is, hogy zömben intézeti gyermekeket vizsgáltunk. Az intézetben a közvetlen önkiszolgálási funkciók fejlesztésére nagy súlyt fektetnek, és a gyermek rá is kényszerül az önállósodásra. A kommunikáció és a szocializáció funkciói pedig ezen az értelmi színvonalon a legsúlyosabban sérültek és gyógypedagógiai nevelés hatására is lassabban korrigálódnak.

Vizsgálatok enyhe értelmi fogyatékos gyermekek körében

VASS János (1975) 100 kiségitő iskolába járó enyhe értelmi fogyatékosnak minősített gyermeket vizsgált meg a DOLL-skálával. Kontrollvizsgálatként a HAWIK-tesztet, a GOODENOUGH-emberrajzot vette fel, és elvégezte az egyes osztályok szociometriai elemzését.

A gyermekek egyharmada lány, kétharmada fiú. Életkor szerint 8—14 évesek. Külön feldolgozta és egymással összehasonlította a cigány, nem cigány és állami gondozott gyer-

mekek adatait. Minden mutatóban az állami gondozottak eredményei voltak a legmagasabbak, mutatva az állami gondozottak nagyobb veszélyeztetettségét a kisegítő iskolába sodródásra. A vizsgálat eredményeinek átlagértékeit a következő 5. táblázat mutatja:

5. táblázat. A vizsgálat eredményeinek átlagértékei

ÉK	SZQ	RQ	IQ	VQ	PQ
7,8	88	70	67	76	66
9,6	88	74	70	80	67
10,4	83	72	62	76	56
11,6	89	68	67	82	58
12,3	85	72	62	76	57
13,5	87	71	65	76	62
14,4	89	64	63	74	60
15,6	91	67	70	81	65
8,7	88	72	68	78	67
11,4	86	70	64	78	57
14,3	89	67	65	76	62
M	88	70	67	78	63
Á	90	73	71	80	68
C	84	66	57	73	52
Átlag	87	70	66	77	62

M = magyar

Á = állami gondozott

C = cigány

Az 5. táblázatból látható, hogy a kisegítő iskolai tanulók a *Vineland szociális érettségi skálában* érték el a legmagasabb átlagértékeket. Ehhez legközelebb a HAWIK-teszt verbális kvóciense áll, és leggyengébb az eredmény a performációs kvóciensben.

A magasabb SZQ-értékeket VASS J. vizsgálatai keretében nem tudta megfelelően értelmezni részben a magyar standard hiánya miatt. Feltételezte, hogy ha a magyar ép értelmű gyermekek átlagértéke is a 100 SZQ körül van, akkor a kiegészítő iskolai gyermekek 87 SZQ-értéke azt jelenti, hogy az értelmi fogyatékos és az ép értelmű gyermekek szocializációs szintje között nincs olyan lényeges különbség, mint intelligenciájuk között.

VASS J. vizsgálatai óta egyértelművé vált több felmérés adatai alapján (CZEIZEL—LÁNYINÉ—RÁTAY, 1978; LADÁNYI—CSANÁDI, 1980; ILLYÉS S., 1984, 1985, 1986), hogy a kiegészítő iskolák populációja igen heterogén, benne a nem értelmi fogyatékosok, hanem hátrányos helyzetből, művelődési esélyegyenlőtlenségből fakadóan pszeudodabilis gyermekek aránya igen jelentős. A magas SZQ-átlagok éppen erre a jelenségre mutatnak rá, vagyis arra, hogy ha gyermekek magas szintet érnek el a szociálisan független viselkedésben, nem tekinthetők értelmi fogyatékosnak.

Érdekes azonban elemezni VASS J. adatainak azt az eredményét, hogy a SZQ-k és az IQ-k nem teljesen függetlenek egymástól ($r=0,781$, $p<0,001$ szignifikanciaszint). Ez az összefüggés a vizsgált korcsoportokban külön is megmutatkozott.

A kiegészítő iskolai tanulók közösségben elfoglalt helye és a SZQ szoros összefüggést mutatott. Ez elsősorban a magas SZQ-val rendelkező gyermekekre volt érvényes.

VASS J. következtetései a „dabilis” gyermekek személyiségfejlődésére és szocializációs folyamataira a DOLL-skála eredményei alapján azzal a megszorítással, illetve korrekcióval fogadhatók el, hogy azok egy képesség szempontjából

heterogén kíségitő iskolai gyermekcsoportra és nem az enyhe értelmi fogyatékosokra jellemzőek. Mindenesetre VASS J. is hangsúlyozza, hogy indokolt egy reprezentatív normál populáción történő felmérés, mert enélkül az értelmi fogyatékos gyermekek eredményei nem értékelhetőek adekvátan.

Vizsgálatok felnőttekkel

PETHŐ és SZILÁGYI (1978) felnőtt elmebetegeken vizsgálták a szociális kompetencia jellegzetességeit DOLL skálájával és megállapították, hogy az egyes kórképek közötti minőségi különbségek megragadására a skála alkalmas.

GALLA (1982) felnőtt értelmi fogyatékosok szociális foglalkoztató intézeteiben vizsgálta meg a skála használhatóságát.

A 170 gondozottat felölelő vizsgálatban 50-50%-os volt a két nem megoszlása. Életkoruk 15—36 év közötti. A v.sz.-ek képesség szerinti megoszlása heterogén volt. A közép-súlyos értelmi fogyatékosokon kívül — akik számára a szociális foglalkoztató intézet az adekvát intézmény — enyhe értelmi fogyatékosok is voltak a mintában, de a publikáció alapján nem tudni, hogy hányan.

A vizsgálatok azt mutatták — az eddigi gyermekkori felmérésekkel ellentétben, ahol nem volt nemi differencia kimutatható —, hogy a nők magasabb szociális kor értéket értek el.

A SZQ-k megoszlása 10-től 85-ig terjedt. Az 50 SZQ alá, vagyis a pszichometriailag közép-súlyos és súlyos értelmi fogyatékos kategóriába csak az esetek 68%-a esett. Ez is jelzi a minta heterogenitását.

A szerző úgy találta — ezt esetismertetésekkel is alátámasztotta —, hogy a DOLL-skála megkülönböztető adatokat nyújt a felnőtt értelmi fogyatékosok szociális alkalmazkodó készségének megítéléséhez. A skálával mért szociális érettség és a szociális intézeti foglalkoztathatóság között releváns összefüggés van. Ennek alapján az értelmi fogyatékosok országos szociális intézetében alkalmassági vizsgálatok egyik eszközeként kívánják használni.

A másik közlemény (GALLA és KIRÁLY, 1984) 8 szociális foglalkoztató intézet 1054 gondozottjának vizsgálatáról számol be. A megvizsgáltak a szociális foglalkoztató intézetekben gondozott felnőtt értelmi fogyatékosok 90%-t alkották. Nemi megoszlás: férfi 603 fő, 57%, nő 451 fő, 43%. Életkoruk 14—51 évig terjedt nem arányos eloszlásban. Szűkített skálával dolgoztak, csak az 51—95-ig terjedő itemeket használták. (A részletes adatbemutatásból azonban kiderül, hogy a 108. tesztételig is történtek adatfelvételek.) A SZQ-ek eloszlása széthúzott. Ezt szemlélteti a következő kimutatás:

SZQ-értékek:	10—29	30—59	60—69	70—
	351 fő	632 fő	45 fő	26 fő
1054 fő	33%	61%	4%	2%

A szerzők további adatelemzés után azt a következtetést vonják le, hogy

- az általuk kiválasztott skálarészlet (51—95) alkalmas az intézetekbe kerülő vagy már ott élő gondozottak szociális érettségének kifejezésére,
- alkalmassági vizsgálatok egyik eszközeként alkalmazható,

- szelekciós határértékeként azt ajánlják, hogy
- „10—29 SZQ között a v.sz. nem, illetve csak időszakosan foglalkoztatható, szakosított szociális otthoni elhelyezése javasolható.
- 30—59 SZQ között, ha a v.sz. a szükséges munkakészséggel rendelkezik, közepes prognózissal s szociális foglalkoztató intézetbe javasolható.
- 60—69 SZQ között jó szociális érettséget jelez, munkába állításuk sikeres, külső munkahelyen is beválnak. Egyéni mérlegelés alapján közülük választhatók ki a munkásszállás háttérű védőmunkahelyre kerülők.
- 70— SZQ felett, ha egyéb tényezők nem indokolják gondozásukat, ne kerüljenek szociális foglalkoztató intézetbe.” i.m. 33. old.

GALLA és KIRÁLY vizsgálati adatainak és következtéseinek értelmezésekor az alábbiakat kell figyelembe venni: intézetben élő értelmi fogyatékosok körében a Vineland szociális érettségi skála alkalmazásának legfőbb haszna és értelme abban áll, hogy segítségével feltérképezhetők a szociális önállótlanág területei és kijelölhető a célzott fejlesztési, foglalkoztatási program. Az, hogy a gondozottak egy jelentős része alacsony szinten teljesít, nemcsak azzal függhet össze, hogy súlyos értelmi fogyatékosok, hanem azzal is, hogy a hosszú intézeti élethelyzet és esetleges foglalkoztatási elhanyagoltság fokozta önállótlanágukat. Nem volna jó, ha egy fejlesztésre orientált készségfeltár a lefelé történő szelekciót, a (képzést, fejlesztést nem nyújtó, csak gondozást biztosító) szakosított szociális otthoni átirányítást, a foglalkoztatásból való kirekesztést szolgálná. Helyeselhető viszont, hogy a magasabb SZQ-jú egyének „felfelé” történő

mozgatásának, vagyis fejlettebb életlehetőségeket biztosító elhelyezésének gondolatát is felvetik.

GALLA és KIRÁLY rövidített skálahasználata problematikusnak tekinthető. A szerzők adatai a tesztételek teljesítésének eloszlásáról azt mutatják, hogy a 95—108 tesztételeig teljesítők között még találunk 125 személyt. Feltehetően, ha a magasabb tesztételeket is lekérdezték volna, ott is találtak volna, bár alacsonyabb létszámban, de jól teljesítőket. Mi indokolta akkor azt, hogy a 95. tesztételnél húzzák meg a határt? A skála instrukciós füzetében nem találunk egzakt utalást arra, hogy a tesztételek lekérdezése milyen esetekben, milyen határnál hagyható abba. Általános tesztpsichológiai gyakorlat, hogy 3 vagy 5 nem teljesített feladat után szakítjuk meg a felvételt. Ebből a „rövidített” skála felvételből az egyéni SZQ-k számítása terén is torzulás feltételezhető.

Általános következtetések
a skála hazai használatával kapcsolatban

Összefoglalva, a vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a DOLL-féle Vineland szociális érettségi skála hasznos pszichológiai vizsgáló eszköz az értelmi fogyatékosok diagnosztizálásában. Az IQ és SZQ összehasonlítása értékes támpontokat ad a személyiség megismerésében. A skála minőségi elemzése a képességstruktúra feltárását teszi lehetővé és egyúttal az anyával vagy más informátorral (gyógypedagógiai tanár, felügyelő) való adatfelvétel exploratív beszélgetés kiindulása is lehet. Segít megismertetni a v. sz. hiányosan fejlett képességeit, valamint tudatosítani a szükséges fejlesztő, nevelői ráhatásokat.

Elővizsgálatok tapasztalata szerint a skála a teljes standardizálás előtt is jól használható. Számítani kell azonban arra, hogy az SZQ-értékek általában valamivel magasabban fekszenek az IQ-nél, mind az értelmi fogyatékos, mind a normális populációban. Éppen ezért, ha ennek fordítottja áll fenn, akkor ez külön elemzést igényel. A vizsgálatok eddig vegyes értelmi fogyatékos csoportra vonatkoztak. Adataink azt mutatják, hogy az IQ és SZQ összefüggésében az organikus hátterű értelmi fogyatékosok csoportja és az ismeretlen hátterű, nem organikus csoport között különbség van, amely további diagnosztikus lehetőségeket ígér. A magyar standard kidolgozása fokozná az eszköz megbízható használatát.

*Az adaptív viselkedési skála**

A skálát azután dolgozták ki, hogy az értelmi fogyatékos-sággal foglalkozó amerikai társaság (AAMD) bevezette az adaptív viselkedés sérülésének kiemelését az értelmi fogyatékos-ság fogalmi leírásában. A skála kidolgozását is maga az amerikai értelmi fogyatékos-sággal foglalkozó társaság sürgette és felügyelte. A munka 1965-ben kezdődött a parsoni állami intézetben, ahol értelmi fogyatékosokat, főleg középsúlyos és súlyos eseteket gondoztak. A skála kidolgozásának az volt a célja, hogy olyan személyiségtartományt ragadjon meg, amely más oldalról közelíti meg az értelmi fogyatékosok képességeit, mint a hagyományos intelligen-

* NIHIRA, K., FOSTER, R., SHELLHAAS, M., LELAND, H. 1969, 1974

ciatesztek. Kiinduló elméletük szerint: „az adaptív viselkedés az egyénnek az a képessége, amivel hatékonyan meg tud felelni azoknak az elvárásoknak, amelyeket életkora és kulturális rétege alapján támasztanak vele szemben, a személyi függetlenség és a szociális felelősség terén”. (GROSSMAN, 1973. i. m. 11.)

Az adaptív viselkedésben három dimenziót vettek figyelembe. Ezek a következők:

- a) A függetlenség dimenziója. Ez azt fejezi ki, hogy az egyén képes sikeresen teljesíteni azokat a feladatokat és tevékenységeket, amelyeket a társadalom vele szemben általánosságban támaszt. Ez természetesen mindig életkorspecifikus elvárásokat jelent.
- b) A személyes felelősség dimenziója. Ez azt fejezi ki, hogy az egyén hajlandó képességeit „bevetni” a társadalmi előírások teljesítésének érdekében. Személyes magatartásában megjelenik a felelősségvállaló magatartási elem. Ez megmutatkozik abban is, hogy tud választani különböző magatartási formák között, és tud és akar dönteni.
- c) A szociális felelősség dimenziója. Ez azt fejezi ki, hogy az egyén úgy is képes funkcionálni, hogy egy társadalmi csoport tagja, és a csoportelvárásoknak megfelelően tud viselkedni. Érzelmi érettség, kreatív szociális viselkedés, a szociális konformitás azok az összetevők, amelyek lehetővé teszik, hogy aktív állampolgárként jogait gyakorolja és a részleges vagy teljes gazdasági függetlenséget is elérje.

Az 1969-ben publikált első változat egy viselkedéses jegyekre irányuló becslőskála volt. Az 1974-ben kidolgozott második változat egy módszeresen összeállított pontozó

skála, amely a normaorientált tesztvizsgálatokkal szemben ún. kritériumorientált módszernek nevezhető.

Az 1974-es változatban két fő rész különíthető el. Az egyik tartalmazza azokat az itemeket, amelyek a mindennapi önkiszolgálási és elemi munkavégzési, szabadidő-eltöltési szokásokra és ezek fejlettségére vonatkoznak. A második rész azokat a viselkedéses jellemzőket vizsgálja, amelyek akár elsődlegesen, akár következményesen mint kóros személyiségjegyek figyelhetők meg az értelmi fogyatékosoknál (mint pl. sztereotíp jegyek, rendellenes viselkedések, súlyos inaktivitás, excentrikus szokások stb.). A szerzők ugyanis azt is szükségesnek tartották, hogy az értelmi fogyatékos gyermekeket (felnőtteket) ne mindig az ép gyermekekhez (felnőttekhez) hasonlítsák, hanem a vizsgálat irányuljon olyan személyiségjellemzőkre is, amelyek főleg az értelmi fogyatékosoknál fordulnak elő.

Így került sor arra, hogy például inadekvát interperszonális megnyilvánulások, szociálisan elfogadhatatlan szexuális viselkedés, autoagresszív viselkedés és hasonló itemek is bekerülhettek a skálába. Ez összefügg azzal is, hogy a skálát először intézetben élő középsúlyos és súlyos értelmi fogyatékosoknál próbálták ki. A skála első változatának megjelenése idején a középsúlyos és súlyos értelmi fogyatékosok nagy része még intézetekben élt, és a bizarr magatartási jegyek jelentős része nemcsak magával az értelmi fogyatékossgal függött össze, hanem a hospitalizációval is. Azóta az USA-ban széleskörűen kibontakozott a „normalizációs elv” az intézeti életfeltételek szervezésében, ami azt jelenti, hogy kiküszöböltek minden olyan körülményt, ami hátrányos megkülönböztetést jelentett a nem értelmi fogyatékosok nevelőintézeteihez képest. Ezenkívül a normalizálás az

életfeltételek olyan változtatását is sürgette, hogy a nagy tömegintézmények helyett kis, családias lakóközösségekre orientált rehabilitációs célú intézmények szerveződtek, sőt általánossá vált az értelmi fogyatékosok visszaillesztése, illetve megtartása a családi közösségben és az integráció az épek iskolájába. A skála későbbi változataiban igyekeztek ezt a körülményt is figyelembe venni.

A skála szerzőinek egyike (NIHIRA) kísérletet tett arra, hogy külön normákat dolgozzon ki az intézetben élő és a családban élő értelmi fogyatékos populáció számára. Az enyhe értelmi fogyatékosok esetében történő használatra pedig a speciális iskolai körülményekhez való viselkedéses adaptáció vizsgálatával egészítették ki a skálát LAMBERT és munkatársai 1975-ben.

A skála eredetileg 3—12 éves gyermekek vizsgálatára készült, majd kialakították felnőtt változatát és súlyos értelmi fogyatékosokra adaptált formáját is (CONGDON, 1973). E módszer esetében is tulajdonképpen pontozóskáláról van szó. Nem a pontok összege a lényeges, hanem az, hogy melyik pontot nem teljesítik. A tesztételek kontinuumán azt kell meghatározni, hogy hol áll a v. sz. Ez egyúttal alapja lehet a fejlesztési programnak is.

Magyarországon a gyermekek számára kidolgozott skálát BALKAY fordította le, de felmérő vizsgálatok nem készültek vele, nem terjedt el az értelmi fogyatékosok diagnosztikájában. A felnőtt skálával eddig néhány vizsgálat történt, melyeket még nem publikáltak. A skálát pszichológusokon kívül nevelők és más segítő személyek is felvehetik, olyanok akik az érintett személyt jól ismerik.

*Pedagógiai analízis és curriculum (P-A-C)
a szociális és személyes fejlődés mérésére
értelmi fogyatékosoknál*

A P-A-C olyan vizsgálati módszer, amely a különböző fokban értelmi fogyatékosok speciális fejlődését figyelembe véve felméri a szociális kompetencia egyes területeit. A P-A-C fejlesztésorientált készségletár, amely azon túl, hogy lehetővé teszi a szociális kompetencia vizsgálatát, konkrét célokat is tartalmaz a szociális készségek fejlesztésére vonatkozóan.

A P-A-C rendszer több skálát is magába foglal, amelyek egymásra épülnek, illetve kiegészítik egymást. A megfelelő skála kiválasztása mindig a fogyatékos egyén fejlettségi szintje, életkora figyelembevételével történik.

P-A-C/S-1: A súlyosabban értelmi fogyatékosok vizsgálatához, fejlesztéséhez ad támpontokat.

P=P-A-C: A normális kisgyermek fejlődését veszi alapul, de szintén alkalmas lehet súlyosabb értelmi fogyatékosok vizsgálatára is.

P-A-C 1: Elsősorban a tanköteles korú értelmi fogyatékos gyermekek szociális kompetenciájának felmérésére szolgál.

P-A-C 2: A felnőtt értelmi fogyatékosok részére készült, és olyan szociális készségeket tartalmaz, amelyek elősegítik a társadalmi beilleszkedést, rehabilitációt.

M=P-A-C: A Down-szindrómás értelmi fogyatékosok speciális szükségleteit veszi figyelembe.

DR. H. C. GÜNZBURG a bécsi egyetemen doktorált. 1938-ban Angliába emigrált és a londoni egyetemen tanult tovább, majd Sheffieldben szerzett tudományos fokozatot. A Brit Pszichológiai Társaság tagja.

Az 1940-es évektől kezdve a fogyatékoságügy különböző területein dolgozott, kezdetben értelmi fogyatékosok nevelőintézteiben nevelőként, gyermekek és felnőttek intézményeiben egyaránt, majd pszichológus szaktanácsadóként különböző intézményekben. A módszert Birminghamban dolgozta ki. 1960-ban a mentálisan szubnormálisok rehabilitációjáról írt könyvet, majd 1968-ban „Szociális kompetencia és a mentális akadályozottság” címmel jelent meg angol nyelvű könyve, melyet rövidesen több európai nyelvre lefordítottak (GÜNZBURG, 1968). Az idézett mű egy az értelmi fogyatékosokkal foglalkozó trilógia első kötete volt, melyet 1973-ban követett a „Mentális akadályozottság és a fizikai környezet” c. 2. kötet. Ez közös munka építésmérnök feleségével, aki az intézmények építészeti specifikumait vizsgálta a rehabilitáció szemszögéből.

GÜNZBURG a főszerkesztője a The British Journal of Mental Subnormality című neves szaklapnak. Az 1960-as évektől kezdve dolgozott módszerén, melynek angol eredeti neve: PROGRESS ASSESSMENT CHART. A magyar nevet a német fordításból vettük át, megtartva a nemzetközileg elismert P.A.C. betűket a névben.

Teszt-e a P-A-C?

Nem teszt abban az értelemben, hogy segítségével az egyén teljesítménye számokban kifejezve nem helyezhető el egy rangskálán.

A tesztekkel rokon abban, hogy pontos felvételi és értékelési kritériumokat tartalmaz, de az intelligenciatesztektől eltérően tágabb teret enged a vizsgálatvezető egyéni megfigyeléseinek.

A módszer előnyei

Mivel a skálát a nevelői gyakorlatból fejlesztették ki, olyan készségeket tartalmaz, amelyek az értelmi fogyatékosok speciális szükségleteihez igazodnak.

Az eddigi deficit diagnózissal szemben ez a skála fejlődési diagnózist ad, ami hozzájárul a pedagógus célirányos fejlesztő munkájának segítéséhez. A félévenkénti, esetleg évenkénti újrafelvétellel lemérhető a fejlesztés eredményessége. A folyamatos ellenőrző tevékenységet az teszi lehetővé, hogy a felvétel és értékelés nem igényel pszichológusi illetékességet, megfelelő felkészítés után gyógypedagógusok is használhatják. A legtöbb teszt, skála a fogyatékosok teljesítményét is a normál teljesítményhez hasonlítja, ezzel szemben a P-A-C az értelmi fogyatékos teljesítményét a saját fogyatékos kortárs csoportjának átlagához viszonyítja.

Mivel a skála nagyon szemléletes, a fogyatékosok különféle intézményeiben fejlődési lapként is használható.

Felépítése

A P-A-C skálákban a szociális készségek a tanulási célok-
nak megfelelően, nehézségi sorrendben helyezkednek el. A
skálák négy fő koadránst, kompetenciaterületet tartalmaz-
nak: „önkiszolgálás” (SH) „megértési képesség, kommuni-
káció” (C) „szocializáció” (S), „foglatosság” (O).

A kördiagramok koncentrikusan bővülő körívein talál-
ható készségek egy-egy nehézségi szintet jeleznek. A sugár
mentén kifelé haladva egyre nehezebbek a feladatok, míg az
azonos köríven elhelyezkedő készségek azonos nehézségű-
ek.

A szociális kép

A kördiagram szemléletessége révén könnyen leolvasha-
tók az eredmények. A számozott teszttételek eltérő satírozá-
sa, vonalkázása jelzi a fogyatékos teljesítményét, így vizuáli-
san is megjelenik az egyénre jellemző szociális személyiség-
kép. A P-A-C diagram sok esetben egyenlenségeket mu-
tat, „fogazott”, ami a fogyatékosoknak a normáltól eltérő
fejlődési folyamatára utal.

A skálák fokozatosan nehezedő készségei általában az ép
értelmű kisgyermek fejlődését követik. Csak a Down-szind-
rómások számára készített M = P-A-C esetében sikerült a
teljesítmények kiegyenlítése.

Értékelése

Szociális kompetencia index (S-C-I)

Mind a négy kompetenciaterületen lehetőség van egy olyan index kiszámítására, amelynek segítségével az egyéni teljesítmények összehasonlíthatóvá válnak. Az S-C-I százalékos értékben fejezi ki az egyes kompetenciaterületeken nyújtott teljesítményt. Ezáltal könnyen megállapítható, hogy a v. sz. a négy kvadráns közül melyikben teljesített a legjobban, illetve a leggyengébben.

Az S-C-I segítséget nyújthat a pedagógusnak a csoportján belüli különböző életkorú fogyatosok fejlettségi szintjének összehasonlítására is.

A tudományos vizsgálatokhoz pedig azáltal járul hozzá, hogy számszerűsíti az elért eredményeket.

Az S-C-I-értékek meghatározása a pontos életkor és a kitöltött diagram ismeretében lehetséges.

Pedagógiai értékelő index (P-E-I)

A P-E-I pontosan meghatározza, hogy adott életkorban mit kell átlagos teljesítménynek tekinteni.

A tesztpsychológiában szokásos 75%-tól eltérően GÜNZBURG az átlag kialakításánál az 50% fölötti eredményeket vette figyelembe.

A P-E-I kördiagramokon szürke satírozás jelzi a normát, a pedagógusnak erre csak rá kell satíroznia valamilyen más színnel a v. sz. teljesítményét, és az ábráról rögtön leolvasható, hogy mely területeken nyújtott átlagos, attól elmaradó vagy átlag feletti teljesítményt.

A „visszamaradottság” fogalmának a definálása sok nehézséget okozott, végül akkor tekinthető valamely teljesítmény „visszamaradottnak”, ha egy alfejezetben belül kettő vagy több készséggel is elmarad az átlagtól. „Átlag feletti- nek” pedig akkor minősül a teljesítmény, ha legalább két készséggel meghaladja az átlagot (GÜNZBURG, 1968).

A P-A-C 1

Az új tesztek, skálák kialakításánál a hasznosság növelése céljából megengedett olyan itemek beépítése, amelyek más vizsgáló módszerekben már előfordultak. Így kerültek a P-A-C 1-be olyan készségek, amelyek pl. a TERMAN-MERRIL- (1960), a VINELAND- (DOLL, 1953), az OSE-RETZKY- (DOLL, 1936) skálákból származnak.

Az itemek kiválasztásánál fő szempontként szerepelt, hogy a szociális fejlődés szempontjából fontos készségek kerüljenek be a P-A-C 1-be. Az, hogy az eredeti skálában az adott item milyen jelentőségű volt, nem számított, mivel a cél a szociális kompetencia szempontjából releváns készség-lista összeállítása volt (GÜNZBURG, 1977). A P-A-C 1 skála középsúlyos értelmi fogyatékosok vizsgálatára és fejlesztésére használható, de súlyosabb fokban értelmi fogyatékos felnőtteknél is alkalmazható, ha azon a fejlettségi szinten állnak, amelyet a P-A-C 1 készségei képviselnek.

A P-A-C 1-ben szereplő szociális készségek teljesítését bizonyos mértékig az egyén intelligenciaszintje is befolyásolja. Ennek mértékét két vizsgálat eredményének bemutatásával demonstráljuk. A következő 6. táblázat a P-A-C 1 négy kompetenciaterületének a STANFORD—BINET-

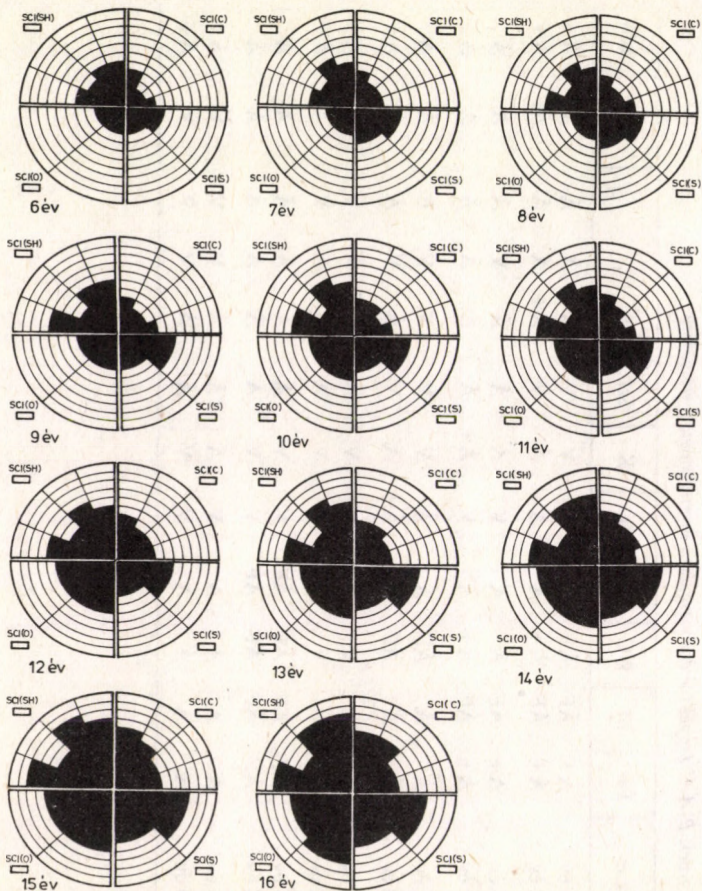
6. táblázat. E.M = Elliott R. and MacKay, D. N. (1971), N = 57, M = Marshall, A. (1967), N = 165 (In: Günzburg, 1977)

	„Önkiszolgálás”		„Megértés (kommunikáció)”		„Szociális beilleszkedés”		„Foglaltosság”		Összesített P-A-C		St.-Binet		Peabody	
	M.	E.M.	M.	E.M.	M.	E.M.	M.	E.M.	M.	E.M.	E.	E.M.	E.	E.M.
„Önkiszolgálás”	1,00	1,00	0,56	0,71	0,64	0,54	0,55	0,79	0,76	0,82	0,42	0,51	0,43	0,48
„Megértés (Kommunikáció)”			1,00	1,00	0,64	0,83	0,65	0,66	0,90	0,91	0,61	0,65	0,60	0,68
„Szociális alkalmazkodás”					1,00	1,00	0,72	0,61	0,85	0,89	0,41	0,44	0,41	0,58
„Foglaltosság”							1,00	1,00	0,86	0,86	0,37	0,42	0,40	0,57
Összesített P-A-C									1,00	1,00	0,56	0,57	0,57	0,67
Stanford-Binet											1,00	1,00	0,70	0,64
Peabody													1,00	1,00

7. táblázat. Hat gyermek P-A-C 1-gyel történt vizsgálata és megismételt vizsgálata

Név	Életkor	Ész	M	WC	Ö	B	K	Szf	P. C.		Kéz	Mo	
									J	H			
P. G.	11 év	Á+	ÁF	Á+	Á+	Á	V	V	Á	Á	Á	ÁF	Á+
	12 év	Á+	ÁF	Á+	Á+	Á	Á	V	Á+	Á	Á+	ÁF	Á+
P. H.	11 év	Á+	ÁF	Á	Á	V	Á	Á	Á	V	Á	Á	Á
	12 év	Á+	ÁF	Á+	Á	V	Á+	Á	Á+	Á	Á	Á	Á+
D. D.	12 év	Á	Á	ÁF	Á	Á	V	V	V	V	E	Á	Á
	13 év	Á	Á	ÁF	Á	Á+	Á	V	Á	V	Á	Á	Á+
S. W.	12 év	Á	Á	V	Á	V	V	Á	Á	Á	V	Á	Á
	13 év	Á+	Á	V	Á	Á	V	Á	Á	Á	V	Á	Á+
F. S.	13 év	ÁF	ÁF	ÁF	ÁF	V	V	Á	Á	Á	Á	Á	Á
	14 év	ÁF	ÁF	ÁF	ÁF	V	V	Á	Á	Á	Á	Á	Á
K. B.	13 év	Á	Á	Á	Á	V	Á	Á	Á	V	V	V	Á+
	14 év	Á	Á	Á	Á	V	V	Á	Á	V	V	V	Á+

I. diagram. P-E-I 1

intelligenciateszttel és a PEABODY-szókincsteszttel való korrelációit mutatja.

Az eredmények alapján GÜNZBURG (1977) úgy véli, hogy a P-A-C 1-ben szereplő szociális tudást kevésbé befolyásolja a fenti tesztekkel mért intelligenciaszint.

Értékelése

Szociális kompetencia index (S-C-I)

A P-A-C 1-ben nyújtott teljesítmények ismeretében minden v.sz.-nél megállapíthatjuk, az S-C-I kvadránsenkénti értékét. Ez alapján meg lehet határozni, hogy az egyes kompetenciaterületeken elért teljesítmény hogyan viszonyul az iskoláskorú középátlagos értelmi fogyatékosok átlagához.

Pedagógiai értékelő index (P-E-I 1)

A P-E-I 1 tizenegy diagramon ábrázolja a 6 és 15 év közötti középátlagos értelmi fogyatékos gyermekek átlagos teljesítményszintjét, évenkénti bontásban (1. diagram). A P-E-I 1 kialakításánál felhasznált adatok 337 foglalkoztató iskolás gyermek vizsgálatából származnak. A gyermekek mindegyike kiszorult a normál iskolarendszerből, de képezhető, IQ-juk 55 alatt van. A diagramok azért mutatják életkoronkénti eloszlásban az elérendő teljesítményszinteket, mert a szociális fejlődést az életkor, a tapasztalás jelentősen befolyásolja. A P-E-I 1 kialakításához vett mintában nemcsak középátlagos, hanem súlyosabb fokban értelmi fogyatékos gyermekek is szerepeltek.

A P-E-I 1 megszerkesztésekor arra törekedtek, hogy olyan követelményhatárok alakuljanak ki, amelyekkel a legtöbb foglalkoztató iskolás gyermek szembe találja magát (GÜNZBURG, 1977). A „visszamaradottság”, illetve „átlag feletti” teljesítményeket a P-E-I 1-ben is az átlagtól való két vagy több készségben jelentkező eltérésként kell meghatározni.

A 7. táblázat 6 gyermek P-A-C 1-gyel történt vizsgálatának, valamint újvizsgálatának eredményeit mutatja. A két vizsgálat között eltelt egy évben a gyermekek részt vettek egy célirányos fejlesztő programban.

A rövidítések az „önkiszolgálás”, „megértési képesség”, „szociális beilleszkedés”, „foglalatosság” 4 fő terület alfejezeteire vonatkozik. „Étkezési szokások” = Ész, „mozgáskészség” = M, „WC-használat és mosakodás” = WC, „öltözködés” = Ö, „beszéd” = B, „különbségtétel, számfogalom” = szf, „tevékenység papírral és ceruzával” = P.C., „játék” = J, „ház körüli tevékenység” = H, „kézügyesség” = -kéz, „mozgékonyosság” = Mo.

Á = átlagos teljesítmény, Á + = jó átlagos,

ÁF = átlag feletti,

V = visszamaradott

(GÜNZBURG, 1977).

A P-A-C 1 készséglistája

ÖNKISZOLGÁLÁS

Étkezési szokás, étkezési mód

1. Segítség nélkül használ az étkezéshez kanalat
2. Kiloccsanás nélkül iszik, a poharat kézzel fogja

18. Evéshez könnyűszerrel használ villát
19. Képes magának valamilyen innivalót hozni
34. Az asztalnál kiszolgálja magát, és kevés segítséggel eszik
51. Kést használ vaj, lekvár stb. kenéséhez
69. Nagyobb nehézség nélkül használja vágásra a kést
92. Nehézség nélkül, helyesen használja a kést és a villát
93. Folyadékot tölt: pl. kávé, tejet
109. Gyümölcs meghámozásához, kenyér vágásához kést használ

Mozgáskészség

3. Utánlépéssel megy felfelé a lépcsőn
4. Utánlépéssel megy lefelé a lépcsőn
20. Valamilyen gyermekjárművet használ
35. Felmegy a lépcsőn váltott lábbal anélkül, hogy megkapaszkodna
36. Kapaszkodás nélkül, váltott lábbal lejön a lépcsőn
52. Felkeresi a szomszédokat és közeli tereket
70. Házon kívüli játékával kevés felügyeletet igényel, egy vagy több órát is kint van
71. Össze-vissza barangol anélkül, hogy nagyobb felügyeletet igényelne
94. Felügyelet nélkül körbejárja a szomszédokat anélkül, hogy átmenne az utcán
110. Felügyelet nélkül körbejárja a szomszédokat, s közben az utcán is átmegy

WC-használat és mosakodás

5. Általában tiszta, csak néha történik „valami”
21. Szól, hogy WC-re kell mennie, vagy elintézi egyedül

- 22. Nagyobb segítség nélkül, rendszeren megtörli a kezét
- 37. Önállóan használja a W. C.-t és tisztálkodik
- 38. Szappannal, alaposan megmossa a kezét
- 53. Többé-kevésbé kielégítően megmossa az arcát (a fülek mögött nem feltétlenül szükséges)
- 54. Megmossa a fogait
- 72. Rendszeresen rendbeteszi a haját
- 95. Kis felügyelettel meg tud alaposan és teljesen mosakodni
- 111. Mosakodáshoz mindent előkészít

Öltözködés

- 6. Harisnyát lehúz
- 7. Öltözködésnél együttműködik
- 23. Egyszerű ruhadarabokat le- és felvesz
- 24. Hozzáférhető gombokat kigombol
- 39. Tud bánni a ruhán lévő zárossal, ruháit rendbeteszi
- 55. Estéknél nagyobb felügyelet nélkül levetkőzik
- 73. Reggelente nagyobb felügyelet nélkül felöltözik
- 74. A leggyakrabban használatos ruhadarabokat önállóan felveszi
- 94. Cipőfűzőt megköt
- 112. Nyakkendő, szalagot megköt

MEGÉRTÉSI KÉPESSÉG

Beszéd

- 8. Egyszerű utasításokat követ
- 9. Megért felszólításokat, amelyekben szerepel „-ra, -re, -ban, -ben, mögött, alatt, fölött, előtt”
- 25. Élményekről összefüggően beszámol

26. Mondataiban szerepel többszám, múlt idő, az „én” és viszonyszók
40. Egyszerű kérdéseket megért és értelmes válaszokat ad
56. Meghatároz egyszerű szavakat
57. Használ fő- és mellékmondatokat, alkalmazza a „mivel”, „de” stb. kifejezéseket
75. „Hármas” felszólítást végre tud hajtani, pl. „Tedd ezt... azután....., és utána.....!”
97. Megérti az „irányító” közléseket: balra fönt, jobbra lent, stb.
113. Nagyobb nehézség nélkül elismétel egy történetet

Különbségtétel

10. Különbséget tesz a nemek között, pl. férfi—nő, fiú—lány
27. Hozzárendeléssel színeket meg tud különböztetni
41. Különbséget tesz rövid és hosszú, nagy és kicsi, vékony és vastag között
58. Hibátlanul megkülönböztet és megnevez négy vagy több szint
59. Hibátlanul különbséget tesz „délelőtt” (reggel) és „délután” között
76. Saját magán megmutatja a jobb és a bal oldalt
77. Mechanikusan elmondja a hét napjait és „felismer” néhány napot
78. Megérti a különbséget nap és hét, perc és óra stb. között
98. Az időt legalább negyedóra pontossággal leolvassa
114. Leolvassa az időt, és összeköti az időpontokat különböző tevékenységekkel és eseményekkel

Számfogalmak

11. Hibátlanul különbséget tud tenni egy tárgy és sok tárgy között
28. Különbséget tud tenni kettő és sok tárgy között
42. Mechanikusan meg tud számlálni 10 tárgyat
43. Négyig kialakult számfogalma van
60. Tárgyakat nagyság szerinti növekvő sorrendbe tud állítani
79. Gépiesen meg tud számlálni 30 vagy több tárgyat
80. 13-ig vagy még tovább kialakult számfogalma van
81. Pénzdarabokat 20 Ft-ig meg tud nevezni
99. Különböző pénzdarabokat össze tud adni (1 DM összegig) Javaslat magyarra: 50 Ft-ig
115. 1 DM-ig tud váltópénzt kiadni. Javaslat magyarra: 10 Ft-ig tud pénzt kiadni

Tevékenység papírral és ceruzával

12. Fogja a ceruzát, és függőleges vonalakat és köröket utánoz
29. Tud köröket utánozni
44. Primitív emberalakot rajzol, amelynek legalább feje és lába van
61. Felismerhető embereket és házakat rajzol
82. Leírja nyomtatott betűkkel a nevét, és felismeri azt más nyomtatott betűkkel írt szavak és nevek között
83. Nyomtatott betűkkel írott szavak közül 40-et, vagy annál többet felismer
100. Leírja a nevét írott betűkkel
101. Elolvas egyszerű utasításokat
116. Egyszerű nyomtatott szöveget olvas

SZOCIÁLIS BEILLESZKEDÉS

Játék

- 13. Játsszik mások jelenlétében, de még nem közösségi játékot
- 30. Vár, amíg sorra kerül, tud osztozni
- 45. Közösségi játékokba bekapcsolódik
- 46. Másokat szívesen szórakoztat
- 62. Részt vesz versenyjátékokban
- 63. Hallott történetet elő tud adni
- 64. Zenére énekel, táncol, lemezeket tud használni
- 84. Részt vesz egyszerű asztali játékokban
- 103. Részt vesz egyszerű labdajátékokban
- 117. Részt vesz csapatjátékokban

Ház körüli tevékenységek

- 14. Felszólításra hoz és visz
- 31. Segít otthon
- 47. Elintéz egyszerűbb feladatokat házon kívül
- 65. Üzletbe küldhető, mialatt egy felnőtt kint várakozik
- 85. Megbízásoknál lehet neki pénzt adni
- 86. Elmegy az üzletbe és meghatározott dolgokat megvásárol
- 87. Kisebb kötelezettségeket elvállal
- 104. Segít otthon úgy, hogy elmegy több üzletbe és meghatározott árucikket vásárol
- 105. Felügyelet nélkül el tud végezni kisebb rutinmunkákat (pl. szemeteskosarat kiürít, vizet, tejet, újságot hoz stb.)
- 118. Önállóan elvégez három egyszerű rutinmunkát

FOGLALATOSSÁG VAGY FOGLALKOZTATÁS

Kézügyesség (Finommotorika)

15. Nagy gyöngyöket fel tud fűzni
16. Forgó mozdulatokat a gyakorlatban alkalmazni tud
32. Ollóval tud papírt vágni
48. Konstruktívan tud építőköccével, gyurmával és hasonlókcal bánni
49. Ha nem is a legpontosabban, de ki tud képeket vágni
66. Fonalat nagyjából egyenletesen fel tud tekerni egy spulnira
67. Megfelelő játékból (építőköcca, építődoboz stb.) komplikáltabb szerkezetet tud építeni
88. Ollóval szövetet tud vágni
106. Papíríveket, játékkártyákat stb. tisztán egymásra tud rakni
119. Nagyon gondosan tud előrerajzolt vonalak mentén vágni

Mozgékonyosság (nagymozgások)

17. Elesés nélkül bele tud rugni egy labdába
33. Tud mindkét lábbal ugrálni
50. Tud 10 mp-en keresztül lábbujjhegyen állni
68. Mindkét lábbal tud ugrókötelezni
89. Helyesen tud bánni a kalapáccsal, vagy varrni tud
90. El tud találni egy labdával egy 30 × 30 cm-es célt 1,5 m távolságból
91. Szabadban lévő játékokkal elég biztosan tud bánni
107. Használ szerszámokat, konyha- és kerti eszközöket
108. Tud lábbujjhegyen állni és az egyensúlyát előrehajlaskor is meg tudja tartani
120. Guggolva meg tudja tartani az egyensúlyát a lábujjhegyein

A P-A-C 1-gyel végzett vizsgálataink

Vizsgálataink (BENE, 1984; MARTON, 1984) megkezdésekor abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a skála Magyarországon is megfelelően működik. Feltételezésünk alapja az volt, hogy Angliában és más külföldi országokban a skálát már hosszabb ideje eredményesen használják, és középsúlyos értelmi fogyatékoson külföldön is azt értik, amit nálunk. Mivel a középsúlyos értelmi fogyatékoság kevésbé kultúrafüggő, ezért bizonyos megfelelést vártunk. Másik feltevésünk az volt, hogy nálunk a foglalkoztató iskolás* gyermekek magasabb teljesítményszintet fognak elérni, mint Angliában. Ezt azzal indokolhatjuk, hogy Magyarországon a foglalkoztató iskolába csak a középsúlyos értelmi fogyatékosok kerülhetnek be. Angliában viszont az ottani hasonló iskolatípusban a bekerüléshez nincs megszabva egy alsó, minimum határ az értelmi képességeket illetően.

A szerző, GÜNZBURG, LÁNYINÉ ENGELMAYER Ágnesnek engedélyt adott a skála lefordítására és kipróbálására. Az instrukciók és készségi lista teljes leírását tartalmazó tesztfüzet csak a szerző engedélyével a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Gyógypedagógiai Pszichológia Intézete közvetítésével adható közre használatra. GÜNZBURG személyes látogatása során ellenőrizte a vizsgálatok menetét.

* A foglalkoztató iskola mai elnevezése: „középsúlyos értelmi fogyatékosok nevelését, oktatását ellátó általános iskola”

A feldolgozás előzményei

A felmérésben részt vevő gyógypedagógusoknak LÁ-
NYINÉ dr. ENGELMAYER Ágnes tartott két ízben —
Budapesten és Győrött — tájékoztatást, felkészítést a vizs-
gálat céljáról, a felvétel módjáról.

A felmérést 9 foglalkoztató iskolában (Pécs, Pécsvárad,
Győr, Siklós-Gyüd, Zomba-Paradicsompuszta, Zalaszent-
grót, Somogyvár, Gic, Martonvásár) és a bolyi Egészség-
ügyi Gyermekotthonban végezték el. A vizsgálatok meg-
szervezésében segítségünkre volt DR. JAHN Ernő regioná-
lis szakfelügyelő. A beérkezett tesztlapok közül 703 került
iskolai és 698 életkori csoport szerinti feldolgozásra.

A csoportokon belüli esetszámok a következők voltak.

Iskolai csoportonkénti esetszámok (fő)		Életkori csoportok szerinti esetszámok (fő)	
Előkészítő csoport:	18	6 év:	5
1. csoport:	65	7 év:	24
2. csoport:	85	8 év:	77
3. csoport:	94	9 év:	110
4. csoport:	100	10 év:	104
5. csoport:	101	11 év:	91
6. csoport:	93	12 év:	64
7. csoport:	77	13 év:	101
8. csoport:	70	14 év:	81
	—	15 év:	24
	703	16 év:	17
			—
			698

A feldolgozás menete

A beérkezett adatok számszerű feldolgozása több fokozatban történt. Egyrészt különböző szempontból végzett csoportosítások által megpróbáltuk az S-C-I-vel kapcsolatos feltételezett tendenciákat megjeleníteni. Nevezetesen azt, hogy egy adott foglalkoztató iskolai csoportba való tartozás milyen hatással van a teljesítményszintre. A gyógypedagógia területén — mint általában a társadalomtudományokban — a különböző jelenségek között függvényszerű kapcsolat alig található, ezért egyik feladatunk volt e sztochasztikus kapcsolat szorosságának a kimutatása. Ennek érdekében kiszámoltuk minden gyermek S-C-I-értékét mind a négy kvadránsra nézve (SH, C, S, O). Az így feldolgozott űrlapokat szétválogattuk tanulmányi és életkori csoportok szerint. Az egyes csoportok teljesítményszintjének összehasonlíthatósága érdekében egy olyan értéket kellett keresnünk, amely az egész csoport teljesítményét jellemzi.

A lehetséges középértékfajták közül mi a számtani átlagot választottuk. Így mind a négy kompetenciaterületre meghatároztuk az egyes tanulmányi és életkori csoportok teljesítményátlagát. Az említett két ismérv összefüggésének kimutatására ezen átlagadatokat használtuk fel. A valószínűségi kapcsolat bizonyítására a grafikus ábrázolás módszerét használtuk. A következő lépésben vizsgálat alá vettük, hogy az egyes számtani átlagok milyen pontossággal tükrözik a csoportokon belüli teljesítményszinteket. Ennek meghatározására a szórás kiszámítását találtuk a legmegfelelőbbnek.

$$\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n d_i^2}{n}}$$

n = esetszám

i = 1, 2, 3, ; n

d_i = az i elem eltérése a számtani átlagtól $|x_i - \bar{x}|$

Ezt követően számításokat végeztünk, amik további támpontként szolgáltak az egyedi S-C-I-k szóródásának értékeléséhez. Meghatároztuk a csoportokon belüli terjedelemtérteket, amelyek a minimális és maximális teljesítmények különbségét mutatják.

$$(R = X_{\max} - X_{\min})$$

A különböző csoportokon belüli szórások összehasonlíthatósága érdekében kifejeztük a relatív szórás mértékét.

A továbbiakban másfajta feldolgozási móddal a skála belső szerkezetének vizsgálatát kíséreltük meg. Ehhez a munkához adatbázisként ugyanazokat a kitöltött űrlapokat használtuk fel, mint amelyekből az S-C-I-re vonatkozó számításokat végeztük.

Első lépésként meghatároztuk a tanulmányi és életkori csoportokon belül az egyes tesztételek teljesítésének gyakoriságát. Tehát megszámoltuk, hogy egy adott itemet egy-egy csoportban hány tanuló teljesített. A csoportok létszáma azonban nem volt azonos, ezért az elemzések elvégzéséhez a relatív gyakorisági értékeket kellett alkalmazni. Eredményeink bemutatására ábrázoltuk az egyes kompetencia-területek azonos köríven lévő itemjeinek csoportonkénti teljesítési gyakoriságát. Ezzel próbáltuk ki, hogy hazai viszonyok között is érvényesül-e a skála szerkesztésének alapgondolata. Az egy köríven lévő itemek teljesítési gyakorisága közel azonos-e, és a körívek bővülésével párhuzamosan tapasztalható-e teljesítménycsökkenés.

Ez az ábrázolásmód arra is lehetőséget adott, hogy megvizsgáljuk a csoportok teljesítményeinek egymáshoz való viszonyát, vagyis hogy az előkészítőtől a 8. csoportig, illetve 6—16 évig az elért eredmények növekedő tendenciát mutatnak-e.

Az S-C-I vizsgálata. Csoportátlagok elemzése

A fentiekben ismertetett módszerekkel az S-C-I-értékeket illetően a következő eredményekre jutottunk:

8. táblázat. Az S-C-I-értékek tanulmányi csoportonkénti számtani átlagai (%)

Csoport	SH	C	S	O
Előkészítő	107,18	79,44	63,68	143,06
1.	116,99	109,91	83,67	144,89
2.	123,89	99,99	79,92	138,32
3.	146,73	118,87	89,04	145,50
4.	130,27	135,46	96,64	136,47
5.	148,71	145,92	125,06	143,74
6.	167,54	166,92	130,98	137,88
7.	136,29	166,36	121,08	134,78
8.	118,20	141,80	113,56	113,42

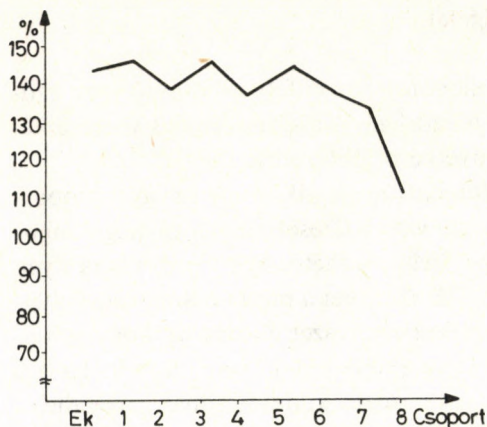
Első megközelítésben az értékekről megállapítható, hogy jelentős részük meghaladja a 100%-ot. Ez teljesen összhang-

9. táblázat. Az S-C-I-értékek életkoronkénti számtani átlagai (%)

Életkor	SH	C	S	O
6 év	95,96	83,01	61,13	108,64
7 év	114,87	78,63	69,74	150,47
8 év	156,70	119,25	121,07	196,08
9 év	136,96	131,42	91,32	162,36
10 év	139,86	147,13	111,70	134,29
11 év	156,79	158,27	134,83	167,27
12 év	151,71	166,58	147,22	130,12
13 év	136,96	166,47	118,67	140,84
14 év	135,02	147,66	114,36	120,33
15 év	127,30	130,09	112,28	127,09
16 év	122,39	124,32	121,79	122,15

ban van egyik hipotézisünkkel, miszerint Magyarországon a foglalkoztató iskolába járó gyermekek átlagteljesítménye magasabb, mint az angol viszonyokra kialakított normák. A skála szerkesztésekor alapelveként szerepelt, hogy a norma minden korcsoportban azonos (100%) legyen. Minden egyes konstans teljesítményszorzó nagysága úgy lett meghatározva, hogy az átlagosnak tekintett teljesítmény pontszámot 100%-ra korrigálja. A 100% mint norma a foglalkoztató iskolai csoportok vizsgálatánál is alkalmazható, mivel az egyes gyermekek S-C-I-értékeinek meghatározásához mindig a saját életkornak megfelelő konstanssal szorozzuk be a teljesítményt.

2. ábra. A csoportonkénti átlagos SCI-értékek a „foglatosság” (0) kvadránsban

Minden csoportra jellemző túteljesítést jól szemléltetik a „foglatosság” (O) kompetenciaterület eredményei.

A 2. ábra alapján megállapítható, hogy a grafikon pontjai megközelítőleg olyan egyenes körül ingadoznak, amely párhuzamos az abszcissa tengellyel. Ez azt jelenti, hogy a gyermekek teljesítménye kb. a szorzószámok csökkenésével megegyező ütemben nő. A 7. és 8. csoport S-C-I-átlagai elmaradnak a 6. csoport által produkált szinttől. Ennek részletekbe menő matematikai elemzését nem végeztük el. Feltételezésünk szerint az említett jelenséget az okozza, hogy a 7., 8. csoportba járó tanulók egy részénél a P-A-C 1-en belül már nincs lehetőség a teljesítmények növelésére. Ezzel szemben az életkor előrehaladtával a szorzószámok továbbra is az előírt mértékben csökkennek. Ez látszólagos teljesítmény csökkenést okozhat.

A szóródás vizsgálata

A szóródások jellemzése háromféle módon történt: szóráss, relatív szóráss, terjedelem. A szórásszámítás végeredményét mutatják a következő táblázatok.

A táblázatok adatai azt mutatják, hogy az egyes csoportokon belül az átlagtól való eltérések nagysága még átlagos szinten is igen nagy. Feltételezhető, hogy a szórássok ilyen magas értékeinek egyik oka lehet a minta összetétele. Például a magas szórássértékek egy részét okozhatja, hogy a mintába fölvetett iskolákban eltérők a követelmények. Ez azt jelenti, hogy az egyes készségek kialakításának sorrendje és fontosságának megítélése különböző lehet. Tehát ha adott két iskola (A, B), amelyekben pl. az öltözködés megtanulásának eltérő jelentőséget tulajdonítanak, akkor valószínű,

10. táblázat. Az S-C-I-értékek iskolai csoportonkénti szórása

Csoport	SH	C	S	O
Előkészítő	39,88	61,34	55,76	106,04
1.	40,97	66,42	47,50	88,44
2.	39,92	62,99	51,31	75,92
3.	43,42	62,14	52,11	89,50
4.	39,65	59,77	46,47	66,26
5.	35,57	59,42	63,20	59,31
6.	32,01	70,77	66,54	45,17
7.	22,25	58,81	43,46	38,75
8.	26,21	63,77	43,10	42,36

11. táblázat. Az S-C-I-értékek életkoronkénti szórása

Életkor	SH	C	S	O
6 év	37,12	79,09	34,18	71,04
7 év	38,05	49,50	32,52	68,77
8 év	47,11	66,82	57,84	111,64
9 év	38,20	60,23	48,03	78,28
10 év	41,44	70,40	53,32	62,81
11 év	33,27	65,40	58,02	56,21
12 év	35,16	73,10	67,96	49,61
13 év	30,22	74,56	55,17	50,61
14 év	25,27	71,41	54,87	43,32
15 év	6,03	53,80	45,98	41,62
16 év	19,79	56,10	37,48	38,11

hogy egy adott csoport szintjén a tanulók átlagteljesítményei nagyon különbözőek lesznek. Például „A” iskolában magas szinten, közepes szórással, „B” iskolában pedig közepes szinten, közepes szórással teljesítenek.

Ha az iskolákból beérkező adatokat összesítjük, akkor — azonos csoportlétszámok esetén — egy jó szintű átlagos teljesítményt és magas szórást kapunk eredményül. Mivel a foglalkoztató iskolai nevelési és oktatási program nem tartalmazza a skálában szereplő valamennyi szociális készséget, a különböző iskolák közt a program által nem előírt készségek szintjében nagy eltérések mutatkozhatnak.

Az előkészítő csoport, illetve a 6, 7, 15, 16 évesek magas

12. táblázat. Az S-C-I-értékek iskolai csoportonkénti relatív szórása (%)

Csoport	SH	C	S	O
Előkészítő	37,21	77,22	87,56	74,12
1.	35,02	60,43	56,77	61,04
2.	32,22	63,00	64,20	54,89
3.	29,59	52,28	58,52	61,51
4.	30,44	44,12	48,09	48,55
5.	23,92	40,72	50,54	41,26
6.	19,11	42,39	50,80	32,76
7.	16,33	35,36	35,89	28,75
8.	22,17	44,97	37,95	37,35

szórásértékeit még a felmérésben részt vevő gyermekek kis létszáma is okozhatja.

Az 5. táblázat mutatja, hogy az „önkiszolgálás” területén viszonylag egységes a tanulók teljesítményszintje, szemben például a „szocializáció” kompetenciaterülettel, amelyben a legmagasabb a relatív szórás. Ez indokolható azzal, hogy az „önkiszolgálás” területére tartozó készségek nagy részét mind a családban, mind pedig az intézetben élő gyermekek nap mint nap gyakorolhatják, és ezért közel azonos szinten teljesíthetik. Ezzel ellentétben a „szocializáció” területe sok olyan készséget tartalmaz, amelyek gyakorlására az intézeti kereteken belül nem vagy csak ritkán nyílik lehetőség. Ezért feltételezhetjük, hogy ezen pontokat a családban élő tanulók jobban teljesítették, ebből adódóan nagy a relatív szórásmértéke.

13. táblázat. Az S-C-I-értékek tanulmányi csoportonkénti terjedelme

Csoport	SH	C	S	O
Előkészítő	136,40	180,00	200,06	375,00
1.	137,50	285,60	161,80	400,00
2.	188,16	260,00	285,50	400,00
3.	176,86	260,00	237,50	475,00
4.	164,88	253,75	237,50	300,06
5.	132,17	231,05	210,00	240,00
6.	141,76	238,42	253,41	191,68
7.	92,12	215,60	167,05	150,02
8.	128,30	288,85	213,64	176,93

A táblázatból egy másik tendencia is kiolvasható, és pedíg az, hogy a relatív szórás értéke az előkészítőtől a 8. csoport felé haladva minden kompetenciaterületen fokozatosan csökken. Ez arra enged következtetni, hogy a tanulók készségszintje a felsőbb csoportokban egyre egységesebbé válik. A szóródás vizsgálatára harmadikként a terjedelemmutatót használtuk.

A terjedelem a csoportokon belüli szélső értékek távolságát érzékelteti. Ezt a mutatót elemzési célra kevésbé lehet alkalmazni, leginkább csak demonstratív szerepe van. A kapott terjedelemértékekről összességükben megállapítható, hogy nagyon magasak. Ennek okát az eddig említett valamennyi tényezőben kereshetjük. A mutató azonban — jellegeből adódóan — a nem általánosítható, extrém esetekre is érzékeny.

14. táblázat. Az S-C-I-értékek életkoronkénti terjedelme

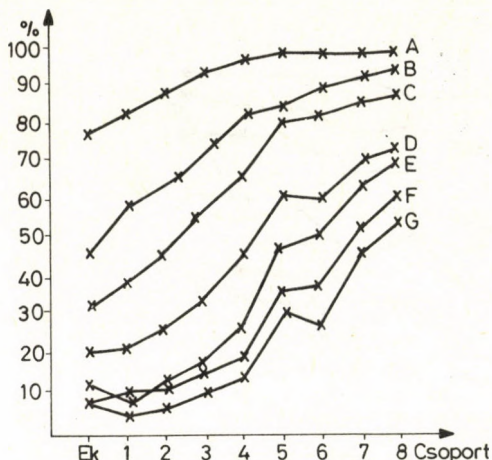
Életkor	SH	C	S	O
6 év	119,88	216,71	140,00	300,00
7 év	143,75	188,87	142,90	300,00
8 év	188,16	260,00	285,80	400,00
9 év	184,10	260,00	225,00	333,40
10 év	165,00	327,24	250,00	250,00
11 év	165,00	266,55	225,00	200,00
12 év	119,00	237,30	212,50	180,00
13 év	116,48	261,18	170,00	190,00
14 év	112,00	250,00	171,80	141,60
15 év	74,97	183,90	141,60	146,61
16 év	75,90	170,00	141,60	130,73

A skála belső szerkezetének vizsgálata

Ebben a fejezetben a tesztadatok feldolgozásának másfajta módszere kerül bemutatásra. A megközelítési mód lényege, az egyes teszttételek teljesítési gyakoriságának vizsgálata. Az alapadatokhoz úgy jutottunk, hogy csoportonként megszámláltuk minden egyes item teljesítési gyakoriságát.

Célunk ezzel azon feltételezés igazolása volt, hogy a skála hazai viszonylatok között is megfelelően használható. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a koncentrikusan bővülő körívek teljesítményátlagai a sugár növekedésével párhuzamosan fokozatosan csökkennek. Ezt a tendenciát a grafikus

3. ábra. Az iskolai csoportok teljesítési átlagának relatív gyakorisága körívenként

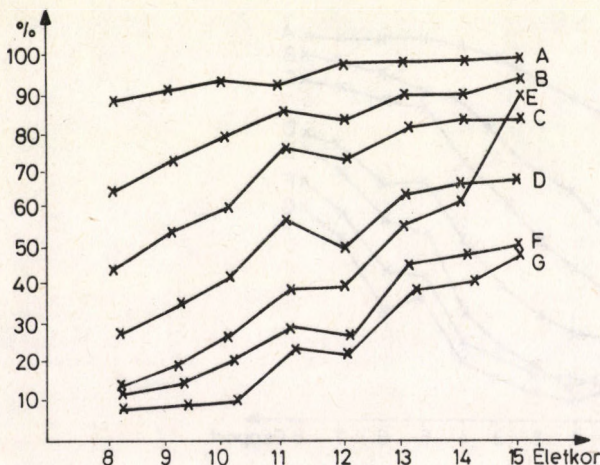
ábrázolás (3. és 4. ábra) minden csoportra egyértelműen mutatja.

A következőkben az itemek körívenként nehezedő tendenciáját kompetenciaterületenként vizsgáltuk. Példa a szocializáció kvadránsban az 5. ábra.

Minden egyes kompetenciaterületen, valamennyi csoport tekintetében érvényesült az a tendencia, hogy a kör közép-pontjától távolodva a körívek feladatait egyre kevesebben teljesítették.

Az 5. ábráról a fő irány érvényesülése mellett az is leolvasható, hogy az egyes pontok teljesítési szintjében feltűnő egyenlenségek is tapasztalhatók (pl. 103 pont).

Az 5. ábra alkalmas az egy köríven elhelyezkedő itemek nehézségének ábrázolására is. Mint ismeretes, a teszt szer-

4. ábra. Az életkoronkénti teljesítés átlagok relatív gyakorisága körívenként

kesztésekor egyik lényeges szempont volt, hogy az egy köríven levő itemek közel azonos nehézségűek legyenek.

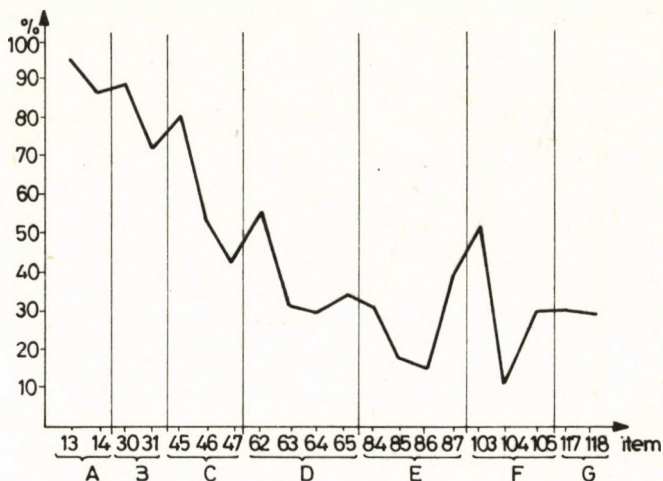
Ennek az elvnek a magyar adatok nem felelnek meg teljes mértékben.

Az 5. ábrán a függőleges segédvonalak közti pontok az egy köríven lévő itemeket jelölik. Így jól megfigyelhető az egy köríven lévő teljesítmények szóródása.

Feltételezésünk szerint a feladatok sorrendjének megváltoztatásával jelentősen csökkenthetők ezek az egyenetlenségek (6. ábra).

A 6. ábrán látható itemátrendezés a lehető legegyszerűbb módszerrel készült, ennek megfelelően a javulás is csak kismértékű. Az eljárás az volt, hogy a kvadránson belüli két alfejezet pontjait külön-külön a teljesítési értékek szerint

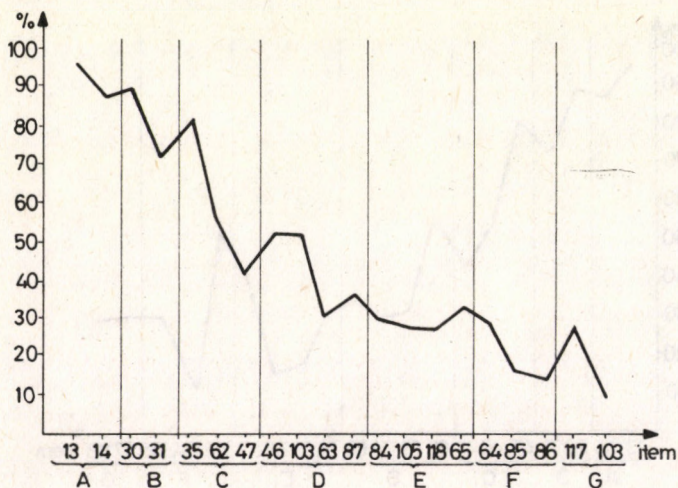

5. ábra. Az iskolai csoport együttes teljesítési átlagának relatív gyakorisága a „szocializáció” kvadránsban

csökkenő sorrendbe állítottuk, ügyelve arra, hogy a „játék” és „házimunka” alfejezet készségei ne keveredjenek. Feltételezhető, hogy egy, az egész skálára kiterjedő próbaátrendezéssel javítani lehetne a P-A-C I hazai körülmények közötti megbízhatóságán.

Az itemek teljesítési gyakoriságát vizsgálva olyan pontokat találunk, amelyek jelentősen eltérnek a körülöttük lévő tendenciájától. Ilyen teljesítési egyenetlenségek minden kompetenciaterületen, illetve köríven megfigyelhetők. Az ilyen jellegű eltérések egyik oka lehet, hogy a fejlesztő munka során nálunk bizonyos készségekre nagyobb hangsúlyt fektetnek, mint Angliában, illetve fordítva. Például nagy elmaradás tapasztalható a „szocializáció” kvadránsban valamennyi csoportnál a 47., 86., 104. pontokat illetően.

6. ábra. A próbaátrendezés egy lehetséges példája a „szocializáció” (S) kvadránsban

Mindhárom pont házon kívüli, önálló tevékenységi formákat vizsgál (pl. vásárlás). Ezen készségek alacsony teljesítményszintjét az okozhatja, hogy Magyarországon a közép-súlyos értelmi fogyatékos gyermekek nagy része nevelőotthonban él, emiatt ezeknek a készségeknek a gyakorlására kevés lehetőség van. Feltételezésünk szerint a próbaátrendezéssel bizonyos mértékben ez is korrigálható. Egyes esetekben azonban nem zárható ki az sem, hogy a gondos betanítás ellenére sem volt egységes az adatfelvételi technika.

Összefoglalás, következtetések

A felmérések és azok elemzése után összefoglalásként megállapítható, hogy a vizsgálat eredményei számszerűen is igazolták mindkét hipotézis helyességét. A skála működését bizonyítja azon tendencia érvényesülése, amely megszerkesztésekor alapgondolatként szerepelt, hogy az itemek körönként nehezednek. Az egyes készségek teljesítési gyakorisága a körök bővülésével párhuzamosan valóban csökkenő tendenciát mutatott.

Az itemenkénti relatív teljesítményszintek összehasonlításából az is kitűnt, hogy az előkészítő csoporttól a 8. csoportig és 6 évtől 16 évig a tanulók egyre jobb eredményeket értek el.

Másik feltételezésünk is igazolódott, miszerint a magyar foglalkoztató iskolás gyermekek átlagosan magasabb teljesítményt nyújtanak a skálában meghatározott normánál. Ezt mutatták a kvadránsenkénti átlagteljesítményt tükröző S-C-I-értékek.

Ezen eredmények mellett a csoportokon belül tapasztalt magas szórásértékek, valamint a körökön belül helyenként tapasztalt teljesítési egyenetlenségek miatt további vizsgálatokra lenne szükség. Egy nagyobb mintán elvégzett részletesebb elemzés alapján érdemes lenne megpróbálkozni bizonyos itemek átrendezésével, ami hozzájárulhatna a köríven belüli egységesebb átlagteljesítmények kialakításához.

A felmért teljesítmények realisabb értékelhetősége érdekében szükséges lenne kiválogatni azokat a tanulókat, akik már alacsonyabb életkorban is jóval az átlag fölött, esetleg minden itemet teljesítenek, valamint azokat, akiknek IQ-ja meghaladja az 55-t.

E vizsgálat során a rendelkezésre álló adatok közül még sok nem került feldolgozásra, de ezek adatbázisként jól hasznosíthatók a kutató munka folytatásához. Pl. a felmért tanulók nemek szerinti megoszlása, IQ-ja, iskolai pályafutása, stb.

További elemzéssel rá lehetne mutatni arra, hogy ezen ismérvek milyen befolyásoló hatással vannak a teljesítményekre. A vizsgálat eddigi eredményei alapján a skála már alkalmazható a fejlettségi szint és a fejlődés mérésére.

Gyakorlati példák a skála működésével kapcsolatban

A bevezető részben részletesen kifejtésre került, hogy az értelmi fogyatékoság meghatározásakor az intellektus sérülése mellett mennyire fontos az adaptív viselkedés akadályozottságának figyelembevétele is. A következő két diagram bemutatásával (II., III.) ezt demonstráljuk saját vizsgálati anyagunkból vett példával. A kördiagramok két azonos életkorú (8 év 8 hónap és 8 év 10 hónap) és IQ-jú (IQ:49), egy foglalkoztató iskolai csoportba járó, nevelőotthonban élő gyermek azonos időpontban felvett teljesítményét mutatják.

Sz. F. mind a négy kompetenciaterületen átlag felett teljesít, kiugróan magas a „foglatosság” kvadránsban elért eredménye. A „nyelv”, „játék”, „kézügyesség” és „nagymozgások” alfejezetben ugyan egyenetlen fejlődésre utaló jelzéseket is találunk (üresen hagyott négyzetek), de összteljesítményét tekintve kedvező a szociális kép. A számára készített fejlesztő programnak elsősorban ezeket a hiányokat korrigáló feladatokat kell majd tartalmaznia.

Szociális kép

Günzburg. Pedagógiai analízis és curriculum P-A-C 1.

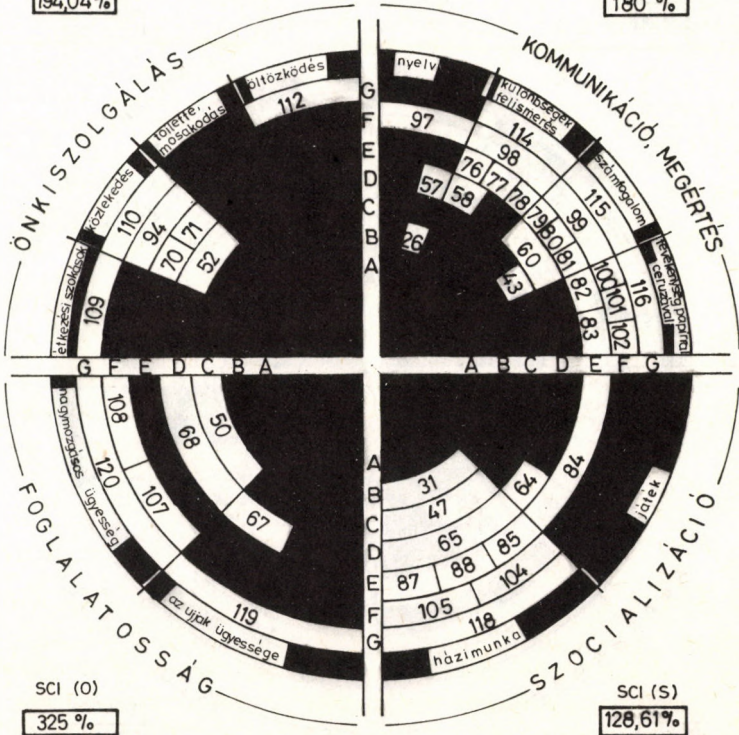
Név: . Sz. F. . . . . Életkor: . 8 . . év . 10 . hó
 Dátum: . . . . .
 Foglalkoztató iskola: . . . . . 3. csoport
 Vizsgálatvezető: . . . . .

SCI (SH)

194,04%

SCI (C)

180 %

II. diagram

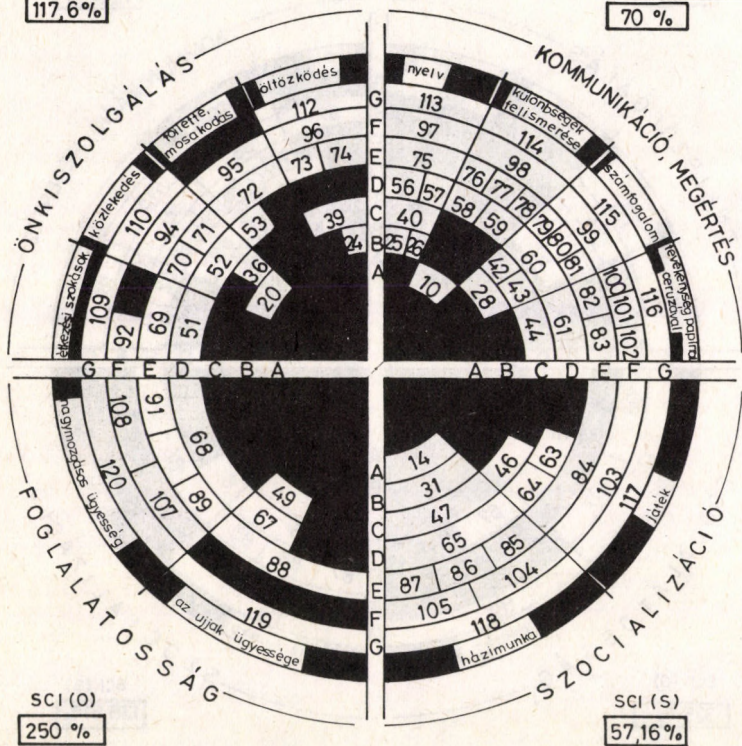
Szociális kép

Günzburg: Pedagógiai analízis és curriculum P-A-C 1

Név: . . . S. K. . . . . Életkor: . . 8 . . év . 8 . . hó
 Dátum: . . . . .
 Foglalkoztató iskola: . . . . . 3. csoport
 Vizsgálatvezető: . . . . .

SCI (SH)
117,6%

SCI (C)
70%

III. diagram

S. K. eredményei ezzel szemben a „kommunikáció, megértés” és a „szocializáció” terén jelentős elmaradást mutatnak az átlaghoz viszonyítva (ezt a 100% alatti S-C-I-értékek is jelzik). A „foglalatosság” kvadránsban viszont ő is jóval az átlag fölött teljesít és az „önkiszolgálás” területén is vannak kiugró eredményei (93, 111 itemek). Az ő fejlesztésének nem annyira az önellátás fokozására, mint az interperszonális kapcsolatok, közös tevékenységek bővítésére és kognitív funkciók erősítésére kell irányulnia.

A IV. kördiagram (106. o.) az angol normákhoz viszonyított „túlteljesítési” tendenciákat szemlélteti. Ezt egyrészt a végig besatírozott alfejezetek, másrészt a magas S-C-I-értékek is jelzik. Ennek a gyermeknek a fejlesztési programjában a legtöbb területen már a P-A-C 2-ben szereplő készségek elérését kell célul kitűzni.

Az V. kördiagram (106. o.) azt példázza, hogy valóban szükség lehet a hazai viszonyokat figyelembe véve egyfajta próbaátrendezésre. Erre a sok gyermek esetében tapasztalt teljesítménybeli egyenetlenségek hívják fel a figyelmet. Ezek abban mutatkoznak meg, hogy a gyermek a fokozatosan nehezedő készségek közül gyakran a könnyebbeket nem, ugyanakkor esetleg a legnehezebbet is teljesíti. Ebből adódik a diagram ún. „fogazottsága” is.

A P-A-C 2

A P-A-C 2 a P-A-C 1-re alapozva a felnőtt értelmi fogyatékosok számára készült. A normalizációs elv jegyében olyan készségeket tartalmaz, amelyek hozzájárulnak a fogyatékosok függőségi viszonyainak csökkentéséhez, az önállóbb életvitel eléréséhez.

Szociális kép

Günzburg: Pedagógiai analízis és curriculum

P-A-C 1

Név: . . . K. L. . . . . Életkor: . 10. . . év . 0 . . hó

Dátum: . . . . .

Foglalkoztató iskola: . . . . . 5. csoport

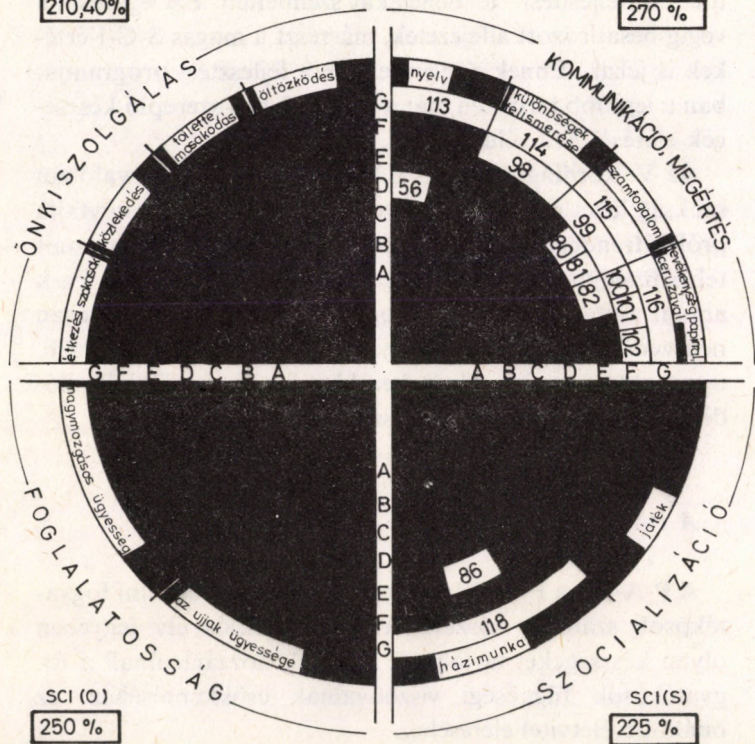
Vizsgálatvezető: . . . . .

SCI(SH)

210,40%

SCI(C)

270 %

IV. diagram

Szociális kép

Günzburg: Pedagógiai analízis
P-A-C 1

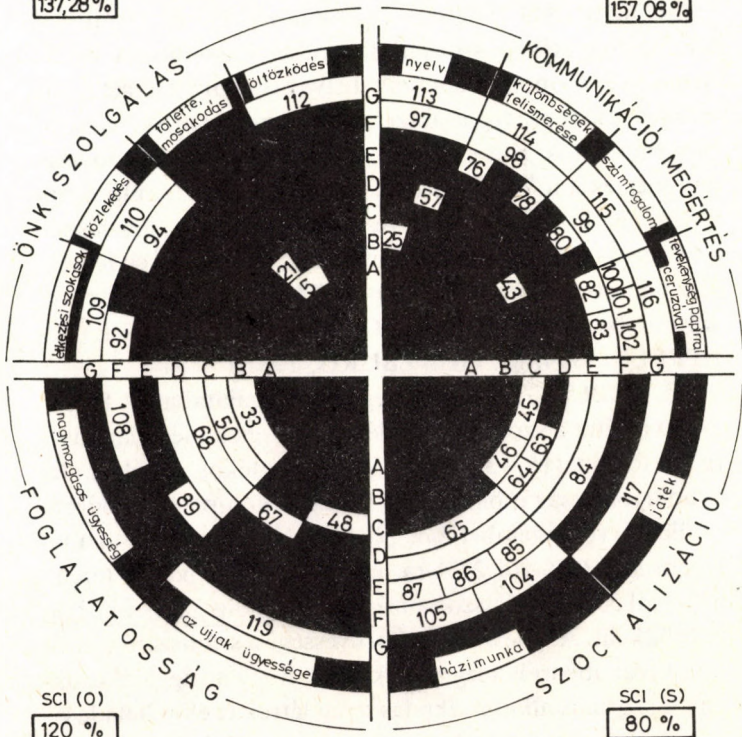
Név: . . . H. T. . . . . Nem: . . . . . Életkor: . 13 . é . 1 . h.
Lakcím: . . . . . Szül. idő: . . . . .
Iskola: . . . . . Osztály/csoport: . 6. . . . .
A vizsgálat időpontja: . . . . . A vizsgáló aláírása: . . . . .
Megjegyzések: . . . . .

SCI (SH)

137,28%

SCI (C)

157,08%

SCI (O)

120%

SCI (S)

80%

V. diagram

E készségek elsajátítása jelentős mértékben segíti a fogyatékosok társadalmi integrációját.

A P-A-C 2 kialakításakor GÜNZBURG arra az általa is képviselt elvre alapozott, hogy még a későbbi életkorokban bekövetkező fejlesztés is eredményes lehet.

Téves az a nézet, miszerint az értelmi fogyatékosok serdülőkorukra eléri teljesítőképességük felső határát. Ennek igazolására több vizsgálatot is végeztek, ezek közül mutatunk be néhányat.

GÜNZBURG 1968-ban 16 családban élő és 15 intézeti felnőtt fogyatékos szociális fejlődését hasonlította össze. Mind a két csoport védőmunkahelyen dolgozott, emellett az intézeti csoport tagjai részt vettek egy intenzív fejlesztő programban is. Két év eltelte után a két csoport fejlődésének mértékét a Vineland skálával ellenőrizték. Amíg a családban élők — akik nem részesültek külön fejlesztésben — átlag 6 hónapos fejlődést mutattak, az intenzíven fejlesztett intézeti csoport 30 hónapot. (Hasonló eredményekről számol be ELLIOT és MACKAY, 1971; MORLEY és APPELL, 1974; In: GÜNZBURG, 1981.)

GÜNZBURG 1964-ben végzett vizsgálatában a P-A-C 2-t használta a szociális fejlődés mértékének megállapítására 45 felnőtt (16—30 év közötti) fogyatékos esetben. Az akadályozottság csökkenése a szociális kompetencia három területén volt szembetűnő: „önkiszolgálásban” az akadályozottság 39%-ról 27%-ra, a „megértési képesség terén” 63%-ról 53%-ra, a „szocializációban” pedig 52%-ról 32%-ra csökkent. A fejlesztés eredményessége a számszerű adatokon kívül abban is megmutatkozott, hogy a fogyatékosoknak a szociális alkalmazkodás terén létrejött előrehaladásával párhuzamosan az őket gondozó személyek is egyre több

időt és energiát fordítottak a közös együttlétekre, új ismeretek nyújtására. Ezzel nagymértékben hozzá tudtak járulni a fogyatékosok függőségi helyzetének csökkentéséhez, nagyobb önállóság eléréséhez. Már ez a két példa is jól szemlélteti, hogy sohasem szabad lemondanunk a fejlesztés lehetőségéről, mert különösen az adaptív magatartás terén a fogyatékos életvitelét befolyásoló készségek kialakítása még felnőttkorban is lehetséges.

Ugyanakkor GÜNZBURG arra is felhívja a figyelmet, hogy az ideális feltételek megtervezése után, a gyakorlati megvalósulás során ezek eltorzulhatnak. Ezt saját megfigyelésével illusztrálja.

Angliából Franciaországba utazott, amikor összehatalkozott egy 30 fős fogyatékosból álló kirándulócsoporttal. A hajóutat a fogyatékosok számára a céllal szervezték, hogy átéljenek úgymond „normál” élményeket. Az ebédnél minden fogyatékosnak kijelölték a helyét, megterítették nekik és felszolgálták — az egyébként önkiszolgáló étteremben — az ételt. A fogyatékosoknak egyetlen dolguk az volt, hogy szép csendben a legkisebb feltűnést kelve elfogyasszák az eléjük rakott ennivalót. Miután befejezték az ebédet, a gondozók elhordták a szennyes tányérokat, és miközben a felnőtt fogyatékosok csendben, nyugodtan ültek a helyükön, a gondozók is gyorsan megebédeltek egy külön asztalnál.

Ezek után felmerül a kérdés: Miért nem kereshettek a fogyatékosok saját maguknak asztaltársaságot?

Miért nem álltak sorba — úgy mint a többi ember — az ételért?

Miért nem takarították ők le az asztalt?

Miért nem beszélgettek egymással? stb.

Ebben az esetben a gondozók félreértve a normalizációs elvet, a fogyatékos embereket a gondoskodás tárgyává tet-

ték, és megfosztották őket az önálló életvitel legcsekélyebb lehetőségétől is, amit még a külföldi utazás sem pótolhat. Az említett példában a P-A-C 2 „étkezés” alfejezetének hat itemjéből mindössze kettő került megvalósításra:

1. „Helyesen és nehézség nélkül használ kést és villát”
2. „Asztal melletti viselkedése kifogástalan”

Feltehetően azonban a fogyatékosok nagy része képes lett volna a többi négy item készségeit is végrehajtani (GÜNZBURG, 1981).

Sajátosságai

A P-A-C 2-ben szereplő készségek rendszerezése empirikus úton, aszerint történt, hogy azok mennyire tekinthetők hasznosnak. A nehézségi fokozatokat X, Y, Z betűk jelölik, amelyek közül az X-szel jelöltek a legkönnyebben elsajátíthatók, míg a Z-vel jelöltek támasztják a legmagasabb követelményeket.

A P-A-C 2 készségei alapján véve viselkedési minták összességét jelentik, ami az értékelést nehezíti, mivel több olyan teszt-itemet is találhatunk, amelyeket intézeti, iskolai keretek között nem lehet ellenőrizni. Ezért került ennél a formánál bevezetésre egy kiegészítő eljárás, ami a fogyatékoskal készített interjút jelenti. Ezzel a módszerrel azonban nagyon óvatosnak kell lenni, mert előfordulhat, hogy a fogyatékos ugyan ismeri az adott szociális készséget, de nem biztos, hogy megfelelő szituációban ténylegesen képes az erre vonatkozó tudását alkalmazni is. Ennél biztosabb módszernek tűnik egy olyan valakitől az információkat beszerezni, aki a v. sz.-t jól ismeri. Legjobb persze, ha a vizsgálat-

vezető tud minél több esetben meggyőződni arról, hogy a fogyatékos valóban birtokában van-e bizonyos készségeknek.

Értékelése

A P-E-I 2 űrlapnak három változata van. Három különböző intelligenciaszintnek megfelelően külön létezik P-E-I 2 űrlap a középsúlyos értelmi fogyatékosok, külön az enyhe értelmi fogyatékosok és a határeset jellegű értelmi képességű személyek számára.

A szerző az *A csoportba* (középsúlyos értelmi fogyatékosok) azokat sorolja, akiknek a WECHSLER-féle intelligenciatestzt felnőtt változata alapján az IQ-ja 40—54 közötti, illetve a STANFORD—BINET-teszt alapján 36—51 közötti. A *B csoportba* (enyhe értelmi fogyatékosok) azok kerülnek, akik a WECHSLER-tesztben 55—69 közötti IQ teljesítményt, a STANFORD—BINET-tesztben 52—67 közötti IQ teljesítményt értek el.

A *C csoportba* (határeset) a WECHSLER-teszt alapján a 70—84 IQ-júak, STANFORD—BINET-teszt alapján 68—83 IQ-júak kerültek be. Ennek megfelelően a szociális kompetencia indexek (S-C-I) is a három csoportra nézve különbözőképpen alakulnak, ezért természetesen csak az azonos csoportba tartozók szociális teljesítményei kerülhetnek összehasonlításra.

ÖNKISZOLGÁLÁS

Étkezés

1. Helyesen és nehézség nélkül használ kést és villát
2. Asztal melletti viselkedése kifogástalan
41. Az asztalnál kiszolgálja magát
42. Folyadékot tölt
81. Gyümölcshámozáshoz vagy kenyérvágáshoz kést használ
82. Minden további nélkül gondoskodik magáról egy önkiszolgáló étteremben vagy gyorsbüfében

Tisztaság

3. Rendszeres időközönként rendbehozza a haját
4. Tisztán tartja magát, fogat mos, megfelelően mosakszik
43. Rendszeresen és teljesen segítség nélkül mosakszik
44. Rendszeresen borotválkozik (férfiak), intimhigiénéjére gondot fordít (nők)
83. Önszántából gondoskodik arról, hogy haját levágassa, illetve rendbe hozassa
84. Rendszeresen és segítség nélkül vágja vagy reszeli le körmeit

Ruházkodás

5. Megbízhatóan kikeresi az időjárásnak megfelelő ruhát
6. Szalagot, nyakkendőt köt
45. Gondot fordít ruházatára, rendszeresen tisztítja cipőjét
46. Megbízhatóan rendszeresen váltja fehérneműjét

85. Cipőjét megjavíttatja
86. Használja az érmével működő automata mosógépet, vagy maga is ki tud mosni kisebb darabokat

Közlekedés, tájékozódás

7. Kis távolságon tömegközlekedési eszközt használ
8. Olyan kisebb megbízatásokat teljesít, melyekhez át kell mennie az úttesten
47. Tömegközlekedési eszközöket használ olyan útvonalakon, melyek során legalább egyszer át kell szállnia
18. Legalább 6 környékbeli helyre odatalál
87. Közlekedési eszközöket használ számára nem ismert, valamivel bonyolultabb útvonalon
88. Képes megtudakolni a tervezett út részleteit

Egészség

9. Szerszámokkal, gépekkel, üvegcséréppel stb. elég ügyesen bánik ahhoz, hogy a sérülést elkerülje
10. Tudja, mit kell tennie kisebb sérülésekkel
49. Figyel testi közérzetére
50. Tudja, szükség esetén, hogy kaphat segítséget egy kórháztól
89. Tudja, hol és hogyan kaphat orvosi segítséget
90. Tudja, hogy egyszerű szereknek kéznél kell lenniük, és hogy hol szerezheti be ezeket

KOMMUNIKÁCIÓ, MEGÉRTÉS

Beszéd

11. Érthetően beszámol egyszerű eseményekről
12. Felveszi a telefont és értelmesen válaszol
51. Egyszerű közlésekre emlékszik és átadja azokat
52. Bizonyos mellékneveket megért
91. Nyilvános telefont használ
92. Telefonszám után érdeklődik a tudakozónál

Pénz

13. 50 Ft-ból visszaad
14. 50 Ft-ig különböző értéket összeszámol
53. 5 Ft részösszegeiből visszaad
54. Különböző értékű értéket számol össze 10 Ft összegig
93. Egyszerű összegeket összeszámol
94. 10 Ft-nál nagyobb összeget számol össze, amely filléreket is tartalmaz

Idő és mértékek

15. Megmondja, hány óra, és az időpontokat különböző tevékenységekkel és eseményekkel kapcsolja össze
16. Megérti az azonos jelentésű időpont megjelöléseket pl:
9 óra 15 perc = negyed 10
55. Diktálás után felír időpontokat
56. Ki tud számolni időtartamokat
95. Egy megadott időponthoz 1 vagy 2 órát helyesen hozzáad vagy levesz, visszaszámít
96. Tud vonalzót, centimétert használni és érti a „fél” és „negyed” kifejezéseket

Írás

17. Elfogadható aláírása van
18. Előírt módon megcímez egy borítékot
57. Ki tudja keresni a számjegyekkel lejegyzett összegnek megfelelő bankjegyeket vagy pénzerméket
58. Diktálás után meghatározott összegeket ír fel
97. Egy úrlap fő pontjait negyrészt helyesen tölti ki
98. Rövid köszönőlevelet ír a feladó megjelölésével

Olvasás

19. Egyszerű nyomtatott feliratokat megért
20. Egyszerű nyomtatott anyagot elolvas és megért
59. 9 éves gyermekek számára ajánlott könyveket olvas
60. Napilapokból, képeslapokból stb. megjegyyez néhány információtöredéket
99. Jó olvasási készséget igénylő könyveket olvas
100. Olvasási készségét információszerzésre használja

SZOCIÁLIS BEILLESZKEDÉS

Vásárlás

21. Kisebb bevásárlásokat végez önkiszolgáló boltban vagy áruházban
22. Két különböző helyen vásárolja meg az élelmiszert
61. Szaküzletekben kisebb vásárlásokat végez
62. Önkiszolgáló üzletekben kisebb ruhadarabokat és fehérneműt vásárol
101. Maga vásárolja meg ruháit, ismeri méreteit
102. Kisebb javításokat rendel meg

Udvariasság

23. Barátságos és készséges
24. Nem nyúl idegen tulajdonhoz és engedély nélkül semmit nem vesz kölcsön
63. Udvarias
64. Munkavégzés közben súrlódások okozása nélkül illeszkedik a csoportba
103. Készséggel és barátságosan fogadja az utasításokat
104. Másokkal megosztja és/vagy kölcsön adja saját dolgait

Segítés a házimunkában

25. Rutinmunkákat végez
26. Holmija között rendet tart
65. Pirítóst készít tojással, paradicsommal, szardíniával vagy sajttal, vagy más hasonló nehézségű ételt készít
66. Megbízható, ha kisgyermekre vagy háziállatokra vigyáz
105. Teljesértékű reggelit tud készíteni
106. Megfelelő ebédet/vacsorát tud „főzni”

A pénzhasználat

27. Ismeri a szabványos levél postai díját és tudja, hogy bélyeg hol kapható
28. Meg tudja nevezni heti előirányzott kiadási terveinek több állandó tételét
67. Meghatározott cél érdekében takarékoskodik és ismeri a pénzintézet igénybevételének előnyeit
68. Megtakarított pénzt bankba vagy takarékpénztárba teszi
107. Érti a bérlevonások jelentőségét, rendeltetését

108. Ismeri a betegállományba vétel és a táppénzfolyósítás intézésének módját, teendőit

Szociális kezdeményezés

29. Felvilágosítást tud kérni rendőröktől vagy járókelőktől
30. Az üzletekben kérni tud bizonyos cikkeket, és nem csak egyszerűen rámutatással jelzi kívánságait
69. Felvilágosítást tud kérni szokatlan helyeken, ismeretlenektől
70. Kávéházakba, falatozókba stb. jár, ahol rendelnie kell
109. Számára eddig ismeretlen helyzetekre is vállalkozik, beszélgetést kezdeményez
110. Szükség esetén gondoskodni tud nyomtatványokról és engedélyekről

ELFOGLALTSÁG

Manuális tevékenységek

31. Kézügyessége elég jó
32. Elvégez olyan egyszerű feladatokat, amelyek nem fordulnak elő minden nap
71. Tartós felügyelet nélkül kitartással végez el egyszerű feladatokat
72. Felügyelet nélkül végez el bonyolultabb munkákat
111. Különböző bonyolultabb hasznos munkákat végez
112. Rendszeresen végez segédmunka jellegű egyszerű tevékenységeket.

Szabadidő-tevékenység

33. Saját maga alakítja egyszerű szinten szabad idejét
34. Fizikailag nem megerőltető szobai játékokat játszik

- 73. Aktívan érdeklődik a tánc iránt
- 74. Egy klub, csapat vagy akármilyen más egyesület aktív tagja
- 113. Csoportos játékokat játszik
- 114. Van valamilyen hobbi

A P-A-C 2-vel végzett vizsgálataink

A P-A-C 2 egy kisebb felmérés keretében került kipróbálásra.

A vizsgálatok hat foglalkoztató iskola (Győr, Homok, Bp. Csalogány u., Tarhos, Kecskemét, Zalaszentgrót) „Munkára felkészítő tagozat”-ainak csoportjaiban készültek, összesen 87 fő részvételével. Életkoruk 15—18 év között volt.

A felmérés célja a 8. csoportot befejezett közepsúlyos értelmi fogyatékos fiatalok szociális érettségi szintjének megállapítása és ennek ismeretében a „Munkára felkészítő tagozat” fejlesztési programjának kialakításához segítségnyújtás. E munka felelős koordinátora HATOS Gyula. A felmérés elkészültével az értékeléshez a következő főbb szempontokat igyekeztünk figyelembe venni.

A vizsgálat során elért eredmények alapján mennyire felelnek meg ezek a fiatalok a felnőtt értelmi fogyatékosokkal szemben támasztott követelményeknek? Melyek azok a szociális készségek, amelyeket a kétéves fejlesztés során a többség még elsajátíthat, ezért célkitűzésként, követelményként szerepelhetnek? Vannak-e olyan területek, amelyeken nagy lemaradás tapasztalható, és mely készségek elsajátítása csökkentheti ezt a hiányt? Mely területeken van már jelenleg

is elfogadható eredmény? Melyek azok a készségek, amelyek elsajátítása jelenlegi körülmények között nem reális?

Az adatok értékelése több lépésben történt. Először kiszámoltuk minden egyes teszttétel teljesítési gyakoriságát, majd százalékban kifejeztük a relatív gyakoriságot. Ennek alapján a teljesítményeket kvadránsoként négy csoportba soroltuk.

- I. csoport: 80% fölött teljesített itemek
- II. csoport: 50—80% között teljesítettek
- III. csoport: 25—50% között teljesítettek
- IV. csoport: 25% alatt teljesített teszttételek.

Ezután mind a négy csoporton belül meghatároztuk az X, Y, Z-vel jelölt itemek előfordulási arányát.

Ezzel arra kerestünk választ, hogy igaz-e az a feltételezés, mely szerint a 25% alatt teljesített teszttételek zöme Z-vel jelölt — mivel ezek a legnehezebb feladatok —, és a 80% fölött teljesítettek többsége pedig X jelzésű (ld. 2. táblázat). Ezt követően megpróbáltuk számszerűen is bemutatni a skála egyes pontjainak és a foglalkoztató iskolai program követelményrendszerének kapcsolatát.

Kikerestük azokat a szociális készségeket, amelyek mind a skálában mind pedig a foglalkoztató iskolai program követelményei közt megtalálhatók. Ezután megnéztük ezen készségek teljesítési százalékát is.

A vizsgálati eredmények értékelésekor az egyes szociális készségek fontosságának eldöntéséhez igyekeztünk figyelembe venni az értelmi fogyatékosok gondozására vonatkozó normalizációs elvet.

A feldolgozás eredményei, értékelése

15. táblázat. A négy kvadráns itemjeinek teljesítési gyakorisága

	„Önkiszolgálás” (összesen 30 item)	„Kommunikáció” (összesen 30 item)	„Szocializáció” (összesen 30 item)	„Elfoglaltság” (összesen 30 item)	Össz. 120
80% fölött teljesítettek	10	1	4	8	23 = 19,17%
50–80% közöttiek	12	4	11	8	35 = 29,17%
25–50% közöttiek	7	16	7	11	41 = 34,17%
25% alattiak	1	9	8	3	21 = 17,59%

A táblázatból kitűnik, hogy a 80% fölött teljesített tesztitemek többsége az „önkiszolgálás” és az „elfoglaltság” területén található, míg a 25% alatt teljesítettek zöme a „kommunikáció” és „szocializáció” területén. A másik szembetűnő tény, hogy a tesztitemek több mint fele 50% alatti teljesítésű.

A következő lépésben részletesen megvizsgáltuk, hogy az egyes teljesítménycsoportokba mely kvadránsok mely alfejezeteinek milyen itemjei kerültek.

Így minden egyes készségnél meghatároztuk a teljesítési gyakoriság elfogadhatóságát, illetve a gyengébb teljesítmények esetében (50% alatt) próbáltunk, az okokat feltárva,

magyarázatot keresni az alacsony teljesítményértékekre. Ezeknél igyekeztünk javaslatot tenni az eredmények javítására vonatkozóan.

Néhány példa a nagyon kevés fiatal által teljesített itemekből

Bár tudjuk, hogy a foglalkoztató iskolai program igyekszik a normalizációs elvben leírtakat figyelembe venni és az iskolák saját lehetőségeikhez mérten törekszenek is ezek megvalósítására, mégis akadnak a 25% alatt teljesített itemek között olyanok, amelyek célzott fejlesztő foglalkozásokkal többeknél is kialakíthatók lennének. A gyengén teljesített itemek egy másik csoportját pedig azok képezik, amelyek gyakorlására jelenlegi iskolai-nevelőotthoni körülményeinket figyelembe véve valóban kevés lehetőség adódik.

Az „önkiszolgálás” kvadránsban a „közlekedés” területén 22% teljesítette a „Képes megtudakolni a tervezett út részleteit” itemet. Ennek gyakoroltatása feltétlenül hasznos lenne annak érdekében, hogy a fiatalnak minél több lehetősége legyen az iskolán kívüli kapcsolatok szélesítésére. A „kommunikáció” kvadránsban a „beszéd” alfejezethez tartozik a „Nyilvános telefont használ” és a „Telefonszám után érdeklődik a tudakozónál”. Mindkettőt nagyon kevesen tudták, az utóbbit a vizsgáltak mindössze 3%-a teljesítette, ennek gyakoroltatása azonban, tudjuk, sok nehézséget jelent, különösen a vidéki nevelőotthonokban.

Az „idő és mértékek” alfejezeten belül három készség teljesítése volt nagyon alacsony — „Diktálás után felír időpon-

tokat”, „Ki tud számolni időtartamokat”, „Tud vonalzót, centimétert használni. Érti a $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ kifejezéseket”.

Ezek közül a csoportos tananyagban a „mérések dm-es és cm-es pontossággal” szerepelnek, bizonyos munkafolyamatok során ezeket esetleg érdemes gyakoroltatni. Az „írás” területén a „rövid köszönőlevelet ír” alfejezet teljesítése 22%-os. Az írni tudó gyermekek, fiatalok körében ennek gyakoroltatása azért lenne hasznos, hogy ők maguk is képesek legyenek távol élő rokonokkal, ismerősökkel némi önálló kapcsolattartásra. Az „olvasás” terén három tesztétel teljesítése nagyon alacsony (kettőé 3%-os), ezek teljesítésének elvárása azonban irreális is lenne közepsúlyos értelmi fogyatékosoktól. Ezek a „jó olvasási készséget igénylő könyveket olvas”, „olvasási készségét információ szerzésre használja”.

A „szocializáció” kvadránsban a „vásárlás” terén is két olyan készség teljesítése alacsony, amelynek gyakorlására nagyon kevés mód van. Törekednünk kell azonban ezek lehetőség szerinti biztosítására — „Maga vásárolja meg ruháit, ismeri méreteit”, „Kisebb javításokat megrendel”. A „Segítés a házimunkában” alfejezetből a „megfelelő ebédet/vacsorát tud főzni” teljesítése 10%. Itt az egészen egyszerű ételek is számításba jöhetnek, ezért ennek teljesítése is biztosan javítható még több gyakorlással. A 7. csoportos tananyagban is szerepel, hogy „Konyhai munkák során néhány egyszerűbb ételt is képesek legyenek elkészíteni”. Ennek teljesítésére talán az otthon élő fogyatékosoknak több lehetőségük van.

A „Pénzhasználat” terén ismét két item teljesítése igen alacsony, azonban eddig még nem is nagyon adódhatott olyan helyzet, amelyben a fiatalok ezeket gyakorolhatták volna.

Az említett itemek:

„Érti a bérlevonások jelentőségét, rendeltetését”,

„Ismeri a betegállományba vétel és a táppénzfolyósítás intézésének módját, teendőit”.

A „Szociális kezdeményezés” területén három 25% alatt teljesített itemet találunk. A „Kávéházakba, falatozókba stb. jár, ahol rendelnie kell” gyakorlására is ritkán adódik lehetőség. Ezt biztosíthatjuk azonban pl. kirándulásokon. Ilyenkor ne a tanár kérdezzen végig mindenkit, a kirándulók maguk rendeljenek a pincéernél. Hagyjuk, hogy egyenként mindenki maga kérje azt, amit szeretne. Ezenkívül az ilyen jellegű helyzeteket szerepjátékkal is lehet gyakorolni. A következő két item ismét az iskolán kívüli kapcsolatokra vonatkozik, ezért ezek nehezen teljesíthetők, és ritkán is kerülnek a fiatal fogyatékosok ilyen helyzetbe. „Számára eddig ismeretlen helyzetekre is vállalkozik, beszélgetést kezdeményez”, „Szükség esetén gondoskodni tud nyomtatványokról és engedélyekről”. E kettőnél fontosabb az „elfoglaltság” kvadránsban belül, a „szabadidő tevékenység” alfejezetbe tartozó 74-es pont szorgalmazása. „Egy klub, csapat vagy valamilyen egyesület aktív tagja”, ami összesen a v. sz.-ek 3%-ánál valósul meg. Ez valószínűleg az izolált nevelés egyik következménye, amin nagyon fontos lenne változtatni ahhoz, hogy legalább kis részben érvényesüljön az integrációs szemlélet, megtörjön az éles határ az épek és fogyatékos társaik között. Még két 25% alatt teljesített item van, amelyek az „anyagkezelés” területén belül találhatóak, és a pontos, takarékos munkára vonatkoznak.

Néhány példa a legtöbb fiatal által teljesített itemekből

A 80% fölött teljesített itemek jelentős része olyan készségekre vonatkozik, amelyek rendszeresen előfordulnak a mindennapi életben, és ezek közül több a foglalkoztató iskolák számára készült programban is megtalálható. Az „önkiszolgálás” területéről tíz item tartozik ide. A tízből négy az „étkezés”, három a „tisztaság”, kettő a „ruházkodás”, egy pedig az „egészség” alfejezetből való. Ez azt jelenti, hogy az „önkiszolgálás” 30 itemjének 33%-át teljesítettnek vehetjük, mivel a fiatalok több mint 80%-a tudta.

A „kommunikáció” terén viszont már csak egyetlen itemet teljesítettek ilyen nagy arányban, méghozzá a „beszéd” alfejezetből: „Érthetően beszámol egyszerű eseményekről.”

A „szocializáció” teréről négy készség tartozik ebbe a csoportba. A négy item közül kettő az „udvariasság”, kettő pedig a „segítés a házimunkában” alfejezetből való. A „foglalatosság” kvadránsban jobb a teljesítési arány, nyolc item, ami az e területen lévő készségek 27%-a. Ez a nyolc item arányosan oszlik el a különböző alfejezetekben.

Jelen tanulmányunkban a teljes anyag részletes elemzése azért nem kerül bemutatásra, mivel ez elsősorban az adott iskolákban tanító pedagógusok és a továbbképző tagozat programját összeállító szakemberek számára érdekes információ.

A következő lépésben azt is meghatároztuk, hogy milyen az X, Y, Z betűkkel jelölt tesztételek előfordulási gyakorisága a különböző teljesítménycsoportokon belül. Ezt a 16. táblázat ábrázolja.

A táblázatból leolvasható, hogy valóban megvalósul az általunk is feltételezett tendencia, azaz a jó teljesítmények

16. táblázat. Az x, y, z betűkkel jelölt teszttételek előfordulási gyakorisága

	„Önkiszolgálás” (összesen 30 item)	„Kommunikáció” (összesen 30 item)	„Szocializáció” (összesen 30 item)	„Elfogaltság” (összesen 30 item)	Össz.
80% fölött	x 6 y 4 z —	1 — —	4 — —	8 — —	19 4 —
50–80%	x 4 y 5 z 3	3 1 —	5 4 2	2 5 1	14 15 6
25–50%	x — y — 1 z 6	6 3 6 4	1 1 5 1	— 1 5 6	7 5 17 17
25% alatt	x — y — z 1	— 3 6	— 1 7	— 1 2	— 5 16

között (80% fölött) zömében X jelzésű teszttételek, míg a legalacsonyabb kategóriában (25% alatt) zömében Z jelzésű teszttételek találhatók. Tehát a nehézségi fokozatok a magyar viszonyok között is megfelelően érvényesülnek.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az első kezdeti tapasztalatok a P-A-C 2 használhatóságára vonatkozóan kedvezőnek bizonyultak, ezért érdemesnek tartjuk kipróbálását egy nagyobb populáción. A pedagógusok és más felnőtt értelmi fogyatékosokkal foglalkozó szakemberek is eredményesen használhatnák mindazoknál az értelmi fogyatékosoknál, akik már a P-A-C 1 készségeit túlteljesítik. Egyrészt a fogyatékosok fejlődési ütemének rendszeres

(félévenkénti-évenkénti) nyomon követésére, másrészt pedig a fejlesztő munka tervezéséhez szolgálhatnak támpontul a skála itemjei.

A P-A-C/S 1

A P-A-C/S 1 változata a súlyosabb fokban értelmi fogyatékosok számára készült. Olyan készségeket vizsgál, amelyek az ép fejlődés során általában 1 és 5 éves kor között alakulnak ki. Ez a skála is segítséget nyújt a szülőknek/nevelőknek annak megállapításában, hogy a fogyatékos személy szociális fejlődésének melyek a külön figyelmet, korrekciót igénylő gyenge pontjai.

Alapelvét tekintve az S-1 változat is megegyezik a többi P-A-C formával, de vannak olyan sajátosságai, amelyek figyelembe veszik a súlyos fogyatékosokkal történő fejlesztő munka neheztettebb körülményeit, a lassúbb ütemű előrehaladást.

Minden tesztételnél (kialakítandó készségnél) három fokozatot találunk, amelyek „részkészségeket” jeleznek. Pl. I. „étkezés” 1. Kenyeret, süteményt fog a kezébe, megtartja és megeszi. *a)* Egy-egy harapás idejéig fogja meg az ételt, aztán rögtön leejti. *b)* Felemeli az ételt és kb. annyi ideig tartja, míg a felét elfogyasztja. *c)* Felemeli az ételt és kézben tartja mindaddig, amíg az egész — vagy csaknem az egész — megette. *d)* Mindezt megteszi, valamint leteszi az ételt és szükség esetén ismét felemeli.”

Tulajdonképpen a három részpont után a negyedik az, amelynek teljesítésekor már valóban kialakultnak tekinthető az adott készség.

Az S-1 vizsgálati eljárás különbséget tesz aszerint — a készségek meglétét illetően —, hogy az adott feladatot csak felszólításra vagy szituációtól függően önállóan, saját kezdeményezésként is végrehajtja a v. sz. Az S-1 leírása nem tartalmazza az egyes készségek elsajátításának módját, ütemét. Ezt mindig az egyéni sajátosságok figyelembevételével kell mindenkinél külön-külön meghatározni, a cél azonban az, hogy a mechanikusan elsajátított készségek ún. „élet-készségekké” alakuljanak. Ez azt jelenti, hogy a fogyatékos egyén valóban magától is tudja azokat a mindennapi körülmények között alkalmazni.

Amennyiben az P-A-C/S 1-et valamilyen fejlesztés eredményének a felmérésére használjuk, a diagramról jól leolvasható, hogy egyenletes fejlődést sikerült-e elérni, vagy esetleg nagyon egyoldalú volt a fejlesztés. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy — a lehetőségeket figyelembe véve — törekedni kell a különböző részterületek nagyjából azonos arányban történő fejlesztésére, a meglévő fejlődési egyenlőtlenségek korrigálására.

A kialakítandó készségek tárgyalásán túl a P-A-C/S 1 kézikönyv külön tárgyalja a perszonalizáció kérdéskörét. Ezen a normalizációs elvben megfogalmazott személyes függetlenség biztosításának módját értjük. Mivel a súlyosabb fokban értelmi fogyatékos egyének csak korlátozott mértékű önállóságot képesek elérni, a fejlesztés során mindig szem előtt kell tartani az olyan szituációk megteremtését, amelyekben segítséget tudunk nyújtani ahhoz, hogy a fogyatékos ember sikeresebben tudja kontrollálni cselekvéseit. Mesterségesen kell megteremteni azokat a helyzeteket, ahol valamilyen döntést kell hoznia az egyénnek. Ilyen esetekben ügyelni kell a nevelőknek a túlvédő vagy autoriter magatar-

tás elkerülésére. A döntési helyzetek megoldására vonatkozóan nem lehet olyan célirányos, pontról pontra kidolgozott programot összeállítani, mintha pl. olvasást tanítanánk, ugyanakkor a hétköznapi tevékenységek során számtalan lehetőség kínálkozik a függetlenség gyakorlására. Ehhez állandóan bátorítani kell a fogyatékos személyt arra, hogy egyrészt legyen igénye az önálló döntéshozatalra, másrészt, hogy ne féljen annak következményeitől. Ezeknek a helyzeteknek a kihasználása természetesen sok türelmet és megértést kíván a gondozóktól. Ha azonban a fogyatékos egyén eljut odáig, hogy — ha csak egyszerűbb hétköznapi helyzetekben is — önálló döntéseket képes hozni, és eközben másokra is tekintettel tud lenni, akkor ez nagymértékben hozzájárul bármilyen közösségbe való jobb beilleszkedéséhez.

Az ezzel együtt járó biztonságérzet, a saját képességekbe vetett hit jelentősen segíti a szociális függőség csökkenését és újabb szociális készségek elsajátítását.

Értékelése

A P-A-C/S 1 változatában az értékelés három fő kategóriában történik:

1. A készség kialakult.
2. A készség nem alakult ki. Ez jelentheti, hogy a készség részben alakult csak ki, vagy hogy egyáltalán nem alakult ki.
3. A készség nem értékelhető.

Akkor tekinthető kialakultnak egy készség, ha a — fentebb már említett — részpontok közül mindegyik megadha-

26. Néhány lépést (botladozva) fut
27. Fel-alá járkál, fut
28. Nagyobb távolságon fut (botladozva)
29. Járás közben megfordul (maga körül)
30. Néhány lépcsőfokot felmegy
31. Néhány lépcsőfokot lemegy
32. Lépcsőn felmegy (utánlépéssel)
33. Lépcsőn lemegy (utánlépéssel)
34. Lépcsőn felmegy (váltott lábbal)
35. Lépcsőn lemegy (váltott lábbal)
36. Más jellegű lépcsőn is közlekedik
37. Helyváltoztatás közben akadályokat kikerül
38. Siet
39. Magasabb nehézségi fokú lépcsőn fel- és lemegy
40. Létrát használ, és csak egy kézzel kapaszkodik
- x3. Úgy dönt, hogy elhoz valami nem elérhető helyen
dolg
- x4. Úgy dönt, hogy felderíti környezetét

III. Személyes higiénia (tisztaság)

41. Reagál arra, hogy pelenkája nedves — piszkos — sz
42. Nappal szabályozza hólyagműködését
43. Jelzi szükségleteit és felismeri a toalettet
44. Megül a WC-n
45. Szükségletének elvégzését követően segít a megtisztításban
46. A WC használata előtt lehúzza, illetve felemeli ruházatát
47. Rendbe hozza ruháját, miután a WC-t használta
48. A toalett használata előtt lehúzza fehérneműjét
49. Felhúzza alsóneműjét, miután használta a WC-t

A (félíg teli) csészét/poharat felemeli anélkül, hogy a tartalmát kilötyyintené

A (majdnem teli) csészét/poharat felemeli, de tartalmát kilötyyinti

A (majdnem teli) csészét/poharat felemeli anélkül, hogy tartalmát kilötyyintené

A (majdnem teli) csészét/poharat egy kézzel emeli fel, anélkül, hogy a tartalmát kilötyyintené

A csészét/poharat a szájától az asztalhoz viszi anélkül, hogy a tartalmát kilötyyintené

Az előkészített ételt villával felveszi

A kanállal és villával eszik

A kést kenésre használja

A véshez kést használ

A tisztán és egyenletesen eszik, minden felesleges megszártítás nélkül

A tálból ételt vesz magának

A gondoskodik az ital ízesítéséről és megfelelően bánik az ízesítővel

A gondoskodik ételle ízesítéséről és helyesen bánik az ízesítővel

A aját elhatározása szerint fogyaszt napközben folyadékot

A maga választ a különböző ételek között

Mozgáskészség

A lépcsőtorokba kapaszkodva jár

A hosszabb távolságot tesz meg kapaszkodva

A néhány önálló lépést tesz

A hosszabb távolságot tesz meg

A fel- és lelép

semmiképpen sem szabad azt kívülről irányítani, és végrehajtásban adható segítség.

A különböző kategóriákban történő értékelés a P-A-1 diagramján eltérő vonalkázást tesz szükségessé. A sötét, világos, ferde stb. vonalak más-más kategóriában történő teljesítést jelölnek. Ezáltal a diagramról jól leolvasható, hogy összehasonlítva az egyes területek eredményét, találhatók jelentősebb lemaradások, mely területeken esetleg jobb feltételeket biztosítani, mik azok a készségek, amelyek teljesítése a v. sz. számára nem okoznak gondot. Mennyire egyenletes a v. sz. fejlődése a különböző szociális készségeket illetően, vannak-e kiugróan jó és alacsony teljesítményei. Mely területeket kell a célirányos munkával teljesebben fejleszteni.

A P-A-C/S 1 készséglistája

I. Étkezés

1. Kenyeret, süteményt fog a kezébe, megtartja és megemeli
2. Kanállal eszik
3. Csészéből vagy pohárból iszik
4. Meglehetősen sűrű, pépes étellel telt kanalat felhordoz, anélkül, hogy a tartalmát kiöntené
5. Viszonylag sűrű, pépes étellel megtölti kanálját és felhordozza, anélkül, hogy a tartalmát kiöntené
6. Folyékony étellel megtölti és emeli a kanalat anélkül, hogy túl sokat kilötyintene
7. A folyadékkal félig megtöltött csészét/poharat felhordozza, de a tartalmát részben kiönti

ésben kialakult, ha a részpontok közül egy vagy több még nem mindegyik — megadható. Egyáltalán nem ült ki az a készség, amelyikre vonatkozóan a v. sz. egy pontot sem kap.

Az egy készség nem értékelhető, annak hátterében két tényező állhat. Bizonyos esetekben a készség vizsgálatára az egyéni vagy akár otthoni körülmények között nincs lehetőség (NL). Ez a jelzés valóban csak azoknál a készségeknél fordul elő, amelyek gyakorlását a környezeti hiányosságok okozzák.

Egy másik lehetőség, hogyha a környezeti feltételek ugyan megfelelőek, de a fogyatékos egyén fizikai állapota gátolja valamely készség végrehajtásában. Ilyenkor ezt nem alkalmazható (NA) megjegyzéssel jelezzük.

Az a két kritériumnál mindig nagyon alaposan meg kell vizsgálni, hogy valóban az egyéni vagy környezeti hiányosságok okozzák-e a készség kialakulatlanságát.

Az a szociális készségekre irányuló fejlesztőmunka során meg kell vizsgálni, hogy minél kevesebb NL jelzésű készség fordul elő. Igyekezni kell a fejlesztés céljából a lehető legkevesebb környezeti feltételeket biztosítani, az ehhez szükséges átalakításokat elvégezni.

Az a v. sz. fizikai állapota akadályozza valamely készség megvalósítását, pl. a v. sz.-nek társuló mozgásfogyatékosága is megengedhető, akkor bizonyos fokú külső segítség adása megengedhető. Például tudja, hogyan kell helyesen kanállal enni, de nem tudja meg, hogy a keze ahhoz, hogy a kanalat a szájához emelje. Ilyen esetben kis segítség — a karnak a könyöknél felfelé nyomása — megengedhető. A lényeg az, hogy a v. sz. pontosan tudja, hogy milyen mozgást akar végrehajtani, és azzal a segítséggel meg tudja csinálni a cél érhető el. A mozgást előre meg kell terveznie, de

50. Tisztában van a toaletthelyzet „technikai” oldalával
51. Elkerüli, hogy magát és a toalettet összepiszkítsa
52. Kezét megmossa
53. Szappannal mos kezét
54. Felveszi a szappant és használat után visszateszi
55. Leöblíti a szappant a kezéről és megtörli
56. Az elzárócsappal szabályozni tudja a vízugarat
57. Mosdókesztyűt vesz elő és megmossa az arcát
58. Előveszi a fogkrémet és fogkefét, és helyesen bánik velük
59. Megmossa a fogait
60. Rendbe hozza magát mielőtt a toalett területét elhagyná
- x5. A gyakori, rutinos kézmosásokon kívül saját magától is kezét mos
- x6. A szokásos rutinon kívül saját magától megmossa az arcát

IV. Öltözködés

61. Együttműködik
62. Leveszi a cipőjét
63. Zoknit/harisnyát lehúz
64. Alsónadrágját és trikóját leveti
65. Pulóvert vagy inget levesz
66. Kardigánját, zakóját leveszi
67. Lábat a cipőbe bújtatja
68. Zoknit/harisnyát húz a lábfejére
69. Alsónadrágot és trikót felvesz
70. Pulóvert vagy inget felvesz
71. Kabátot vagy dzsekit felvesz
72. A villámzárat lehúzza
73. Ruháját kigombolja

74. A gombokat hozzárendeli a gomblyukakhoz
75. A villámzárat felhúzza
76. Ruhát begombol
77. Cipőjét előveszi, felhúzza, lehúzza és elteszi
78. Zoknit, harisnyát elővesz, felhúz, levesz és a helyére tesz
79. Alsónadrágot, trikót elővesz, felhúz, levesz és a helyére tesz
80. Kabátot, dzsekit elővesz, felhúz, levesz és a helyére tesz
- x7. A szokásos rutinon túl úgy dönt, hogy levesz valamilyen ruhadarabot
- x8. A szokásos rutinon túl úgy dönt, hogy felvesz valamilyen ruhadarabot

KOMMUNIKÁCIÓ

V. Nem verbális kommunikáció

81. Rámutat olyan tárgyakra, amelyek kb. kartávolságra vannak
82. Követi a mutatóujjat
83. Rámutat kissé távolabb lévő tárgyakra
84. Képről tárgyakat felismer
85. Kívánságait mimikával, gesztussal fejezi ki
86. Gesztusokra reagál
87. Fényképről személyeket felismer
88. Felismeri magát fényképen
89. Kéz- láb- vagy fejmozgással reagál a zenére
90. Egész testével reagál a zenére
91. Színeket egymáshoz rendel
92. Felismeri az otthoni zörejeket
93. Felismeri az „otthoni illatokat”
94. Felismeri az „otthoni ízeket”

95. Felismeri az „otthoni taktilis ingereket”
96. Játékos mozgásokat utánoz
97. Ecsettel fest
98. Embert rajzol
99. „Házat” rajzol
100. Megfelelően bevonható humoros, vizuálisan felfogható szituációkba
- x9. Szaglás, ízlelés, tapintás alapján választ
- x10. Elhatározza, hogy helyzetet változtat, és ezzel javítja nem verbális kommunikációját

VI. Kifejező kommunikáció

101. Magánhangzókat érthetően utánoz
102. Mássalhangzókat utánoz
103. Szótagokat utánoz
104. Szavakat érthetően utánoz
105. Tárgyakat megnevez
106. Képről nevez meg tárgyakat
107. Érthetően megnevez 12 szót
108. Használati tárgyak rendeltetését ismeri
109. Kétszavas szóleírást ad
110. Három szóból álló mondatokat használ
111. Személyes és mutató névmásokat használ
112. Ruhadarabokat érthetően megnevez
113. Érthetően megnevezi az otthoni környezet néhány tárgyát
114. Élelmiszereket érthetően megnevez
115. Érthetően megnevez olyan szavakat, melyek az otthonon kívüli tárgyakra vonatkoznak
116. Megmondja teljes nevét és életkorát
117. Mechanikusan számlál 20-ig

- 118. 5-ös körben tárgyakat megszámlál
- 119. Megadja a teljes címét
- 120. Megnevez négy szint
- x11. Saját kezdeményezésből ad információt, mesél stb.
- x12. Beszélgetést folytat

VII. Receptív kommunikáció

- 121. Megnevezésre felismer néhány jelentősen különböző tárgyat a szobában
- 122. Megnevezésre felismer néhány hasonló tárgyat a szobában
- 123. Megnevezésre megmutatja 1-2 feltűnőbb testrészét
- 124. Megnevezett feltűnőbb testrészeket másokon felismer
- 125. Megnevezésre felismer néhány ruhadarabot
- 126. Megnevezésre felismer néhány használati tárgyat
- 127. Felismer ételeket jelentő szavakat
- 128. Felismer az otthonon kívüli tárgyakra vonatkozó szavakat
- 129. Képről ismer fel megnevezett tárgyakat
- 130. Cselekvéseket ismer fel képről
- 131. Személyes, birtokos névmásokat differenciál
- 132. Felismer nagyságra, méretre vonatkozó szavakat
- 133. Felismer egyéb nem nagyságra és méretre vonatkozó mellékneveket
- 134. Megnevezésre megmutatja 1-2 kisebb testrészét
- 135. Megnevezett kisebb testrészeket másokon felismer
- 136. Megnevezésre színeket megkülönböztet
- 137. Megérti (a) viszonzyszavakat tartalmazó utasításokat
- 138. Megérti az igéket tartalmazó utasításokat
- 139. „Utasítás-sorokat” megért
- 140. Megfelelően viszonyul humoros szóbeli szituációkhoz

- x13. Beszélgetésekből stb. szerzett információkat használ
- x14. Rádióból, televízióból stb. szerzett információkat használ fel

SZOCIÁLIS ALKALMAZKODÁS

- 141. Szemkontaktust felvesz, fenntart
- 142. Megmutatja saját tulajdonát, kéri, hogy nézzék meg
- 143. Személyeket felismer
- 144. Autoritást képviselő személyek barátságos közeledését elfogadja
- 145. Szívesen csatlakozik közös énekléshez stb., és kis ideig részt vesz benne
- 146. Ismeri háztartási és személyes tárgyak szokásos tárolási helyét
- 147. Kérésre látótávolságon belül lévő tárgyakat odahoz, elvisz
- 148. Kérésre látótávolságon kívüli tárgyakat odahoz, elvisz
- 149. Házimunkában segít
- 150. Elismeri mások tulajdon iránti igényét
- 151. Szívesen fogad el barátságos testi kontaktust csoportjának tagjaitól
- 152. Csoportjának tagjaival barátságos testkontaktust tart fenn
- 153. Tulajdonát másokkal megosztja
- 154. Segít bútorokat elhúzni és eltolni
- 155. Segít olyan házimunkákban, melyeknél közben oldalirányban kell haladnia
- 156. Olyan házimunkákban segít, melyek közben hátrafelé kell menni
- 157. Felismeri embercsoportok közös ismertetőjegyeit

- 158. Sorban áll, vár, míg sorra kerül stb.
- 159. Egyszerű, rutin házimunkákat végez, hogy másoknak segítsen
- 160. Bonyolultabb feladatot lát el, hogy másoknak segítsen
- x15. Időről időre elhatározza, hogy olyan munkában segít, melyek nem tartoznak mindennapi rutinjához
- x16. Elhatározza, hogy szociális szituációkban aktívan részt vesz

FOGLALATOSSÁG

VIII. Az ujjak ügyessége (finommotorika)

- 161. Megtartja a kalapácsot és „kalapál”
- 162. Célba talál a kalapáccsal
- 163. Tartókba tárgyakat tesz be és vesz ki
- 164. Tárgyakat kicsomagol
- 165. Leveszi dobozok, tartók tetejét
- 166. Lapoz
- 167. Tartja a ceruzát és „jeleket” rajzol a papírra
- 168. Utánzással függőleges vonalakat rajzol
- 169. Helyesen rak egymásba tárgyakat
- 170. Apró tárgyakat helyükre tesz
- 171. Oldalanként lapoz, különböző nyomtatványokat
- 172. Vízszintes vonalakat és köröket rajzol utánzással
- 173. Folyadékot önt át egyik edényből a másikba
- 174. Dobozok tetejét becsukja
- 175. Ajtókat kinyit és becsuk
- 176. Mindkét kezét használva helyesen rak össze tárgyakat
- 177. Papírt, törülközőt, szalvétát stb. hajtogat
- 178. Sűrűbb ételt visz az asztalhoz
- 179. Ollóval önálló, rövid vágásokat végez

180. Ollóval vág
x17. Elhatározza, hogy olyan tevékenységbe kezd, ami köz-
ben „egymásba rakást” kell végeznie
x18. Saját elhatározásából használ kapcsolókat a megfelelő
módon

IX. Nagymozgásos ügyesség

181. Ülő helyzetben eltol magától egy labdát
183. Álló helyzetből tolja a labdát
183. Álló helyzetbe emelkedik
184. Leguggol és ismét feláll
185. Letérdel és ismét feláll
186. Talajon fekvő alacsony akadályon átlép
187. Egyhelyben szökdel
188. Leugrik a legalsó lépcsőfokról
189. Megrúg egy nagy labdát
190. Járását a nehezebb talajszintváltáshoz igazítja
191. Lábujjhegyre áll
192. Felül az ágyban, odaül az asztalhoz
193. Lehajol és felegyenesedik
194. Többször egymás után belerúg egy labdába
195. Megcélozza a labdát és erőset rúg
196. Előrenyújtott karjai és felsőteste között kapja el a
labdát
197. Lábujjhegyen végigmegy a szobán
198. Fállábon áll
199. Két kézzel kapja el a labdát
200. Megállítja a felé haladó labdát
x19. Elhatározza, hogy labdával játszik
x20. Elhatározza, hogy olyan tevékenységet folytat a sza-
badban, ami bizonyos fizikai mozgékonytságot igényel

A klinikai vizsgálatok azt mutatják, hogy hazánkban az egészségügyi gyermekotthonokban a súlyos értelmi fogyatékos gyermekek fejlettségi szintjének megállapításához és az egyéni fejlesztési tervek kialakításához is jó iránymutató lehet a P-A-C/S 1 változat.

A mellékelt szociális képek a békéscsabai egészségügyi gyermekotthonban készültek, ahol a gyógypedagógiai fejlesztő munkában nyújt segítséget a P-A-C.

A VI. kördiagram egy olyan gyermek szociális képét mutatja, aki mind a négy kompetenciaterületen már a legnehezebb feladatok közül is többet teljesít. Az ábráról jól leolvasható, hogy bizonyos készségeket illetően még csak 2-3 részpontot ér el, de a legtöbb készség már kialakult nála. Ezen a kördiagramon is megfigyelhető helyenként a teljesítmények egyenetlensége, az ábra „fogazottsága”. Ezek a készségek azonban a fejlesztés eredményeképpen még kialakulhatnak. Szerencsésnek mondható, hogy összesen 5 item esetében kellett a „nincs rá lehetőség — NL” jelzést alkalmazni, ami arra utal, hogy a gyermekotthonban igyekeznek a szociális készségek kialakulásához szükséges tárgyi feltételeket megteremteni. Mivel a gyermek a P-A-C/S 1 készségeinek a zömét már teljesíti, feltételezhető, hogy egyéni fejlesztési tervébe hamarosan bekerülhetnek a P-A-C 1 skála készségei.

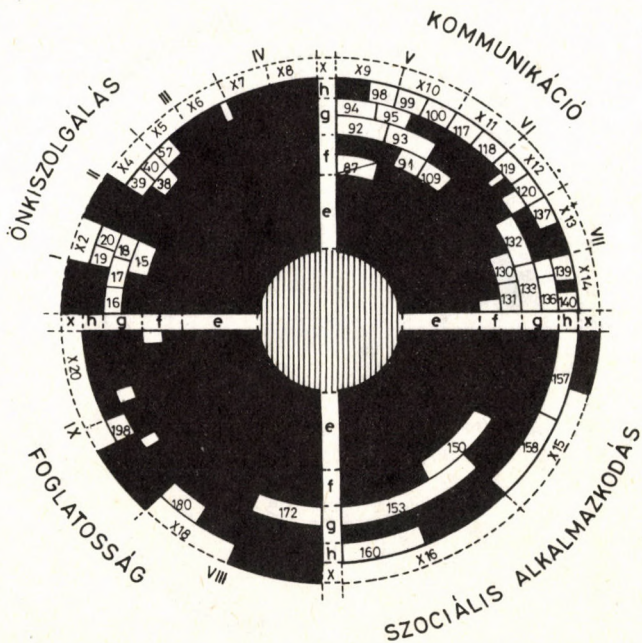
A VII. kördiagram az előzőekkel szemben egy olyan gyermek teljesítményét mutatja, aki a P-A-C/S 1-nek még nagyon kevés készségét sajátította el, így nála a P-A-C-nek ez a formája még sok célkitűzést tartalmaz.

Szociális kép

Günzburg: Pedagógiai analízis és curriculum
P-A-C/S 1.

Név: . K. J. . . . . Nem: . fiú. . Életkor: . 11 . é. . 1 . h.
Lakcím: . . . . . Szül. idő: . 1977. 02. 19.
A vizsgálat időpontja: 1989. 01. 27. A vizsgáló aláírása: . . . . .
Megjegyzések: . . . . .

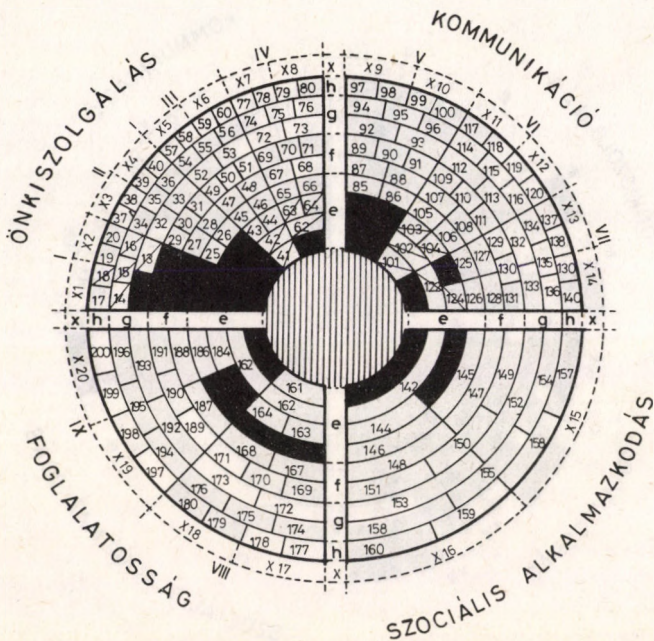

VI. diagram

Szociális kép

Günzburg: Pedagógiai analízis és curriculum
P-A-C/S 1.

Név: . . K. S. . . . . Nem: . fiú. . Életkor: . 6 . é. . 5 . h.
Lakcím: . . Bp. Eü. Gyermekotthon . . . Szül. idő: 1982. 09. 15.
A vizsgálat időpontja: 1989 02. 13. A vizsgáló aláírása: . . . . .
Megjegyzések: . . . . .

Megjegyzés: Az áthúzott item jelentése: a v. sz.-nek a próba teljesítésére nincs lehetősége. (L. a VIII. diagramot is.)

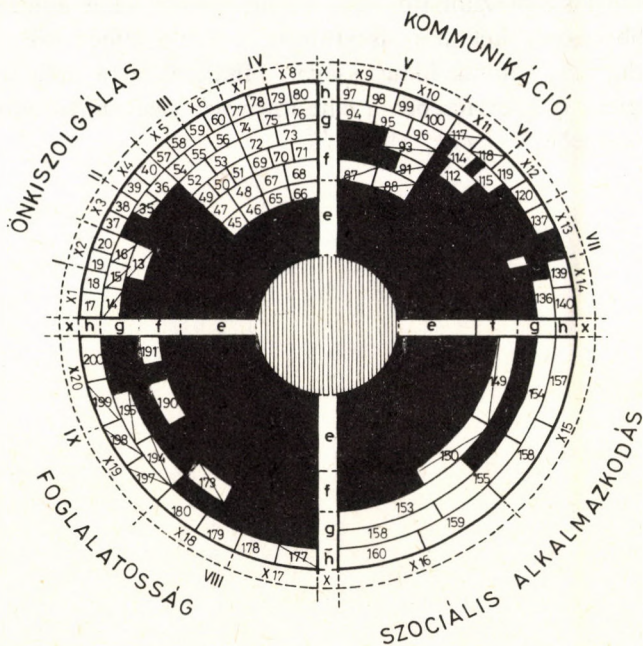
VII. diagram

Szociális kép

Günzburg: Pedagógiai analízis és curriculum
P-A-C/S 1.

Név: . . Cs. A. . . . . Nem: . fiú. . Életkor: . 5 . é. . 6 . h.
Lakcím: . . B. M. I. Eü. Gyermekotthona. . Szül. idő: 1983. 04. 09.
A vizsgálat időpontja: 1988. 10. 10. A vizsgáló aláírása: . . . . .

VIII. diagram

A VIII. diagramon szereplő szociális kép a már többször említett, az értelmi fogyatékosok fejlődésére jellemző egyenetlenségeket illusztrálja. Az „önkiszolgálás” kompetencia-területénél látható, hogy még az egy kvadránsba tartozó alfejezetek teljesítése között is milyen nagy különbségek lehetnek (I, II—III, IV alfejezet). Ezenkívül ennél a gyermeknél is tapasztalható, hogy bizonyos területeken a nehezebb készségeket már elsajátította, a könnyebbek között pedig még vannak hiányosságai. Mindezek arra utalnak, hogy az ő fejlesztésében a teljesítmények kiegyenlítettebbé válása lehet az egyik célkitűzés.

IRODALOM

- BAKONYI P.: Téboly, terápia, stigma. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- BANK-MIKKELSEN, N. E.: Das Normalisierungsprinzip. *Zur Fortbildung*, 1972, 2. 24—30.
- BENE, J.: Középsúlyos értelmi fogyatékosok vizsgálata a Günzburg-féle pedagógiai fejlődést értékelő skálával. Szakdolgozat. Bárcki Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1984
- BLATT, B., KAPLAN, F.: Christmas in purgatory. Allyn and Bacon, Boston, 1967
- CONGDON, D. M.: The Adaptive Behavior Scales modified for the Profoundly Retarded. American Association on Mental Deficiency 1973. *Mental Retardation*, 11/1. 20—21.
- CZEIZEL E., LÁNYINÉ E. Á., RÁTAY CS. (szerk.): Az értelmi fogyatékoság kóreredete a Budapest-vizsgálat tükrében. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1978, 323.
- DOLL, E. A.: A Genetic Scale of Social Maturity. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 1935, 5. 180—188.
- DOLL, E. A.: Preliminary Standardization of the Vineland Social Maturity Scale. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 1936, 6. 283—293.
- DOLL, E. A.: The measurement of social competence: a manual for the Vineland Social Maturity Scale. Minneapolis Educational Test Bureau, 1953, 664.
- DOLL, E. A.: Vineland Social Maturity Scale. Condensed Manual American Guidance Service Inc. Minnesota, 1965
- FLYNN, R. J., NITSCH, K. E.: Normalization, Social Integration and Community Services. University Park Press, Baltimore, 1980

- GALLA F.: A Vineland szociális érettségi skála szociális foglalkoztató intézeti alkalmazásának tapasztalatai. *Szociális gondoskodás*, 1982, 4. 6—27.
- GALLA F., KIRÁLY K.: A Doll-féle Szociális érettségi skála szociális foglalkoztató intézeti alkalmazásának tapasztalatai. *Szociális gondoskodás*, 1984, 1. 18—35.
- GROSSMAN, H. J. (Ed.): Manual on terminology and classification in mental retardation. Washington D. C. American Association on Mental Deficiency. Special publication series, No 21. 1973
- GÜNZBURG, H. C.: Social Competence and Mental Handicap. Balliere Tindall, 1968, 2. (ed.) 1973
- GÜNZBURG, H. C.: Pädagogische Analyse und Curriculum der sozialen und persönlichen Entwicklung des geistig behinderten Menschen. Handbuch I. Band: Die drei Grundformen. Verlag: SEFA (Publications) LTD. The Globe, 4 Great Williams Street. Stratford-upon-Avon, England 5. (ed.) 1977
- GÜNZBURG, H. C.: Führung zur Selbständigkeit. Teil 1.: Kontrollierte Führung. Teil 2.: Messungen und Vergleiche. Teil 3.: Schwierigkeiten in der Umwelt. *Geistige Behinderung*, 1981, 2. 3. 4.
- HEBER, R. F.: A manual on terminology and classification in mental retardation. *American Journal of Mental Deficiency Monograph* (Supp. 64.), 1959
- ILLYÉS S. (szerk.): Nevelhetőség és általános iskola I. II. III. OKI Budapest, 1984, 1985, 1986
- KORNIS F-né: A normalizációs elv keletkezése és legfontosabb gondolatjai. Szakdolgozat, Bárcki Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1986
- KUN M., SZEGEDI M.: Az intelligencia mérése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972
- LADÁNYI J., CSANÁDI G.: Szelekció az általános iskolában. Magvető Kiadó, Budapest, 1980, 353.
- LAMBERT, N. M., WINDMILLER, M., COLE, L., FIGUEROS, R. A.: A standardization of a public school version of the AAMD Adaptive Behavior Scale. *Mental Retardation*, 1975, 13. 2. 2—7.
- LÁNYINÉ ENGELMAYER Á.: A Vineland szociális érettségi skála hazai alkalmazásának tapasztalatairól. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1974, 4. 273—287.

- LÁNYI M-né (ford.): A Vineland szociális érettségi skála. 200—227. In: Pszichodiagnosztikai Vademecum I. Explorációs és biográfiai módszerek, tünetbecslő skálák, kérdőívek. (Szerk.: MÉREI F., SZAKÁCS F.) Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 227.
- MARTON K.: A Günzburg-féle P-A-C I. szociális érettségi skálával végzett vizsgálatok. Szakdolgozat. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1984
- NAGY GY-né: Vineland szociális érettségi vizsgálat és Oseretzky mozgásvizsgálat a tarhosi gyógypedagógiai intézetben. Szakdolgozat. Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1974
- NIHIRA, K., FOSTER, R., SHELLHAAS, M., LELAND, H.: AAMD Adaptive Behavior Scale. Washington D. C. American Association on Mental Deficiency, 1969
- NIHIRA, K., FOSTER, R., SHELLHAAS, M., LELAND, H.: AAMD Adaptive Behavior Scale. Manual (Rev. ed.) Washington D. C. American Association on Mental Deficiency, 1974
- NIRJE, B.: The normalization principle and its human management implication. In: KUGEL, R., WOLFENSBERGER, W. (Eds) Changing patterns in residential services for the mentally retarded. Washington D. C. President's Committee on Mental Retardation, 1969
- NIRJE, B.: The right to self-determination. In: WOLFENSBERGER, W.: The principle of normalization in human services. Toronto National Institute on Mental Retardation, 1972
- PENROSE, L. S.: The biology of mental defect. Grune and Stratton, New York, 1949
- PETHŐ B., SZILÁGYI A.: Pszichotikus betegek szociális kompetenciájának vizsgálata Doll-skálával. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1978, 1. 19—25.
- President's Committee on Mental Retardation M. R. 67.: A first report to the President on the Nations Progress to Combat Mental Retardation. U.S. Government Printing Office Washington, 1967
- SCHWARCZ, M.: Összehasonlító vizsgálatok a Vineland szociális érettségi skálával ép értelmű és értelmi fogyatékos óvodás korú gyermekeknél. Szakdolgozat. Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1973
- SMITH, J. D., FOLLOWAY, E. A.: The Dimension of Adaptive Behavior in Mental Retardation Research: An analysis of recent practices. *American Journal of Mental Deficiency*, 1979, 84. 203—206.

- SZABÓ M.: Összehasonlító vizsgálatok a Vineland szociális érettségi skálával ép értelmű és értelmi fogyatékos kisiskolás korú gyermekeknél. Szakdolgozat. Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1973
- THALHAMMER, M.: Geistige Behinderung. In: SPECK, O., THALHAMMER, M. (Eds): Die Rehabilitation der Geistigbehinderten. Marhold, München—Basel, 1974, 2. (ed.) 1977
- VASS J.: A Vineland szociális érettségi skála alkalmazásának sajátosságai debilis gyermekeknél. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1975, 1. 4—23.
- WAGNER, P.: Imbecillis tanulók szociális érettségének elővizsgálatai. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1975, 3. 181—191.
- WOLFENSBERGER, W.: The origin of nature of our institutional models. In: KUGEL, R., WOLFENSBERGER, W. (Eds) Changing patterns in residential services for the mentally retarded. Washington D. C. President's Committee on Mental Retardation, 1969

A sorozatban jelent meg

LÉNÁRD FERENC

**AZ ABSZTRAKCIÓ
KIALAKÍTÁSA
KISISKOLÁS KORBAN**

222 oldal, füzve 28,— Ft

VIDA SÁNDOR

**A VÉDJEGY PSZICHOLÓGIAI
ÉS JOGI MEGKÖZELÍTÉSBN**

212 oldal, 12 ábra, 4 táblázat, füzve 31,— Ft

TÓTH ALBERT

**A PEDAGÓGIAI VEZETÉS
STÍLUSA**

148 oldal, 38 táblázat, füzve 23,— Ft

PERCZEL TAMÁS

**ÉLETSTRATÉGIA,
FOGLALKOZÁSI SZEREP,
ÉRTÉKORIENTÁCIÓ**

327 oldal, füzve 98,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Ára: 58,— Ft

ISBN 963 05 5661 8